

Evaluatie wet uitbreiding spreekrecht slachtoffers en nabestaanden in het strafproces

9 december 2022

Marleen Kragting, MSc.

Freya Augusteijn, MSc.

Dr. Nieke Elbers

Dr. Mijke de Waardt

Dr. Joris Beijers

Prof. dr. Antony Pemberton

Prof. dr. Maarten Kunst

Dit onderzoek is uitgevoerd door het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving en Universiteit Leiden, in opdracht van het Wetenschappelijke Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC).

©2022 WODC, Ministerie van Justitie en Veiligheid. Auteursrechten voorbehouden

Inhoudsopgave

Dankwoord	8
Samenvatting	9
Summary	17
Hoofdstuk 1. Introductie	24
1.1 Het huidige onderzoek: evaluatie onbelemmerd spreekrecht	25
1.2 Onderzoeksvragen	26
1.3 Afbakening	27
1.4 Methoden	28
1.5 Opbouw rapport	29
Hoofdstuk 2. Literatuuronderzoek	30
2.1 Inleiding	30
2.2 Wetsgeschiedenis onbelemmerde spreekrecht	30
2.2.1 Inventarisatie wetsvoorstel strafrechtsketen	31
2.2.2 Behandeling wetsvoorstel Tweede en Eerste Kamer	32
2.3 Nederlandse literatuur en discussie over het onbelemmerd spreekrecht	33
2.3.1 Evaluatie beperkte spreekrecht (2010)	34
2.3.2 Behoeft van slachtoffers	34
2.3.3 Te weinig kaders/afbakening	35
2.3.4 Onschuldpresumptie	35
2.3.5 Invloed spreekrecht op strafmaat	36
2.3.6 Secundaire victimisatie	36
2.3.7 Therapeutische werking	37
2.4 Theoretisch kader huidig onderzoek: van psychotrauma naar schendingen in agency en communion	38
2.4.2 Agency en communion	38
2.5 Samenvatting	41
Hoofdstuk 3. Rechtbankobservaties	42
3.1 Inleiding	42
3.2 Methoden	42
3.2.1 Dataverzameling	42
3.2.2 Zittingen	42
3.2.4 Scoringsformulier	44
3.2.3 Procedure	44
3.2.5 Analyse	45
3.3 Resultaten	45
3.3.1 Algemene beschrijving zittingen	46

3.3.2 Gelegenheid bieden voor het spreekrecht door de rechter	47
3.3.2.1 Moment tijdens de zitting	49
3.3.2.2 Plaats in de zaal	49
3.3.3 De slachtofferverklaring	49
3.3.3.1 Geadresseerde	49
3.3.3.2 Onderwerpen	50
3.3.4 Reacties	51
3.3.4.1 Rechter	52
3.3.4.2 Officier van justitie	54
3.3.4.3 Verdachte	55
3.3.4.4 Advocaat van de verdachte	56
3.3.4.5 Het slachtoffer als getuige oproepen	57
3.3.5 Geobserveerde emotionele ontwikkeling slachtoffer	58
3.3.6 Vonnissen	59
3.4 Samenvatting	59
Hoofdstuk 4. Slachtofferverklaringen en vonnissen	62
4.1 Inleiding	62
4.2 Methode	62
4.2.1 Dataverzameling	62
4.2.2 Procedure en scoring	63
4.2.3 Analyse	64
4.3 Resultaten	64
4.3.1 Demografische variabelen	64
4.3.2 Type delicten	65
4.3.3 Spreken tijdens de zitting	66
4.3.4 Relatie tussen slachtoffer en verdachte	66
4.3.5 Aan wie is het spreekrecht gericht	67
4.3.6 Inhoud verklaringen	68
4.3.7 Vonnissen	71
4.4 Samenvatting	72
Hoofdstuk 5. Vragenlijstonderzoek	74
5.1 Inleiding	74
5.2 Methode	74
5.2.1 Respondenten	74
5.2.2 Procedure	75
5.2.3 Vragenlijst	76
5.2.4 Analyse	77
5.3 Resultaten	78
5.3.1 Demografische variabelen	78
5.3.2 Misdrijfkenmerken	80

5.3.3 Redenen gebruik maken spreekrecht	81
5.3.4 Informatie en voorbereiding	82
5.3.5 Spreken tijdens de zitting	83
5.3.6 Reacties procespartijen	86
5.3.6.1 Verdachte	86
5.3.6.2 Advocaat van de verdachte	87
5.3.6.3 Rechter	88
5.3.6.4 Officier van justitie	88
5.3.7 Ervaringen met spreken	89
5.3.8 Emoties en gevolgen	91
5.3.9 Agency en communion	92
5.3.10 Uitkomst strafproces	93
Hoofdstuk 6. Interviews met professionals	97
6.1 Inleiding	97
6.2 Methode	97
6.2.1 Respondenten	97
6.2.2 Interviewschema	97
6.2.3 Procedure	98
6.2.4 Analyse	98
6.3 Resultaten	99
6.3.1 Ondersteuning bij het spreekrecht	99
6.3.1.1 Voorbereiding	99
6.3.1.2 Nazorg	101
6.3.2 Motivatie van slachtoffers	102
6.3.3 Het spreekrecht op zitting	102
6.3.3.1 Frequentie	102
6.3.3.2 Geadresseerde	103
6.3.3.3 Wie spreekt	103
6.3.3.4 Onderwerpen	104
6.3.4 Reacties procespartijen	104
6.3.4.1 Rechters	105
6.3.4.2 Officier van justitie	107
6.3.4.3 Strafrechtadvocaten	107
6.3.4.4 Verdachte	108
6.3.5 Effecten van het spreekrecht	109
6.3.5.1 Emotioneel herstel	109
6.3.5.2 Agency en communion	110
6.3.5.3 Invloed strafmaat	110
6.3.5.4 Ongewenste effecten spreekrecht	111
6.3.6 Verbeterpunten	112
6.3.7 Algemene ervaringen per beroepsgroep	114

6.3.7.1 Rechsters	114
6.3.7.2 Officieren van justitie	115
6.3.7.3 Slachtofferadvocaten	115
6.3.7.4 Strafrechtadvocaten	116
6.3.7.5 Medewerkers van SHN	116
6.3.7 Samenvatting	117
Hoofdstuk 7. Interviews slachtoffers	118
7.1 Inleiding	118
7.2 Methode	118
7.2.1 Respondenten	118
7.2.2 Procedure	119
7.2.3 Interviewschema	119
7.2.4 Analyse	120
7.3 Resultaten	120
7.3.1 Informeren over spreekrecht	120
7.3.2 Voorbereiding spreekrecht	121
7.3.2.1 Eigen voorbereiding	121
7.3.2.2 Professionele voorbereiding	122
7.3.2.3 Ondersteuning uit sociale omgeving	123
7.3.3 Motivatie gebruikmaken spreekrecht	123
7.3.3.1 Impact delict overbrengen	124
7.3.3.2 Verwerking	125
7.3.3.3 Iets zeggen over strafmaat	125
7.3.3.4 Slachtoffer een plaats geven	125
7.3.3.5 Maatschappelijke boodschap overbrengen	126
7.3.3.6 Verhaal delen	127
7.3.3.7 Verwachtingen	127
7.3.4 Ervaringen met gebruikmaking spreekrecht	127
7.3.4.1 Aankondiging spreekgerechtigde	127
7.3.4.2 Plek in de rechtszaal	128
7.3.4.3 Wie spreekt	128
7.3.4.4 Geadresseerde	128
7.3.4.5 Emoties	129
7.3.4.6 Onderwerpen	130
7.3.5 Reacties professionals	131
7.3.5.1 Rechter	132
7.3.5.2 Officier van justitie	133
7.3.5.3 Verdachte	133
7.3.5.4 Advocaat van de verdachte	134
7.3.5.5 Sociale omgeving	134
7.3.5 Effecten spreekrecht	135

7.3.6 Algemeen eindoordeel over spreekrecht	136
7.4 Samenvatting	137
Hoofdstuk 8. Conclusie en discussie	139
8.1 Beantwoording deelvragen	139
8.1.1 Verloop proces (A)	139
8.1.2 Ervaringen professionals (B)	144
8.1.3 Ervaringen slachtoffers (C)	146
8.2 Doelstellingen van de wetgever bij het onbelemmerd spreekrecht	151
8.2.1 Voorzien in behoefte van slachtoffers wat betreft de reikwijdte	151
8.2.2 Uniformisering	152
8.2.3 Begin herstel van emotionele schade	153
8.3 Mogelijk ongewenste en/of onbedoelde effecten van het spreekrecht	155
8.4 Methodologische beperkingen	156
8.5 Discussiepunten in de politiek en de literatuur	159
8.5.1 Secundaire victimisatie	159
8.5.2 Mogelijk te verstoren balans in de strafvordering	160
8.5.3 Conclusie ten aanzien van discussiepunten	161
8.6 Aanbevelingen	162
Referenties	165
Bijlagen	171
Bijlage A. Lijst met spreekrechtwaardige delicten	171
Bijlage B. Scoringslijst slachtofferverklaringen en vonnissen	173
Bijlage C. Vragenlijst	176
Bijlage D. Interviewschema professionals	194
Bijlage E. Codeboek interviews professionals	196
Bijlage F. Interviewschema slachtoffers en nabestaanden	199
Bijlage G. Codeboek interviews slachtoffers en nabestaanden	202
Bijlage H. Onderzoeksteam	206

Dankwoord

Allereerst willen we alle slachtoffers, nabestaanden, rechters, officieren van justitie, strafrecht- en slachtofferadvocaten, en medewerkers van Slachtofferhulp Nederland bedanken voor hun bereidheid om deel te nemen aan het onderzoek.

Verder gaat onze dank uit naar Erna Preljevic en Joyce Schot, voor hun ondersteuning gedurende het gehele onderzoek. Zowel bij de dataverzameling, als de analyse was hun hulp zeer waardevol.

Graag willen we ook de begeleidingscommissie bedanken voor het meedenken en hun adviezen. De begeleidingscommissie bestond uit voorzitter prof. mr. Nick Huls (Universiteit Leiden), dr. Renée Kool (Universiteit Utrecht), prof. mr. Michiel van der Wolf (Rijksuniversiteit Groningen), Chérel Keijsers (Ministerie van Justitie en Veiligheid), die eind 2021 werd vervangen door Kim van den Bogaard (Ministerie van Justitie en Veiligheid), Annemarie Fledderus (Ministerie van Justitie en Veiligheid) en dr. Annemarie ten Boom (WODC), die in februari 2022 werd vervangen door drs. Essy van Dijk (WODC),

Daarnaast bedanken we graag Slachtofferhulp Nederland voor de ondersteuning bij het benaderen van respondenten, de Raad voor de rechtspraak voor de toegang tot vonnissen, en de Fact Factory van het Openbaar Ministerie voor de registratiedata rondom het spreekrecht. Ook bedanken we de lotgenotenorganisaties Blauwe Maan, Federatie Nabestaanden Geweldsmisdrijven, Stichting Seksueel Geweld, Stichting Vliegcrash MH17 en Vereniging Verkeersslachtoffers voor het onder de aandacht brengen van ons onderzoek bij hun leden. Ten slotte willen we ook de medewerkers van Slachtofferhulp Nederland en de slachtofferadvocaten bedanken die ons op de hoogte hielden over zittingen die plaatsvonden waarbij het spreekrecht uitgeoefend zou worden.

Samenvatting

Inleiding en probleemstelling

Het slachtoffer is niet langer een vergeten figuur in het strafrecht, en heeft de afgelopen jaren meer aandacht, rechten en mogelijkheden gekregen. Het introduceren van nieuwe rechten voor slachtoffers gebeurt in een rap tempo, waardoor er niet altijd voldoende wordt stilgestaan bij theorieën waarop deze rechten gebaseerd zouden zijn en in hoeverre ze nageleefd (kunnen) worden. Het uitvoeren en meenemen van deugdelijk empirisch onderzoek naar slachtofferrechten is van groot belang om ervoor te zorgen dat wetgeving effectief is en dat ze doet waar ze voor ontworpen is .

Het huidige onderzoek betreft een empirische evaluatie van een van de slachtofferrechten: het onbelemmerde spreekrecht. Het spreekrecht is in 2005 in een beperkte vorm geïntroduceerd, waarbij slachtoffers enkel mochten spreken over de gevolgen van het misdrijf die zij ondervinden. Eerdere evaluaties van die vorm van het spreekrecht lieten zien dat deze vorm van het spreekrecht ontoereikend was voor bepaalde slachtoffers, wat ertoe leidde dat zij er geen gebruik van maakten. Daarnaast bestond er ongelijkheid tussen de gerechten omtrent de grenzen die zij hanteerden bij de uitoefening van het spreekrecht: sommige sprekers mochten zich al vrij uiten. Om die redenen is het spreekrecht in 2016 uitgebreid. In de memorie van toelichting van de uitbreiding wordt met verschillende termen gesproken over de uitbreiding van het spreekrecht, waaronder onbelemmerd. De term onbelemmerd wordt in dit onderzoek aangehouden. Slachtoffers mogen zich sinds juli 2016 onbelemmerd uitlaten over de onderwerpen die zij graag willen bespreken. Zij mogen zich dus over de gevolgen van het misdrijf, maar ook over de schuld van de verdachte, het bewijs, de op te leggen sanctie en hoe zij het strafproces ervaren. De huidige evaluatie is erop gericht om te onderzoeken in welke mate de uitbreiding van het spreekrecht tegemoet is gekomen aan de behoefte van slachtoffers om zich meer te uiten. Daarnaast is het doel te achterhalen of het onbelemmerde spreekrecht negatieve effecten heeft. Het onderzoek richt zich op de doelstelling van het spreekrecht om een begin te maken aan het herstel van emotionele schade van het slachtoffer. De centrale onderzoeksvraag in dit evaluatieonderzoek is: Wat is het verloop van en hoe zijn de ervaringen met het onbelemmerd spreekrecht?

Vernieuwend aan dit onderzoek is dat termen uit de sociale psychologie zijn toegevoegd als invulling van het begrip van ‘herstel emotionele schade’, namelijk agency (agentschap) en

communion (verbinding met anderen). Uit de literatuur is bekend dat gevoelens van agency en communion aangetast kunnen worden door een slachtofferervaring. Slachtofferparticipatie (waar gebruikmaken van het spreekrecht een onderdeel van is) zou bij kunnen dragen aan het herstellen van deze gevoelens.

Methoden van onderzoek

Om antwoord te geven op de onderzoeksvragen is er gebruik gemaakt van een multi-method design, bestaande uit een literatuuronderzoek, rechtbankobservaties, analyses van slachtofferverklaringen en vonnissen, interviews met slachtoffers en professionals, en een slachtofferenquête.

Literatuuronderzoek

In het literatuuronderzoek wordt de wetsgeschiedenis ten aanzien van het onbelemmerde spreekrecht en voor- en tegenargumenten geuit door politici en academici beschreven, vanaf de vorige evaluatie uit 2010. Ook worden de begrippen agency en communion verder toegelicht in het kader van de slachtoffer- en spreekrecht ervaring. Eerder onderzoek toont immers aan dat het slachtoffer worden van een misdrijf het gevoel van respect, status, en controle kan aantasten (“agency”) en/of het vertrouwen in een rechtvaardige wereld en waarden kan schaden (“communion”).

Observaties

Rechtbankobservaties zijn uitgevoerd bij 25 zittingen: in 23 zittingen werd gebruik gemaakt van het spreekrecht. Er is in zeven van de rechtbanken geobserveerd. Tijdens de zittingen is gesproken door 42 spreekgerechtigden. Tijdens de observaties zijn de praktijk van het spreekrecht (bijv. plek in de zaal, moment van het spreekrecht), de inhoud van de slachtofferverklaring, de reacties van de rechter, officier van justitie, verdachte en diens raadsman, en de emotionele uitingen van het slachtoffer geobserveerd.

Slachtofferverklaringen en vonnissen

Via het registratiesysteem van Slachtofferhulp Nederland (SHN) zijn 102 slachtofferverklaringen geanalyseerd. Daarbij is gelet op de inhoud van de verklaringen en zijn quotes uit de verklaringen

overgenomen. Er is gezocht naar de vonnissen die bij de verklaringen horen, daar zijn er dertig van gevonden. De analyse van de vonnissen bestond uit of er een terugkoppeling naar het spreekrecht gemaakt werd en zo ja, hoe.

Interviews professionals

De geïnterviewde professionals waren rechters (n=5), officieren van justitie (n=5), slachtofferadvocaten (n=6) en strafrechtadvocaten (n=5), casemanagers van SHN (n=3) en juridische medewerkers van SHN (n=3). Zij zijn middels een semigestructureerd interview bevraagd over hun ervaringen met het onbelemmerde spreekrecht, de frequentie waarmee er gebruik van gemaakt wordt, de voorbereiding van het spreekrecht, de inhoud van de verklaringen en verschillen tussen rechtbanken, de reacties op het spreekrecht, ongewenste effecten en hun visie op het herstel van emotionele schade.

Interviews slachtoffers

Slachtoffers (n=14) en nabestaanden (n=10) die gebruik hebben gemaakt van het spreekrecht zijn geïnterviewd. In de semigestructureerde interviews werd hen gevraagd naar hun ervaringen met het gebruikmaken van het spreekrecht, de voorbereiding, hun verwachtingen van het spreekrecht, de reacties die zij hebben ontvangen, en de nazorg na het spreekrecht.

Vragenlijst

De respondenten op de online vragenlijst zijn slachtoffers en nabestaanden (n=118) die gebruik hebben gemaakt van het spreekrecht. De enquête bevatte vragen over de informatievoorziening en voorbereiding van het spreekrecht, het gebruikmaken van het spreekrecht, de reacties van anderen, emoties en gevolgen van het spreekrecht, agency en communion, en de uitkomst van het strafproces.

Resultaten

De belangrijkste resultaten worden hier behandeld aan de hand van de drie verschillende doelstellingen van dit onderzoek: inzicht krijgen in hoeverre de uitbreiding van het spreekrecht tegemoetkomt aan de behoefte van slachtoffers, in hoeverre het bijdraagt aan het emotioneel

herstel van slachtoffers, hoe de ervaringen met het onbelemmerd spreekrecht zijn en of het ongewenste effecten met zich meebrengt.

Reikwijdte spreekrecht

De huidige vorm van het spreekrecht wordt als prettig ervaren door slachtoffers. Zij zijn blij met de vrijheid om te kunnen spreken waarover ze willen spreken. Enkelen gaven aan dat ze niet gesproken zouden hebben als ze zich hadden moeten beperken tot de gevolgen. Naast het duidelijk maken wat de gevolgen van het delict zijn de grootste motivatie is voor de uitoefening van het spreekrecht, maken veel sprekers gebruik van de uitbreiding. Velen spreken over het strafbare feit, maar ook de schuld van de verdachte komt veel aan bod. Verder lijken mensen zich ook te willen uiten over de strafmaat, hoewel ze daarbij maar deels specificeren over de hoogte of de inhoud van de straf. Het bespreken van het bewijs of het verloop van het strafproces komen minder vaak aan bod.

In vergelijking met de eerdere evaluatie naar het beperkte spreekrecht zijn sprekers positiever over dat de autoriteiten beter weten hoe ze het misdrijf hebben ervaren, en zij voelen zich meer erkend en serieus genomen in het strafproces. Sprekers vinden dat de autoriteiten significant beter dan in de vorige evaluatie rekening hebben kunnen houden met de gevolgen van het misdrijf, en dat de dader meer inzicht heeft gekregen in de gevolgen van het misdrijf. Sprekers zouden het gebruikmaken van het spreekrecht sterk aanraden aan iemand die een soortgelijke situatie heeft meegemaakt - een significant hogere score dan de eerdere evaluatie. Sprekers ervaren in hoge mate dat zij alles hebben kunnen zeggen wat zij wilden in het spreekrecht.

Herstel emotionele schade

Uit de vragenlijst blijkt dat slachtoffers die zich uitlaten over andere onderwerpen dan alleen de gevolgen van het delict, hoger scoren op agency en communion dan de slachtoffers die dit niet doen. Uit de interviews blijkt echter dat de mogelijkheid en de vrijheid om iets te bespreken belangrijker is dan of het daadwerkelijk wordt gedaan. Slachtoffers krijgen daarbij zelf de keuze en worden niet belemmerd in wat zij mogen, wat bijdraagt aan gevoelens van agency.

In de vragenlijst wordt redelijk neutraal geantwoord op de gesloten vragen over agency en communion. In de interviews, echter worden zowel door professionals als door sprekers veel aspecten genoemd die onderdeel van de twee concepten zijn. Daarbij wordt bijvoorbeeld gesproken over het ‘terugpakken van de regie’, ‘zich krachtiger voelen’ en ‘gehoord worden’, componenten die invloed kunnen hebben op het gevoelsleven van het slachtoffer (agency). Ook wordt er gesproken over mogelijkheden in relatie met anderen (communion), zoals ‘gehoord worden door de rechter’, ‘dingen duidelijk kunnen maken aan de verdachte’ en ‘het gesprek starten met naasten over het delict’. Daarnaast lijkt niet alleen het uitoefenen van het spreekrecht, maar ook het voorbereiden ervan positief te zijn voor slachtoffers. Zo geven zij aan dat het ‘op een rijtje zetten’ van wat er is gebeurd helpend kan zijn in de verwerking. Het voorbereiden en uitoefenen van het spreekrecht biedt dus de mogelijkheid voor slachtoffers om het aangetaste gevoel van agency en communion te herstellen.

Ervaringen met het onbelemmerd spreekrecht en mogelijke ongewenste effecten

Ervaringen met het onbelemmerd spreekrecht zijn over het algemeen goed. Slachtoffers zijn overwegend positief over hun uitoefening van het spreekrecht. Mogelijk ongewenste effecten van het spreekrecht voor slachtoffers zijn wanneer reacties in de rechtszaal voor hen negatief zijn. Dit is echter niet gerelateerd aan het onbelemmerd spreekrecht, maar aan het spreekrecht op zich, aangezien het niet per se samenhangt met de onderwerpen die worden besproken. Voor sprekers is een reactie van de rechter of de officier negatief als deze ongeïnteresseerd of emotioneel is, of wanneer deze geheel uitblijft. Slachtoffers voelen zich dan niet gehoord of verliezen het vertrouwen in een goede uitkomst van de zaak. Sprekers ervaren de reacties van de verdachte als overwegend negatief, maar sprekers worden voorbereid op dit risico.

Ervaringen van professionals verschillen per beroepsgroep. Voor rechters hangt het af van de zaak – soms hebben ze positieve ervaringen, soms hebben ze negatieve ervaringen. De balans bewaren tussen het slachtoffer de ruimte geven om zijn verhaal te doen en het slachtoffer te begrenzen indien nodig, vinden rechters lastig. De andere professionals zijn overwegend positief over hoe rechters omgaan met het spreekrecht. Strafrechtadvocaten geven ook aan wisselende ervaringen te hebben. Zij vinden het overwegend goed gaan, maar hebben ook negatieve ervaringen. Officieren van justitie en slachtofferadvocaten geven aan dat de vrees voor negatieve effecten zich in de

praktijk niet lijken voor te doen, en geven beide aan positieve ervaringen te hebben met het spreekrecht. Medewerkers van Slachtofferhulp Nederland geven aan dat het feit dat het spreekrecht onbelemmerd is een grote toegevoegde waarde heeft in de voorbereiding, aangezien ze aan slachtoffers kunnen vertellen dat ze alles mogen zeggen. Professionals noemen enkele mogelijk ongewenste effecten van het onbelemmerd spreekrecht: ongepaste slachtofferverklaringen (bedreigingen of beledigingen richting de verdachte), het houden van een tweede requisitoir door de slachtofferadvocaat en de effecten op de procesgang (zoals de tijd die het beoefenen in beslag neemt, en het laten zien van foto's). Duidelijke kaders voor professionals wat betreft de omgang met het spreekrecht zouden hier oplossingen in kunnen bieden.

Conclusie, discussie en aanbevelingen

In het algemeen kan het volgende worden geconcludeerd over het verloop van en de ervaringen met het onbelemmerde spreekrecht. In de praktijk worden slachtoffers geïnformeerd over en voorbereid door medewerkers van Slachtofferhulp Nederland, slachtofferadvocaten en het Openbaar Ministerie. De voorbereiding kan inhoudelijk verschillen: van de slachtofferverklaring checken op juridische onjuistheden tot uitgebreid meedenken over de inhoud. Het slachtoffer krijgt gewoonlijk voor het requisitoir en na de behandeling tijd om het spreekrecht uit te voeren. De rechter is vaak op de hoogte dat het slachtoffer wil spreken, zo niet, vraagt de bijstandsverlener tijd voor het spreekrecht. Vaak vraagt de rechter na het spreekrecht een reactie van de verdachte. Soms gaat de rechter zelf nog in gesprek met het slachtoffer, stelt een vraag of laat met een opmerking weten dat het slachtoffer gehoord is. Officieren van justitie verwijzen in hun requisitoir geregeld naar de slachtofferverklaring. Er is geen vast nazorgmoment voor de slachtoffers. Direct na de zitting wordt wel de gehele zitting vaak nagesproken met de bijstandsverlener.

Vrijwel alle respondenten zijn positief over het onbelemmerde spreekrecht, met name de slachtoffers, medewerkers van Slachtofferhulp Nederland en de slachtofferadvocaten. Toch noemen respondenten uit elke groep ook negatieve ervaringen met het spreekrecht benoemd. Deze zijn grotendeels zaaksafhankelijk en hangen bijvoorbeeld samen met negatieve uitingen in of negatieve reacties op het spreekrecht. Enkele van deze negatieve ervaringen zouden ingeperkt kunnen worden door een aantal beleidswijzigingen (zie aanbevelingen).

De discussies die zijn gevoerd binnen de politiek en literatuur in de aanloop van het onbelemmerde spreekrecht bleken grotendeels dezelfde als de discussies die zich voordeden rondom de inwerkingtreding van het beperkte spreekrecht in 2005. Men is nog steeds bezorgd over de onschuldpresumptie, het risico op secundaire victimisatie, en invloed op de strafmaat.

Wat betreft de onschuldpresumptie, antwoorden enkele officieren, rechters en strafrechtadvocaten in de interviews dat een onbelemmerde slachtofferverklaring kan wringen met de onschuldpresumptie omdat verdachten worden aangesproken als daders. Het effect van het spreekrecht op de onschuldpresumptie is niet onderzocht in deze evaluatie maar de auteurs willen hierbij het volgende opmerken. Het uitoefenen van het onbelemmerde spreekrecht op zich, dus het bespreken van de schuld van de verdachte in de slachtofferverklaring, zou geen gevolgen moeten hebben voor de onschuldpresumptie omdat het slachtoffer daar niet aan gebonden is. De eventuele spanning van het spreekrecht met de onschuldpresumptie zit hem dus niet in het spreken op zich, maar in de reactie van de officier van justitie en/ of de rechter(s) op het spreken. Zij zijn wel gehouden aan de onschuldpresumptie. Toekomstig wetenschappelijk onderzoek zou het effect van de omgang met het spreekrecht door de rechter op de onschuldpresumptie in kaart kunnen brengen.

Deze empirische evaluatie laat zien dat er geen aanwijzingen zijn voor secundaire victimisatie, ten gevolge van het opgeroepen worden als getuige naar aanleiding van een onbelemmerde slachtofferverklaring. Dit blijkt in de praktijk niet tot zeer zelden te gebeuren. De rechter lijkt hierin terughoudend. Ook liet de empirische evaluatie zien dat het uitlaten over andere onderwerpen dan alleen de gevolgen niet gerelateerd was aan de veroordeling van de verdachte. De slachtofferverklaring kan wel meegenomen worden in de beslissing van de rechter over de strafmaat. Dit is te zien aan het feit dat rechters hiernaar refereren in het vonnis, veelal ter onderbouwing van de gevolgen van het strafbare feit. Het spreekrecht heeft ook wettelijk een informatiefunctie, en zo lijkt het ook gebruikt te worden door rechters. Welke invloed de slachtofferverklaring precies heeft op de strafmaat is op basis van dit onderzoek niet duidelijk te zeggen. Toekomstig onderzoek zou moeten uitwijzen of er systematische verschillen bestaan in straftoemeting tussen zaken waar wel en waar niet het spreekrecht uitgeoefend is. Op basis van dit onderzoek zijn er enkele aanbevelingen voor de praktijk ontstaan. De belangrijkste aanbeveling is het toevoegen van kaders aan het onbelemmerde spreekrecht, bijvoorbeeld over het wel of niet tonen van foto's en filmpjes door de spreekgerechtigden, en of en wanneer de rechter in kan

grijpen. Hierin zou ook aandacht besteed kunnen worden aan hoe gereageerd wordt op het spreekrecht. Hier blijken nog wel verschillen in te zijn tussen rechters. Deze kaders zouden uniformisering bevorderen, rechters meer houvast bieden, en zouden ook behulpzaam zijn in de voorbereiding van het spreekrecht omdat dan aan verwachtingsmanagement kan worden gedaan. Aanbevolen wordt om dit soort kaders op beleidsniveau te introduceren en om genoeg ruimte te laten voor de rechter om in te spelen op individuele zakenmerken.

Summary

Introduction and problem statement

Victims are no longer a forgotten figure within criminal law, and have received more attention, rights and opportunities in recent years. The introduction of new rights for victims commences at a rapid pace, which means that the theory on which these rights are based and to what extent they are (or can be) respected in practice are not always sufficiently considered. Conducting and including solid empirical research on victims' rights is key to building a theoretical foundation and making sure the legislation is effective.

The current study concerns an empirical evaluation of one of the victims' rights: the unrestricted Victim Impact Statement (VIS). This research focuses on the oral VIS. The VIS was introduced in a limited form in 2005, where victims were only allowed to speak about the consequences of the crime they experienced. Earlier evaluations of that form of the VIS showed that it was not sufficient for a certain group of victims, which led to them not exercising their right. In addition, there was disparity between district courts regarding the limits which were applied to victims exercising their right to speak; some speakers were already allowed to express themselves freely. For these reasons, the VIS was expanded and, since July 2016, victims have been allowed to speak freely on the topics they would like to put forward during the court hearing. This means that they not only are allowed to speak about the consequences of the crime, but also about the guilt of the accused, the punishment, the criminal process and the facts of the crime. The current evaluation aims 1) to examine to what extent the expansion of the VIS has met the need of victims to express themselves more extensively. In addition, the aim is 2) to find out whether the unrestricted VIS has any negative effects. Also, it is aimed 3) to examine to what extent the legal objective of the right Vis is being met, i.e.: to make a start at repairing victims' emotional damage. The central research question is: What is the course of and what are the experiences with the unrestricted Victim Impact Statement?

What is innovative about this study is that it attempted to incorporate terms, known from social motivation theory, in the concept of 'restoring emotional harm', namely agency and communion. It is known from literature that feelings of agency and communion can be inflicted upon by a victimisation experience. Victim participation (like the right to speak) could help restore these feelings.

Methods of research

To answer the research questions, a multi-method design was applied, consisting of a literature review, court observations, analyses of victim impact statements and verdicts, interviews with victims and professionals, and a victim survey.

Literature review

The literature review describes the legislative history regarding the unrestricted VIS and pro and con arguments expressed by politicians and academics, from the previous 2010 review until now. It also introduces a new theoretical framework through which the legislative purpose of the VIS is evaluated: agency and communion.

Observations

Court observations were conducted at 25 court hearings: in which the right to speak was exercised during 23 court hearings. Observations were made in seven of the courts. During the sessions, 42 speakers spoke. During the observations, the practice of the right to speak (e.g. place in the room, time of the VIS), the content of the victim statement, the reactions of the judge, prosecutor, defendant and his counsel, and the victim's emotional expressions were observed.

Victim impact statements and verdicts

Through Victim Support Netherlands (Slachtofferhulp Nederland; SHN) registration system, 102 victim impact statements were analysed. Attention was paid to the content of the statements and quotes were taken from the statements. A search was made for the verdicts accompanying the statements, of which 30 were found. The analysis of the verdicts consisted of whether the judge referenced the VIS and, if so, how.

Interviews professionals

The respondent group consisted of judges (n=5), prosecutors (n=5), victims' lawyers (n=6) and criminal lawyers (n=5), case managers of SHN (n=3) and legal aid staff of SHN (n=3). They were questioned through a semi-structured interview about their experiences with the unrestricted VIS, the frequency with which it is exercised, preparation for the VIS, the content of statements, possible differences between courts, reactions to the VIS in court, undesirable effects of the VIS, and their views on whether it can restore emotional damage of victims.

Interviews victims

Victims (n=14) and relatives of deceased victims (n=10) who have exercised their right to speak were interviewed for this study. In the semi-structured interviews, they were asked about their experiences with the VIS, the preparation, their expectations, the responses they received, and the aftercare after the VIS.

Victims' survey

Respondents to the online questionnaire were victims and surviving relatives (n=118) who had exercised their right to speak. The survey included questions on information and preparation for the right to speak, use of VIS, the responses they received, (emotional) consequences of the right to speak, feelings of agency and communion, and the outcome of the criminal trial.

Results

The main results are discussed here according to the three different objectives of this study: to understand to what extent the expansion of the VIS meets the needs of victims, to what extent it contributes to the emotional recovery of victims, what the experiences with the unrestricted VIS are, and whether it results in any unwanted effects.

Scope of right to speak

Victims have positive experiences with the current form of the VIS, especially as they can now speak freely and are not restricted in that regard. A few respondents indicated that they would not have exercised their right to speak if they had had to limit themselves to the consequences of victimisation. Even though clarifying the experienced consequences of the offence is the main reason for victims to exercise their right to speak, many speakers make use of the expanded VIS. Many speak about the facts of the offence, but the guilt of the accused also is conveyed a lot. Speakers also seem to want to express themselves about the punishment, although in doing so they only partly specify the length or form of the desired sentence. Discussing the evidence or the course of the criminal trial come up less often.

Compared to the earlier evaluation into the limited VIS, speakers increasingly feel that the authorities are aware of the consequences of the crime, and feel more recognised and taken

seriously in the criminal process. Speakers increasingly feel that the authorities have been able to take the consequences of the crime significantly better into account in comparison to the previous evaluation, and that the offender has a better understanding of the consequences of the crime. Speakers would strongly recommend using the right to speak to someone who has been through a similar situation - a significantly higher score than the previous evaluation. Speakers highly experienced that they were able to say everything they wanted to within their VIS.

Recovery of emotional damage

The results of the questionnaire show that victims who speak about topics other than just the consequences of the crime score higher on agency and communion than those who do not. Also, from the results obtained through the other methods, it seems that the opportunity and freedom to discuss something is more important than whether it is actually done. Victims are thereby given a choice and are not hindered in what they are allowed to do, which contributes to feelings of agency.

Although the questionnaire gave fairly neutral answers to closed questions on agency and communion, in the answers to the open questions and in the interviews both professionals and speakers recognised and mentioned many aspects of the VIS that are related to the two concepts. They express 'taking back control', 'feeling more powerful' and 'being heard', components that can influence the victim's emotional life (agency). They also express opportunities in relation to others (communion), such as 'being heard by the judge', 'being able to make things clear to the accused' and 'starting the conversation with loved ones about the crime'. The preparation of the VIS also seems to be positive for victims. For instance, they indicate that 'getting a grip on what happened' can be helpful in coping. Preparing for and exercising the right to speak thus provides an opportunity for victims to restore the impaired sense of agency and communion.

Experiences with the unrestricted right to speak and possible unwanted effects

Experiences with the expanded VIS are generally good. Victims are predominantly positive about their experiences with the VIS. Potential undesirable effects for victims are negative during the court hearing. However, this is not related to the expanded VIS per se, but to the right to speak itself. For speakers, a response from the judge or prosecutor is experienced as negative when it is disinterested or emotionless, or if it is completely absent. Victims then feel unheard or

lose confidence in a good outcome of the hearing. Responses from the accused are predominantly perceived negatively but speakers are prepared for this risk.

Experiences of professionals vary by profession. For judges, it depends on the case - sometimes they have positive experiences, sometimes they have negative experiences. Judges find keeping the balance between giving the victim space to tell their story and limiting the victim when necessary difficult. Professionals are mostly positive about how judges handle the VIS. Criminal lawyers also report varying experiences. They overall feel that it predominantly goes well but they also all have negative experiences with it. Prosecutors and victims' lawyers indicate that the initial fears for negative effects do not seem to occur in practice, and both indicate positive experiences with the VIS. Employees of Victim Support Netherlands indicate that the unrestricted VIS has great added value in the preparation of speakers. Some potentially undesirable effects of the unrestricted VIS which are mentioned by professionals: inappropriate victim impact statements (threats or insults towards the suspect), a second indictment by the victim's lawyer and the effects on the trial process (such as the time it takes, and showing photographs) are mentioned. Clear frameworks for professionals in terms of handling the VIS could provide solutions. When judges intervene, it is now perceived as undesirable by victim advocates. If there is more clarity on when judges can and may do this, negative experiences on both sides could be resolved.

Conclusion, discussion and recommendations

The central research question concerned the course of and experiences with the unrestricted VIS. In practice, victims are informed about and prepared by staff of Victim Support Netherlands, victim advocates and the Public Prosecution Service. The preparation can vary in terms of content: from checking the victim statement for legal inaccuracies to extensive input on the content. The judge is often informed that the victim wants to speak, if not, the victims' advocate requests time for the right to speak. Often, the judge asks for a response from the accused after the VIS. Sometimes the judge himself still engages with the victim, asks a question or lets it be known with a small comment that the victim has been heard. Prosecutors regularly refer to the victim impact statement in their indictments. There is no fixed after-care for victims. However, immediately after the hearing, the entire hearing is often discussed with the legal aid provider.

Almost all respondents are positive about the unrestricted VIS, especially victims, staff of Victim Support Netherlands and victims' lawyers. Yet respondents from each group also named negative experiences with the right to speak. These are largely case-dependent and are linked, for example, to negative expressions in or negative reactions. Some of these negative experiences could be solved by policy changes (see recommendations).

The discussions that took place within politics and literature in the run-up to the unrestricted VIS appeared to be largely the same as those that occurred around the implementation of the restricted VIS in 2005. There are still concerns about the presumption of innocence, the risk of secondary victimisation, and the influence on sentencing.

With regard to the presumption of innocence, the interviews reveal that some prosecution officers, judges and criminal lawyers feel that an unrestricted victim impact statement can clash with the presumption of innocence because suspects are addressed as perpetrators. The effect of the VIS on the presumption of innocence was not examined in this study but the authors would like to mention the following. Exercising the unrestricted VIS per se, i.e. discussing the guilt of the accused in the victim statement, should have no impact on the presumption of innocence, as the victim is not bound to it. So, the possible tension of the VIS with the presumption of innocence does not lie within the statement itself, but in the reaction of the prosecutor and/or the judge(s) to the statement. They are bound by the presumption of innocence. Future academic research could identify the effect of the judge's handling of the VIS on the presumption of innocence.

This empirical review shows no evidence for secondary victimisation, as a result of being called as a witness following an unobstructed victim statement. This appears to happen very rarely in court. Judges seem reluctant to do so. Also, the empirical evaluation showed that speaking out on issues other than just the consequences of the crime was not related to whether the offender was convicted or not. The victim statement can, however, be considered in the judge's decision on sentencing. This can be seen from the fact that judges refer to it in the verdict, often to substantiate the consequences of the offence. The VIS also has a legal information function, and this is how it seems to be used by judges. The exact influence of the VIS on sentencing has not

been studied. Future research should reveal whether there are systematic differences in sentencing between cases where the right to speak was exercised and where it was not.

Based on this research, some recommendations for practice have emerged. The unrestricted VIS is positively experienced by speakers and the intention to exercise their right to speak is high. Speakers are significantly more positive about the VIS in comparison to the previous evaluation. Preparation for the VIS seems to play a major role in its smooth running. Expectation management beforehand is important for experiences afterwards. However, a need for a clearer framework for the handing of the VIS is expressed by some interviewed professionals, for example about whether or not the speakers should show photographs and videos, and if and when the judge can intervene. This could also address how the VIS is responded to. There still appear to be differences between judges in handling and responding to the VIS. These frameworks could promote uniformity, provide judges with more guidance, and would also be helpful in preparation of the VIS as this could increasingly allow for expectation management. It is recommended that such frameworks are introduced at policy level and that they leave enough room for judges to respond to individual case characteristics.

Hoofdstuk 1. Introductie

Het is inmiddels wel een cliché om vast te stellen dat het slachtoffer niet langer de vergeten figuur in het strafrecht is en steeds meer aandacht, rechten en mogelijkheden heeft gekregen. Voorbeelden zijn de instelling van het Schadefonds Geweldsmisdrijven in de jaren 70, Slachtofferhulp Nederland in de jaren 80 en de Wet Terwee met de komst van de schadevergoedingsmaatregel in de jaren 90. Na het millennium gevolgd door de komst van het spreekrecht en slachtofferverklaring, vormen van mediation en herstelbemiddeling en de introductie van het slachtoffer in de slachtoffertitel van het Wetboek van Strafvordering, in het kader van de *Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer*. Het is een ontwikkeling die zich zeker niet tot Nederland beperkt - in veel van de recente ontwikkelingen speelt de Europese Unie een stimulerende rol, zie de slachtofferrichtlijn uit 2012 - maar waarin Nederland zich wel steeds meer als een voortrekker manifesteert.

Tegelijkertijd is het ook nauwelijks nieuws dat - ook in gidsland Nederland - nog zeker verbetering mogelijk is. Daarbij kan gewezen worden op de afstand tussen de slachtofferrechten op papier en de uitoefening van slachtofferrechten in de praktijk. Wezenlijk is in dit kader vooral de conclusie van strafrechtgeleerde en victimoloog Marc Groenhuijsen dat het slachtoffer 'van de regen naar de drup' is gegaan (Groenhuijsen, 2018). Hierbij stelt hij vast dat er wel veel gebeurd en bedacht is in de laatste decennia, maar dat de goede bedoelingen in het recht en de uitvoering ervan het consequent doordenken van de positie van slachtoffers in de wielen rijden. De snelheid van introduceren van nieuwe slachtofferrechten en het achterlopen van de praktijk qua implementatie maakt dat de verwachtingen van slachtoffers niet goed kunnen worden waargemaakt. Het ontbreekt vaak aan voldoende empirische basis/bewijs, en de naleving van verschillende slachtofferrechten kennen nog steeds een zekere organisatorische en individuele willekeur (Augusteijn, Bijleveld & Pemberton, 2022). Een belangrijk element voor het bouwen van het noodzakelijke fundament is deugdelijk empirisch onderzoek naar slachtofferrechten. Niet voor niets wijdde Maarten Kunst, hoogleraar criminologie, zijn recente oratie in Leiden dan ook aan de vraag of slachtoffers wel baat hebben bij de rechten die hen zijn toegekend (Kunst, 2021).

Het ontbreken van een voldoende fundament, empirische onderbouwing inclusief, geldt ook voor het doordenken van de verhouding met andere belangen die met het strafrecht gemoeid zijn. De gepercipieerde opmars van het slachtoffer is - zeker waar het de participatie van slachtoffers in

het strafrecht betreft - door velen met lede ogen aangezien; op seminars en congressen wordt druk gedebatteerd over wat het toegenomen gewicht van slachtoffers doet voor de positie van de verdachte of het borgen van een deugdelijke rechtsorde is een terugkerend (zie bijvoorbeeld Van Stokkom, 2019). Hierbij valt op dat de constatering van Groenhuijsen over de positie van het slachtoffer ook geldt voor de kritiek op (veranderingen in) de positie van het slachtoffer: tegenover de goede bedoelingen aan de ene kant, staan de al even zeer goed bedoelde, maar evenmin consequent doordachte meningen over mogelijke risico's (Kunst, 2021; Pemberton & Reynaers, 2011).

De (her-)introdactie van het slachtoffer in het strafrecht wordt gekarakteriseerd door een hoog ad hoc gehalte, waarbij de reactie op politiek beladen gebeurtenissen en de opkomst van nieuwe sociale bewegingen van groot belang zijn geweest (Wemmers, 1996), waarbij onbekende paden worden betreden. Dit laatste is in belangrijke mate het gevolg van de relatieve noviteit van victimologie als academisch onderzoeksdomein (Van Reemst, Kunst & Pemberton, 2020). Dat dit onderzoeksdomein niet alleen volop in ontwikkeling maar ook nadrukkelijk interdisciplinair is, maakt dit niet gemakkelijker: vertaling van bevindingen van andere disciplines naar het recht houdt voortdurend het risico van 'lost in translation' in (Pemberton & Reynaers, 2011). De gebrekkige omgang met termen uit de trauma-literatuur is hiervan een voorbeeld. Het interdisciplinaire karakter betekent voorts dat het voortschrijdend inzicht niet alleen voortkomt uit onderzoek in de victimologie zelf, maar ook uit nieuwe kruisbestuivingen met andere wetenschapsgebieden (Van Reemst et al, 2020).

1.1 Het huidige onderzoek: evaluatie onbelemmerd spreekrecht

Dit onderzoek betreft een empirische evaluatie van een van de slachtofferrechten: het onbelemmerde spreekrecht. We doen dit onderzoek in opdracht van het WODC en de minister van Justitie en Veiligheid. Op 1 juli 2016 is de uitbreiding van het spreekrecht van slachtoffers in het strafproces in werking getreden.¹ Tot die datum hadden slachtoffers en nabestaanden wel spreekrecht, maar mochten ze zich tot dan toe alleen uitlaten over de gevolgen die het slachtoffer of de nabestaande zelf had ondervonden. Vanaf juli 2016 geldt het onbelemmerd spreekrecht, wat

¹ Wet van 14 april 2016 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheid van uitkering aan nabestaanden, gepubliceerd in het Staatsblad 2016, 160 (26-4-2016).

betekent dat er geen beperkingen worden opgelegd aan het slachtoffer met betrekking tot wat hij of zij in het kader van de strafzaak aan de orde wil stellen. Men mag ook spreken over de schuldvraag, de straf, het strafproces en de feiten van het misdrijf. Hiermee wil de wetgever voorzien in een behoefte van een bepaalde groep slachtoffers die de reikwijdte van het spreekrecht te beperkt vonden, waardoor sommigen afzagen van spreken (Lens et al. 2010 p.66, p.86). Ook het feit dat er ongelijkheid bestond bij de verschillende gerechten omtrent de grenzen die gehanteerd werden bij de uitoefening van het spreekrecht, maakte dat de beperking werd losgelaten (Kamerstukken II, 2014/15, 34082, nr. 3, Memorie van Toelichting, p.14; Lens et al, 2010). Een deel van de rechters stond al toe dat het slachtoffer zich vrij mocht uiten. In de Memorie van Toelichting (2014) worden verschillende termen rondom de nieuwe versie van het spreekrecht gehandhaafd, zoals uitbreiding van het spreekrecht, uitgebreide spreekrecht en onbelemmerd spreekrecht. In dit onderzoek houden daarom wij de term onbelemmerd spreekrecht aan.

De huidige evaluatie is erop gericht om te onderzoeken in welke mate het wetsvoorstel tegemoet is gekomen aan deze behoefte. Ook is het doel te achterhalen hoe het spreekrecht verloopt in de praktijk en of het onbelemmerde spreekrecht mogelijk negatieve effecten heeft, zoals een groter risico op secundaire victimisatie (namelijk dat slachtoffers sneller als getuige kunnen worden beëdigd en ondervraagd, wat tot traumatische gevolgen kan leiden).

1.2 Onderzoeksvragen

De centrale onderzoeksvraag is: Wat is het verloop van en hoe zijn de ervaringen met het onbelemmerd spreekrecht? Deze onderzoeksvraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen:

A. Verloop

1. Hoeveel slachtoffers maken naar schatting jaarlijks gebruik van het spreekrecht, en hoe verhoudt zich dat tot het aantal dat werd geschat in de vorige evaluatie?
2. Hoe vaak komt het naar schatting voor dat een slachtoffer dat het spreekrecht uitoefent vervolgens als getuige wordt beëdigd en ondervraagd?
3. Hoe ziet de informatievoorziening aan slachtoffers over en voorbereiding van slachtoffers op uitoefening van het spreekrecht er in de praktijk uit; wie doet wat?

4. Over welke onderwerpen laten de sprekers zich uit? Hoe verhoudt zich dit tot de onderwerpen waarover voor wetswijziging werd gesproken blijkens de vorige evaluatie?
5. Komt het voor dat rechters in hun uitspraak ingaan op de gesproken verklaring van het slachtoffer; zo ja, hoe vaak en op welke wijze?
6. In hoeverre zijn er verschillen in de uitoefening van het spreekrecht en de omgang met spreekgerechtigden tussen gerechten?

B. Ervaringen professionals

1. Hoe ervaren rechters de praktijk van het spreekrecht?
2. Hoe ervaren officieren de praktijk van het spreekrecht?
3. Hoe ervaren slachtofferadvocaten de praktijk van het spreekrecht?
4. Hoe ervaren advocaten van verdachten de praktijk van het spreekrecht?
5. Hoe ervaren medewerkers van Slachtofferhulp Nederland de praktijk van het spreekrecht?
6. Alle professionals: In hoeverre en op welke wijze draagt de uitoefening van het spreekrecht bij aan (het begin van) herstel van de emotionele schade die het delict heeft veroorzaakt bij het slachtoffer?

C. Ervaringen slachtoffers

1. Wat zijn de ervaringen van slachtoffers met de voorbereiding en informatievoorziening?
2. Welke verwachtingen hebben slachtoffers vooraf over hun deelname?
3. Hoe ervaren slachtoffers de uitoefening van hun spreekrecht in zijn geheel?
4. Hoe ervaren slachtoffers de onderwerpen waarover zij mogen spreken? Zijn er indicaties dat het wegnemen van belemmeringen bij heeft gedragen aan hun deelname?
5. Hoe ervaren slachtoffers de reacties van anderen in de rechtszaal op hun spreekrecht?
6. In hoeverre en op welke wijze draagt de uitoefening van het spreekrecht bij aan (het begin van) herstel van de emotionele schade die het delict heeft veroorzaakt bij het slachtoffer?

1.3 Afbakening

Het huidige onderzoek beperkt zich in opdracht van het WODC tot een van de vier doelstellingen van de wet spreekrecht, namelijk tot het begin maken met herstel van emotionele schade van het slachtoffer. De overige drie doelstellingen (namelijk: i. de rechter en de verdachte beter informeren

over de gevolgen van het delict voor het slachtoffer, ii. de recidivekans voor de verdachte zou verminderen en iii. de zichtbaarheid en positie van het slachtoffer verbeteren) worden niet geëvalueerd. Ook onderdelen van de (toekomstige) uitbreiding, zoals de uitbreiding in de kring van spreekgerechtigden, de verplichte aanwezigheid van verdachten tijdens het uitoefenen van het spreekrecht en de mogelijkheid tot spreken tijdens tbs-zittingen, zijn op verzoek van de opdrachtgever niet meegenomen in deze evaluatie. De verplichte aanwezigheid van verdachten is ten tijde van dit onderzoek ook nog niet in praktijk geldig.

De definitie van slachtoffer die we hanteren is die uit het Wetboek van Strafvordering: ‘degene die als rechtstreeks gevolg van een strafbaar feit vermogensschade of ander nadeel heeft ondervonden’ en ‘familieleden van een persoon wiens overlijden rechtstreeks veroorzaakt is door een strafbaar feit (nabestaanden)’. Hiermee zijn nabestaanden onder de definitie van slachtoffer gebracht. Tot slot focust dit onderzoek op het mondelinge spreekrecht. Het spreekrecht kan ook schriftelijk worden afgelegd in de vorm van een Schriftelijke Slachtofferverklaring (SSV) tijdens of ten behoeve van de zitting of beiden. De SSV is formeel een processtuk dat wordt toegevoegd aan het dossier en valt buiten de scope van het onderzoek.

1.4 Methoden

Om antwoord te geven op de onderzoeksvragen hebben we een multi-method design toegepast, bestaande uit een literatuuronderzoek, rechtbankobservaties, analyses van slachtofferverklaringen en vonnissen, interviews met professionals en slachtoffers, en een vragenlijst voor slachtoffers en nabestaanden. Het literatuuronderzoek brengt in kaart wat er in de Nederlandse literatuur al geschreven is over het verloop (A), de mening en ervaringen van professionals (B) en slachtoffers (C) met betrekking tot het onbelemmerde spreekrecht. Het doel van de rechtbankobservaties is in kaart brengen over welke onderwerpen wordt gesproken (A4), welke gevolgen het slachtoffer ervaart als hij of zij als getuige wordt opgeroepen (A2), of de rechter ingaat op de verklaring (A5), en de ervaringen van rechter, officier, en de advocaat van de verdachte (B). Het dossieronderzoek naar slachtofferverklaringen en vonnissen is om een schatting te maken van de hoeveelheid slachtoffers die gebruikmaakt van het spreekrecht (A1), om onderzoek te doen naar de inhoud van het spreekrecht (A4), of de rechter rekening houdt met het spreekrecht (A5) en de mogelijke bijdrage van het spreekrecht aan herstel (C6). De interviews met professionals beantwoorden de onderzoeksvragen over het verloop (A3, A4 en A6) en ervaringen professionals (B). De interviews

met en het vragenlijstonderzoek onder slachtoffers geven respectievelijk een kwalitatief en kwantitatief antwoord op de ervaringen van slachtoffers (C). Door met verschillende methoden naar dezelfde onderzoeksvraag te kijken, ontstaat triangulatie.

1.5 Opbouw rapport

De opbouw van de hoofdstukken van het rapport zijn respectievelijk de verschillende methoden, namelijk de resultaten literatuuronderzoek (H2), rechtbankobservaties (H3), slachtofferverklaringen (H4), de vragenlijst onder sprekers (H5), interviews met professionals (H6) en sprekers (H7). We sluiten af met discussie en conclusie (H8). Deze volgorde van de methoden is gekozen om met de breedste methoden te starten en steeds gedetailleerder naar de spreekrechtvervingen te kijken. Het literatuuronderzoek start met het theoretische kader, de observaties schetsen een beeld van het spreekrecht in de praktijk. De inhoud van de slachtofferverklaringen laat zien waarover gesproken wordt. De vragenlijst biedt de mogelijkheid een breed, maar minder gedetailleerd beeld van de ervaringen van slachtoffers en nabestaanden te geven. Met de diepteinterviews wordt dit beeld aangevuld met rijkere informatie.

Hoofdstuk 2. Literatuuronderzoek

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we de achtergrond van dit onderzoek, dat wil zeggen, de wetsgeschiedenis ten aanzien van het onbelemmerde spreekrecht (paragraaf 2.2) en de literatuur over argumenten voor en tegen (paragraaf 2.3), en schetsen we het in deze studie gebruikte theoretisch kader om welzijn en betekenisgeving te onderzoeken (paragraaf 2.4). In dit kader staan twee sociale constructen centraal die in relatie worden gebracht met slachtofferschap, slachtofferparticipatie en spreekrecht: *agency* en *communion*.

Dit hoofdstuk is gebaseerd op artikelen over het spreekrecht in de vaktijdschriften Nederlands Juristenblad, Trema en het Tijdschrift voor Criminologie en daarnaast is Google Scholar gebruikt. Er is gezocht op de zoekterm ‘spreekrecht’ en geselecteerd op artikelen vanaf 2010. In 2010 heeft namelijk een evaluatieonderzoek plaatsgevonden van het toenmalige (nog niet onbelemmerde) spreekrecht (Lens et al., 2010) en het huidige literatuuronderzoek richt zich op de ontwikkelingen sinds die tijd.

Ook wordt in dit hoofdstuk expliciet gebruik gemaakt van het recent verschenen rapport van Doornbos, Elbers, Kragting en Malsch (2021), waarin een overzicht wordt gegeven van beschikbare (empirische) literatuur en wetsgeschiedenis over het (onbelemmerde) spreekrecht. Daarnaast zijn de kamerstukken rondom het wetsvoorstel van het onbelemmerde spreekrecht bestudeerd. De gevonden onderzoeken zijn gebruikt om de ontwikkelingen en argumenten te kunnen weergeven in de geschreven stukken in aanloop naar en na invoering van het onbelemmerde spreekrecht in 2016.

2.2 Wetsgeschiedenis onbelemmerde spreekrecht

Bij de invoering van het spreekrecht voor slachtoffers in 2005 was het idee dat slachtoffers en nabestaanden zich zouden mogen uitlaten over de gevolgen van het delict, maar uitdrukkelijk niet over het verloop van het proces, de bewezenverklaring van het aan de verdachte ten laste gelegde strafbare feit, de verwijtbaarheid van de verdachte en de strafmaat (Lens, Pemberton & Groenhuijsen, 2010). Daarbij werden vier duidelijke doelen van het spreekrecht gesteld, namelijk i) een begin maken met het herstel van emotionele schade van het slachtoffer, ii) de rechter en de verdachte beter informeren over de gevolgen van het delict voor het slachtoffer, iii) de recidivekans

voor de verdachte zou verminderen en iv) de zichtbaarheid en positie van het slachtoffer verbeteren.

In het regeerakkoord uit 2012 werd kort aandacht besteed aan het spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden, waarbij werd gesteld dat slachtoffers meer spreekrecht zouden krijgen in het strafproces (Rutte & Samsom, 2012). Eind 2014 werd een dergelijke uitbreiding van het spreekrecht voorgesteld door de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie. In de Memorie van Toelichting (2014) wordt op basis van het onderzoek van Lens et al., (2010) geconcludeerd dat het spreekrecht in de op dat moment geldende vorm ontoereikend is voor slachtoffers. Ook werd als argument voor de uitbreiding van het spreekrecht een onderzoek genoemd waarin slachtoffers aangaven wel te willen spreken indien er onbelemmerd spreekrecht is dan wanneer er een beperkt spreekrecht is (Pemberton, 2005).

Een ander argument voor uitbreiding was dat het onbelemmerde spreekrecht de kans op secundaire victimisatie zou verkleinen. Secundaire victimisatie is het fenomeen dat slachtoffers opnieuw slachtoffers worden, maar dan van de houding van professionele partijen in het strafproces of hun omgeving (Wijers en De Boer, 2010). Een verklaring waarom het onbelemmerde spreekrecht het risico op secundaire victimisatie zou verkleinen werd niet gegeven (Doornbos, Kragting, Elbers & Malsch, 2020). Mogelijk omdat slachtoffers dan niet worden onderbroken wanneer men iets zegt over de verdachte. De minister lijkt zich geen zorgen te maken over het risico op secundaire victimisatie, het is een risico van participatie: een slachtoffer dat “ervoor kiest in discussie te gaan met de verdachte over de toedracht van het strafbaar feit, zal moeten aanvaarden dat hij over zijn lezing van het gebeurde vragen krijgt voorgelegd, die vanuit het perspectief van de verdediging ook kunnen inhouden dat gepoogd wordt twijfel te zaaien aan zijn integriteit en geloofwaardigheid” (Kamerstukken II, 2014/15, 34082, nr. 3, Memorie van Toelichting).

2.2.1 Inventarisatie wetsvoorstel strafrechtsketen

Een uitbreiding van het spreekrecht zou in eerste instantie vormgegeven worden als een adviesrecht, waarbij slachtoffers en nabestaanden na het requisitoir van de officier van justitie aan het woord zouden komen en zich mochten uitlaten over bijvoorbeeld de bewezenverklaring en de strafmaat. Het adviesrecht werd door verschillende partijen afgeraden en om die reden is er gekozen voor het onbelemmerde spreekrecht in de huidige vorm, namelijk spreken na de feiten en

persoonlijke omstandigheden van de verdachte, en voor het requisitoir van de OvJ. Van de gevraagde adviserende partijen waren er vijf (Slachtofferhulp Nederland, Fonds Slachtofferhulp, Raad voor de rechtspraak, Reclassering Nederland en het Schadefonds Geweldsmisdrijven) positief over de uitbreiding van het spreekrecht. Volgens hen sloot een uitbreiding van het spreekrecht aan bij de behoeften van slachtoffers, het uniformeren van het spreekrecht en de relevantie van de informatie die slachtoffers na verruiming mogen voorleggen. Wel werd door verschillende partijen benadrukt dat een goede begeleiding van de sprekers noodzakelijk is om secundaire victimisatie en teleurstelling te voorkomen. Twee partijen (Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak en Raad van State) stonden kritischer tegenover het spreekrecht en noemden daarbij dat slachtoffers die over andere onderwerpen wilden spreken toch al niet afgekappt worden en het vergrote risico op secundaire victimisatie (Kamerstukken II, 2014/15, 34082, nr. 3, Memorie van Toelichting). Het vergrote risico op secundaire victimisatie in het kader van het onbelemmerde spreekrecht zit in het feit dat een slachtoffer kan worden opgeroepen als getuige.

2.2.2 Behandeling wetsvoorstel Tweede en Eerste Kamer

Binnen de Tweede Kamer was er verdeeldheid onder de verschillende partijen wat betreft het wetsvoorstel. Aanvankelijk waren er een aantal partijen tegen de uitbreiding, bijvoorbeeld D66, en vroegen zij zich af in hoeverre de uitbreiding van het spreekrecht tegemoetkomt aan de belangen van het slachtoffer en wat de noodzaak van een uitbreiding is als het onbelemmerde spreken al voorkomt. De voorstanders, waaronder de VVD, gaven aan dat slachtoffers zich over alles wat zij relevant vinden uit moeten kunnen laten (Kamerstukken II, 2014/2015, 34082, nr. 5, Verslag). Uiteindelijk is het wetsvoorstel in de Tweede Kamer met algemene stemmen aangenomen (Handelingen Tweede Kamer, 2014/15, nr. 88, item 7).

Rondom de aankondiging van het onbelemmerde spreekrecht in de Tweede Kamer stond vooral het initieel bedachte adviesrecht ter discussie, waarvoor veel tegenstanders waren. Het adviesrecht zou slachtoffers en nabestaanden de kans geven na het requisitoir van de OvJ aan het woord te komen en zich uit te laten over bijvoorbeeld de bewezenverklaring en de strafmaat. De argumenten tegen het adviesrecht vanuit juridische hoek waren bijvoorbeeld dat het adviesrecht een grotere stap behelst dan nodig is om aan de behoeften van slachtoffers te voldoen. Daarnaast werd gezegd dat een slachtoffer vaak geen juridische deskundigheid heeft en daardoor geen volledig advies kan geven, en dat het adviesrecht de kans op teleurstelling vergroot, als de OvJ en

rechter niet naar het advies luisteren (bijv. Kool, 2014; Groenhuijsen, 2014; de Savornin Lohman, 2014; Spronken, 2013). Dat laatste argument werd weerlegd door bijvoorbeeld Sas (2014) die liet zien dat een duidelijke onderbouwing van de keuze van de rechter een deel van die eventuele teleurstelling kan wegnemen. Daarnaast gaf Sas (2014) aan dat het adviesrecht het slachtoffer juist een kans biedt om zijn stem te laten horen. Uiteindelijk is er afgezien van het adviesrecht.

Ook in de Eerste Kamer was er een verdeeldheid te zien tussen de verschillende partijen. De tegenstanders, D66 en GroenLinks, benadrukten dat er bij invoering van het spreekrecht bewust was gekozen voor een beperkt spreekrecht en dat die bezwaren nog steeds golden. Daarnaast gaven zij aan dat het onduidelijk is of de gevolgen van het onbelemmerd spreekrecht, bijvoorbeeld de emoties waar rechters mee geconfronteerd worden, voldoende ondervangen kunnen worden. Ook haalden zij een publicatie van Kunst (2015) aan, waaruit zij concludeerden dat slechts een klein deel van de slachtoffers langdurige emotionele schade oploopt en dat er geen empirisch bewijs beschikbaar is dat deelname aan een strafproces zou helpen die schade te verminderen. Ook de partijen die wel voor het onbelemmerde spreekrecht waren, zoals de VVD, stelden kritische vragen, bijvoorbeeld over de invloed van het spreekrecht op de strafoplegging en de voorbereiding van slachtoffers op hun slachtofferverklaring (Kamerstukken I, 2015/16, 34082, nr. B, Verslag). Net als in de Tweede Kamer, werd in de Eerste Kamer het onbelemmerde spreekrecht aangenomen. Alleen D66 en GroenLinks stemden tegen (Verslag Eerste Kamer, 2015/16, nr. 27, item 6). Het onbelemmerd spreekrecht is vervolgens op 1 juli 2016 in werking getreden.

2.3 Nederlandse literatuur en discussie over het onbelemmerd spreekrecht

In deze paragraaf bespreken we de belangrijkste onderwerpen waarover discussie wordt gevoerd: de uitkomsten van de evaluatie van het beperkte spreekrecht in 2010, de behoefte(n) van slachtoffers, ontbrekende kaders voor professionals, de onschuldpresumptie, de invloed van het spreekrecht op strafmaat, het risico op secundaire victimisatie, en de therapeutische werking van het spreekrecht. Daarbij wordt het veronderstelde therapeutische karakter van slachtofferrechten op twee tegenstrijdige manieren ingezet. Enerzijds als argument tegen slachtofferparticipatie, omdat dat een wezensvreemde therapeutisering van het strafrecht zou inhouden (Furedi, 2004). Zo mochten slachtoffers aanvankelijk aneel iets zeggen over de gevolgen van het misdrijf, omdat dat zou helpen bij het herstel van emotionele schade. Anderzijds om slachtofferbelangen ingekapseld

te houden: zolang de inbreng van het slachtoffer op therapeutische doeleinden gericht is, laat het het strafproces verder ongemoeid (Pemberton, Mulder & Aarten, 2019).

2.3.1 Evaluatie beperkte spreekrecht (2010)

In 2010 is het toen nog beperkte spreekrecht onderzocht door Lens et al. (2010). In die studie is door vragenlijsten, interviews en observaties ter terechtzitting onderzocht wat de kenmerken, motivaties en ervaringen van slachtoffers zijn die wel of niet gebruik hebben gemaakt van het spreekrecht of van de schriftelijke slachtofferverklaring (SSV). Uit het onderzoek bleken verschillen tussen de groep sprekers en de groep niet-sprekers: i) Voor sprekers was het delict langer geleden dan voor niet-sprekers; ii) Nabestaanden wilden vaker gebruik maken van het spreekrecht dan slachtoffers van bedreiging; iii) Sprekers scoorden voorafgaand aan het spreken hoger op posttraumatische stress, gevoelens van angst en woede en wraakgevoelens dan niet-sprekers. Ook voelden zij meer controle over hun herstelproces. De meest genoemde motivatie om gebruik te maken van het spreekrecht was de communicatie met de rechterlijke macht en de verdachte, en de veronderstelde invloed van spreken op (de uitkomst van) het proces. De redenen om er geen gebruik van te maken bleken te zijn dat het delict niet ernstig genoeg was en dat het spreekrecht niets zou toevoegen aan de uitkomsten van zaak.

2.3.2 Behoeftte van slachtoffers

Uit een onderzoek onder cliënten van Slachtofferhulp Nederland voordat het spreekrecht was ingevoerd bleek dat belangstelling voor deelname steeg van 59% van de respondenten naar 84%, wanneer er ook over de strafmaat gesproken kon worden (Pemberton, 2005). Uit de evaluatie van Lens et al. (2010) bleek verder dat ongeveer de helft van de deelnemende slachtoffers liever zonder beperking had gesproken. Tegelijkertijd waren zij ook tevreden over hun deelname. Er was ook geen indicatie dat de beperking negatieve effecten op de deelnemers had gehad. In de tweede plaats bleek uit de observaties van Lens et al. (2010) dat veel sprekers wel degelijk zaken te berde brachten waar zij formeel niet over mochten spreken, ook al zeiden ze na afloop van niet. Slechts een enkele keer greep de rechter in om de spreker te wijzen op de beperking van het spreekrecht (zie ook Bosma, 2019). Tot slot blijkt uit een kwalitatief onderzoek van Boersen (2018) dat verschillende slachtoffers ook in de huidige situatie van onbelemmerd spreekrecht zich beperken tot het bespreken van enkel de impact en de gevolgen. Deze resultaten roepen daarmee ook de

vraag op wat belangrijker is voor de tevredenheid van slachtoffers: dat zij de mogelijkheid hebben om te spreken, maar zich daarbij wel aan bepaalde regels moeten houden, of dat zij precies moeten kunnen zeggen wat zij willen (zie ook Pemberton, 2016).

2.3.3 Te weinig kaders/afbakening

Vanuit de rechterlijke macht werd door Janssen en De Lange (2018) beargumenteerd dat het onbelemmerde spreekrecht te weinig kaders biedt om een uniforme uitvoering te kunnen garanderen. Er bestaat namelijk geen afbakening van waarover en wanneer een slachtoffer precies mag spreken, er is redelijke ruimte voor de rechter om dat te bepalen. Daarnaast is er ook geen kader voor de begeleiding van de spreekgerechtigden in aanloop naar de gebruikmaking van het spreekrecht. Betere stroomlijning van deze verschillende onduidelijkheden, zouden volgens Janssen en De Lange (2018) zorgen voor meer procedurele rechtvaardigheid.

2.3.4 Onschuldpresumptie

Een terugkerend discussiepunt is de verhouding tussen het spreekrecht en een eerlijk proces en de onschuldpresumptie. De introductie, maar zeker de uitbreiding van het spreekrecht, heeft ook in Nederland bij veel strafrechtgeleerden geleid tot de vrees dat de positie van de verdachte verzwakt wordt en/of tot rechtsongelijkheid zal leiden (Fernhout & Spronken, 2005; Groenhuijsen, 2018). Volgens Geeraets en Veraart (2017) is de positie van het slachtoffer in disbalans met die van de verdachte, aangezien slachtoffers geen rekening hoeven te houden met de onschuldpresumptie van de verdachte en niet aan een verhoor door de verdediging kunnen worden onderworpen. Dit kan volgens hen leiden tot een verminderde procedurele rechtvaardigheid bij de verdachte. Het is uiteraard wel mogelijk om het slachtoffer op te roepen als getuige, maar dan verandert ook zijn rol naar getuige. Veraart (2019) geeft aan dat het spreekrecht ook in zichzelf tegenstrijdig is aan de onschuldpresumptie, aangezien verdachten geconfronteerd worden met leed van het slachtoffer, ongeacht of zij dat veroorzaakt hebben en schuldig worden bevonden. Van de Port en De Klerk (2018) brengen een nuancering aan in de standpunten van Geeraets en Veraart. Zij stellen dat de meeste slachtoffers het recht van de verdachten op een eerlijk proces wel erkennen en ook niet altijd uit zijn op de hoogst mogelijke straf. Daarnaast geven ze aan dat slachtoffers niet gebaat zijn bij het veroordelen van zomaar een verdachte: alleen de veroordeling van de daadwerkelijke dader leidt tot genoegdoening bij het slachtoffer. Herhaaldelijk wordt ook de vraag opgeroepen of de

rechter niet in een spagaat komt indien hij tegelijk de verdachte als onschuldig dient te bejegenen en empathisch naar het verhaal van het slachtoffer moet luisteren (zie bijvoorbeeld Beunders, 2018).

2.3.5 Invloed spreekrecht op strafmaat

Het veronderstelde effect van het spreekrecht op de strafmaat is in Nederland verschillende keren onderzocht. Onderzoek van Kampen, De Keijser en Schoep (2013) waarbij een schriftelijke of video-opname van een slachtofferverklaring werd getoond aan rechtenstudenten, liet zien dat de ‘aanwezigheid’ (in het geval van de video-opname) van het slachtoffer tijdens de slachtofferverklaring geen invloed had op de strafmaat die door de studenten werd opgelegd.² Een vignettenstudie naar de besluitvorming door rechters liet ook geen evidentie zien dat het spreekrecht in Nederland tot hogere straffen zou leiden (Bosma, 2019). Tegelijkertijd leveren geen van deze onderzoeken echt uitsluitel over de vraag of het gebruiken van het spreekrecht in de Nederlandse rechtspraktijk tot andere, hogere straffen zou leiden. Ook internationaal toont een recente systematische review, dat er niet voldoende sterke methodologische empirische studies zijn over dit onderwerp en dat we het gewoonweg niet weten (Kunst et al., 2021).

2.3.6 Secundaire victimisatie

Lens et al. (2010) hebben niet kunnen vinden dat het belemmerde spreekrecht zou leiden tot secundaire victimisatie, omdat sprekers zelden of nooit werden opgeroepen als getuigen, en omdat er bijna geen slachtoffers zijn die (zeer) ontevreden zijn over het spreekrecht, en er ook geen negatieve effecten zijn die op hertraumatisering wijzen. De enige vervelende ervaring die slachtoffers hadden was dat de rechter hen niet aan het woord liet. Ondanks het gebrek aan empirische steun over de relatie tussen spreekrecht en secundaire victimisatie werd ook in het kader van de uitbreiding van het spreekrecht weer gewezen op het risico op secundaire victimisatie. Het opheffen van de beperkingen van het spreekrecht zou namelijk ook risico's op secundaire victimisatie met zich mee kunnen brengen. Het slachtoffer zou, volgens de politici, door een voor de verdachte belastende verklaring af te leggen, of nieuwe feiten in te brengen, als getuige kunnen

² Dit literatuuronderzoek is gebaseerd op een bachelorscriptie en gebiased. Het betreft een experiment onder studenten in de pauze van een werkgroep

worden beëdigd en ondervraagd. Eerder wees Van Dijk (2009) er al op dat juist in de beperkingen van het beperkte spreekrecht risico's voor secundaire victimisatie schuilen.

Uit het onderzoek van Lens et al. (2010) bleek geen evidentie voor een groot risico op secundaire victimisatie. Dat kan komen door enerzijds de voorbereiding van slachtoffers, die daardoor weten wat ze in de rechtszaal wel en niet kunnen verwachten, en anderzijds omdat de gebruikers van het spreekrecht *vrijwillig* deelnemen. Die vrijwilligheid is een wezenlijk verschil met de slachtofferervaring op zich, die zich door onvrijwilligheid kenmerkt. Hier is een verwatering zichtbaar in de term secundaire victimisatie. Dit had eerst enerzijds betrekking op de onvrijwillige, herhaaldelijke en vaak vijandige ondervragingen van slachtoffers – met name van een seksueel delict (Temkin, 2002). Anderzijds had het betrekking op het wederom – onvrijwillig – monddood maken van slachtoffers in het strafrechtelijk proces, door ze juist geen mogelijkheden te bieden voor input in het strafproces.

Daarnaast moet opgemerkt worden dat Pemberton (2022) recent betoogde dat secundaire victimisatie tegenwoordig een containerbegrip is, waarbij oorzaak en gevolg door elkaar lopen, en waarin teleurstelling, ontevredenheid, re-traumatisering en psychologische schade op één lijn worden gezet. Dit is ook terug te zien in het politieke debat rondom het spreekrecht. Ook zet hij vraagtekens bij het gebruiken van de term secundaire victimisatie voor zaken waar slachtoffers zelf en geïnformeerd voor kiezen, bijvoorbeeld in het geval van gebruikmaking van het spreekrecht na gedegen voorbereiding. Aanscherping van de notie van secundaire victimisatie is dan ook nodig om het voor het onderzoek voldoende bruikbaar te laten zijn.

2.3.7 Therapeutische werking

Een laatste discussiepunt is de therapeutische werking van het spreekrecht, dat door de politiek als belangrijk doel wordt gezien. De evaluatie van Lens et al. (2010) laat zien dat de therapeutische werking op het herstel van de emotionele schade van het slachtoffer niet plaatsvindt op de manier zoals verondersteld tijdens de invoering van het spreekrecht. Sprekers gaven in interviews weliswaar aan dat het spreekrecht bijdroeg aan het herstel van emotionele schade, maar uit de vragenlijsten bleek geen afname in de indicatoren die geassocieerd worden met herstel van emotionele schade, zoals posttraumatische stress, woede en angst. Volgens Kunst (2015) ligt het vanuit traumapsychologisch perspectief niet voor de hand om therapeutische of anti-therapeutische effecten van het spreekrecht te verwachten. De meeste slachtoffers zijn ten tijde van de

terechtstelling namelijk al emotioneel hersteld van het misdrijf en degenen die dat niet zijn hebben waarschijnlijk uitsluitend baat bij professionele hulp. Therapeutische effecten zouden volgen hem dan ook niet beoogd moeten worden met het spreekrecht. Kunst (2015; 2021) roept daarnaast op om meer onderzoek te verrichten naar herstelmogelijkheden die het spreekrecht biedt voor slachtoffers en tot die tijd geen nieuwe, mogelijk effectloze, initiatieven te starten.

2.4 Theoretisch kader huidig onderzoek: van psychotrauma naar schendingen in *agency* en *communion*

Uit onderzoek blijkt dat maar een klein deel van de slachtoffers op termijn psychische problemen ontwikkelt, zoals posttraumatische stresstoornis (PTSS) (Zorginstituut Nederland, 2020). Toch wordt het effect van slachtofferparticipatie vaak bekeken in termen van emotioneel herstel, waarbij associaties worden gemaakt met psychische klachten. Een van de vragen in het huidige onderzoek is bijvoorbeeld of het onbelemmerde spreekrecht tegemoet komt aan de meest centrale doelstelling van het spreekrecht, namelijk of het bijdraagt aan “(het begin van) herstel van emotionele schade”. Dit doel wordt in de Memorie van Toelichting destijds slechts summier toegelicht, er wordt niet gedefinieerd wat de emotionele schade is en hoe deze hersteld kan worden. Er wordt alleen gesteld dat: “In het openbaar een verklaring afleggen kan sommige van hen helpen de gevolgen van het misdrijf geheel of gedeeltelijk te verwerken” (Kamerstukken Kamerstukken II, 2000/2001, 27632, nr. 3, Memorie van Toelichting, p.4). Het spreekrecht wordt nog wel eens opgevat in een directe parallel met therapeutische interventies gericht op trauma (Winkel, 2007; Pemberton & Reynaers, 2011), zoals ook te zien is in de quote hierboven uit de Memorie van Toelichting. De effecten werden daardoor gezien in termen van vermindering van psychisch-emotionele klachten, waaronder symptomen van posttraumatische stress, angst en woede, waarbij het beoefenen van het spreekrecht te maken zou hebben met het veronderstelde effect van emoties uiten in therapie. In het huidige onderzoek wordt de focus verlegd van een klinisch beeld van herstel van emotionele schade door het beoefenen van het spreekrecht naar de impact op het gevoelsleven van sprekers. Dit wordt gedaan aan de hand van de termen *agency* en *communion*.

2.4.2 Agency en communion

Uit onderzoek van McAdams et al. (2016) blijkt dat slachtofferschap in meer en mindere mate verandering in beleving van agentschap en verbintenis teweeg kan brengen. In dit onderzoek had

het misdrijf bij slachtoffers hun gevoel van respect, status, en controle aangetast (“agency”) en/of het vertrouwen in een rechtvaardige wereld en waarden geschaad (“communion”) (McAdams et al., 1996). Deze begrippen zullen in deze paragraaf nader worden toegelicht, maar in relatie tot emotionele schade is het belangrijk om hier op te merken dat voor zowel mensen *met* als mensen *zonder* ernstige psychische klachten het spreekrecht een positief effect kan hebben (inclusief in termen van agentschap en verbintenis). Met het verschil dat er voor de groep mensen met ernstige psychische klachten waarschijnlijk meer nodig is dan alleen het beoefenen van het spreekrecht om het misdrijf te verwerken.

Vanwege de veelzijdigheid van het gevoelsleven van slachtoffers hebben meerdere auteurs (Simantov-Nachlieli et al., 2013, Pemberton et al., 2017, Willinsky & McCabe, 2021) ervoor gepleit om onderzoek naar (de reactie op) slachtofferschap te baseren op de “Big Two” van sociale psychologie: *agency* (agentschap) en *communion* (verbinding met anderen) (zie Bakan, 1966; Abele en Wojcizske, 2007). Zoals eerder genoemd tast slachtofferschap tast het gevoel van agentschap en verbinding aan (McAdams e.a., 1996; Dinh & McCabe, 2016; Wilinsky & McCabe, 2021). Het binnen het strafproces erkennen en herbevestigen van de waarden die geschonden zijn door het slachtofferschap, kunnen worden gezien als een daadwerkelijke reactie van professionals op de persoonlijke ervaringen van het slachtoffer. De precieze invulling van “agency” en “communion” is niet los te zien van het perspectief van het deelnemende slachtoffer zelf (Pemberton, Mulder & Aarten, 2019). Motieven voor deelname vooraf, de beleving van het spreekrecht zelf, en reflecties op de bijdrage achteraf lopen binnen en tussen respondenten uiteen. Het evalueren van de opbrengst dient dan ook in termen van het eigen perspectief van het slachtoffer gezien te worden, en niet het perspectief van de onderzoeker. In het onderzoek van Lens et al. (2010) is bijvoorbeeld geprobeerd te meten wat de impact van het spreekrecht was in het kader van PTSS. Echter, respondenten gaven zelf aan dat ze voor PTSS naar een therapeut zouden moeten gaan, en niet naar een rechter.

In Kunst (2015) werd bovendien gesteld dat het vanuit trauma-psychologisch perspectief niet voor de hand ligt om therapeutische of anti-therapeutische effecten van het spreekrecht te verwachten. Een grote groep slachtoffers van criminaliteit ervaart geen langdurige klinische klachten. Een kleine groep die dergelijke schade nog wel heeft, heeft professionele hulp nodig, waarbij het spreekrecht geen vorm van herstel kan bieden in psychopathologische zin (Kunst, 2015; 2021).

Verondersteld kan worden dat slachtofferparticipatie in het strafrecht wel zou kunnen bijdragen aan het herwinnen van agentschap (herstellen van individualiteit, autonomie, respect, status en controle), en communion (herstellen van het vertrouwen in de maatschappij, erkenning van slachtofferschap en herbevestiging van de waarden die geschonden zijn). De mate waarin het strafproces beleefd wordt als een daadwerkelijke reactie op wat het slachtoffer zelf heeft meegemaakt, kan hierbij immers een belangrijke rol spelen.

Slachtofferparticipatie in het strafrecht wordt gedacht vooral bij te dragen aan agentschap. Het vertellen van wat er is gebeurd en het geven van informatie door middel van het spreekrecht zou volgens sommigen (ook) kunnen bijdragen aan het gevoel van verbinding (Pemberton, Mulder & Aarten, 2019). Om die reden is het interessant en belangrijk om de begrippen agentschap en verbinding te onderzoeken in relatie op het spreekrecht.

Het herstellen van agentschap en verbinding kan ook worden onderzocht in relatie tot de tegengestelde concepten: ineffectiviteit en vervreemding (zie Dinh & McCabe, 2016; Wilinsky & McCabe, 2021). Vervreemding is de tegenstelling van verbinding en heeft vooral te maken met of iemand spijt heeft van deelname, of de mate waarin deelname aan het strafproces een slecht gevoel geeft. Ineffectiviteit is de tegenhanger van agency en vertaalt zich vooral in de mate waarin iemand het gevoel krijgt zich onvoldoende serieus te worden genomen en de mate waarin deelname aan het proces resulteert in een verminderd vertrouwen in anderen.

Agentschap en verbinding met anderen zijn te duiden in relatie tot procedurele rechtvaardigheid (zie Pemberton et al., 2017). Elementen van procedurele rechtvaardigheid - voice, eerlijkheid en kwaliteit - worden vaak gezien als middel om tot een uitkomst te komen (agentschap), maar bevatten ook groepswaarden (verbinding met anderen). Deelname aan procedures kan namelijk ook een belangrijke sociale functie vervullen: men kan zich erdoor een gewaardeerd en gerespecteerd lid van de maatschappij laten voelen, het versterkt en bevestigt mogelijk de band met de maatschappij/sociale omgeving en de autoriteiten die de maat vertegenwoordigen (Pemberton, Aarten & Mulder, 2017).

In het huidige onderzoek wordt het spreekrecht dus niet gezien als een “interventie”, maar als een mogelijkheid voor het slachtoffer om zelf betekenisvolle actie in het kader van een rechtsprocedure te ondernemen. De begrippen agentschap en verbinding kunnen helpen om te verklaren hoe een slachtoffer de slachtofferervaring een plek kan geven, en in welke mate (participatie in) het strafproces bijdraagt aan welzijn. Bijvoorbeeld: een slachtoffer dat agentschap

ervaart in het strafproces, houdt een prettiger gevoel aan de rechtszaak over dan een slachtoffer die dit niet ervaart. Het ervaren agentschap kan dan *bijdragen* aan het welbevinden van het slachtoffer. Het is zinvol om binnen het begrip welbevinden onderscheid te maken tussen ervaringen enerzijds en emoties en gevoelens anderzijds.

2.5 Samenvatting

Het spreekrecht voor slachtoffers is een stap in een langer durend proces om het slachtoffer een stevigere positie in het strafrecht te geven. De eerste officiële stap met betrekking tot het spreekrecht is gezet in 2005, het jaar dat het belemmerde spreekrecht in werking trad. Dit wetsvoorstel had weinig empirische basis. In 2016 heeft, op basis van o.a. empirische data die lieten zien dat er een behoefte was onder sprekers aan uitbreiding, een uitbreiding plaatsgevonden waarin slachtoffers zich onbelemmerd mogen uitlaten. De discussies die zijn gevoerd in de aanloop van het onbelemmerde spreekrecht zijn grotendeels dezelfde als de discussies die zich voordeden rondom de inwerkingtreding van het beperkte spreekrecht in 2005. Men is nog steeds bezorgd over het risico op secundaire victimisatie, schending van de onschuldpresumptie en invloed op de strafmaat.

Een nieuw discussiepunt met betrekking tot het spreekrecht, is de vraag of het spreekrecht wel kan voldoen aan het doel ‘het begin van herstel van emotionele schade’. Er is door wetenschappers gepleit voor minder focus op trauma en meer focus op welzijn en andere gevoelens dan directe emoties. We concluderen daarom dat het belangrijk is om, naast herhaling van (onderdelen van) de methoden en meetinstrumenten van het onderzoek uit 2010, ook nieuwe concepten te meten, namelijk *agency en communion*. Agency en communion zijn belangrijke concepten omdat ze enerzijds door het misdrijf worden geschonden en anderzijds door slachtofferparticipatie - zoals het spreekrecht - kunnen worden bekrachtigd.

Hoofdstuk 3. Rechtbankobservaties

3.1 Inleiding

Met het observeren van het spreken ter terechtzitting worden verschillende deelvragen over het verloop van het spreekrecht beantwoord: 1. Hoe vaak komt het naar schatting voor dat een slachtoffer gebruik heeft gemaakt van het spreekrecht ter zitting als getuige wordt opgeroepen? (A2), 2. Over welke onderwerpen laten de sprekers zich uit sinds het onbelemmerd spreekrecht (het verloop van het proces, het bewijs, het strafbare feit, de schuld van de verdachte en de strafmaat)? (A.). Verder worden de reacties van de rechter (B1), de officier van justitie (B2) en de advocaat van de verdachte (B4) op het spreekrecht geobserveerd, waarmee verdiepend inzicht wordt verkregen in hun ervaringen.

3.2 Methodes

3.2.1 Dataverzameling

De dataverzameling vond plaats van november 2021 - juni 2022. Slachtofferadvocaten en Slachtofferhulp Nederland (SHN) zijn gevraagd relevante zittingsdata (datum, tijdstip, locatie, parketnummer) met ons te delen waarbij inclusiecriteria waren dat de zaak inhoudelijk werd behandeld, waarbij de zitting openbaar moest zijn en een (of meerdere) slachtoffer(s) of nabestaanden aanwezig zou(den) zijn, dat/die (zelf of via rechtsbijstand) gebruik zou(den) maken van het spreekrecht. Hierbij was het streven om een zo groot mogelijke spreiding over verschillende rechtbanken te hebben. Het verzoek werd uitgezet via de teamleiders van de juridische dienstverlening van SHN en het Landelijk Advocaten Netwerk Geweld en Zeden Slachtoffers (LANGZS). Advocaten werden daarnaast ook persoonlijk benaderd. De teamleiders van SHN zetten wekelijks een reminder uit binnen hun team en het bestuur van LANGZS heeft meermaals het verzoek onder de aandacht gebracht bij de leden. Van de bijgewoonde zittingen zijn ook de vonnissen opgevraagd en onderzocht.

3.2.2 Zittingen

De dataverzameling resulteerde in een overzicht van 40 zittingen. Gelet op haalbaarheid, zijn 25 zittingen bijgewoond, waarbij 23 keer gebruik is gemaakt van het spreekrecht. In de overige 2

zittingen werd uiteindelijk het spreekrecht niet uitgeoefend. We hebben op basis van de aangeleverde zaken van SHN en advocatuur zoveel mogelijk verschillende typen strafzaken en gerechten gekozen om bij te wonen. Uiteindelijk is bij 7 van de 11 rechtbanken geobserveerd (zie tabel 3.1). In Amsterdam, Noord-Holland en Rotterdam is vaker dan een keer geobserveerd. Bij vier rechtbanken is niet geobserveerd omdat er geen zaken van zijn aangedragen of omdat er op dat moment geen onderzoeker beschikbaar was. Er is 13 keer bij de Meervoudige Kamer (MK) geobserveerd en 10 keer bij de Politierechter (PR). Er zijn zittingen van 10 typen misdrijven bijgewoond: levensdelicten, brandstichting, mishandeling, zeden, vrijheidsbeneming, bedreiging, belaging, diefstal met geweld, oorlogsmisdrijf en verkeersmisdrijf. Er zijn geen zittingen geobserveerd van mensenhandel en woninginbraak - de twee resterende spreekrechtwaardige delicten. Zedenzaken en mishandelingszaken kwamen vaker voor dan andere type delicten. Van de bijgewoonde zittingen, waren 17 vonnissen gepubliceerd op rechtspraak.nl of via SHN beschikbaar. Hiervan waren 3 van PR-zittingen en 14 van MK-zittingen.

Tabel 3.1: Rechtbanken waar geobserveerd is

Rechtbank	Aantal zittingen bijgewoond
Amsterdam	8
Noord-Holland	6
Rotterdam	5
Den Haag	1
Oost-Brabant	1
Noord-Nederland	1
Limburg	1
Gelderland	0
Midden-Nederland	0
Overijssel	0
Zeeland-West-Brabant	0

3.2.4 Scoringsformulier

Tijdens de observaties werden de volgende thema's gescoord:

- Gelegenheid bieden voor het spreekrecht door de rechter: Hierbij is geobserveerd hoe de spreekgerechtigde de gelegenheid voor het spreekrecht werd geboden, op welk moment tijdens de zitting dit was en waar in de zittingszaal de verklaring werd afgelegd.
- Het spreekrecht: Hierbij is geobserveerd aan wie de verklaring was gericht (de rechtbank, de verdachte, de samenleving, het overleden slachtoffer in geval van sprekende nabestaande, of anders) en welke onderwerpen in de verklaring terugkwamen (emotionele gevolgen, strafbare feit, schuld verdachte, strafmaat, bewijs en verloop strafproces). Hierbij is ook getimed hoe lang de verklaring duurde.
- Reacties op het spreekrecht: Hierbij zijn zowel verbale als non-verbale reacties van de rechter, de officier van justitie (OvJ), de verdachte en zijn advocaat tijdens en vlak na de verklaring gemeten. Het is van belang om hierbij te noemen dat gelet op alle zaken die bekeken moesten worden, niet alle non-verbale reacties die procespartijen wellicht hebben getoond tijdens de zitting konden worden geobserveerd. Specifiek is erop gelet of slachtoffers naar aanleiding van hun verklaring als getuige werden opgeroepen. Ook is bekeken in hoeverre de officier van justitie in het requisitoir inging op de verklaring. Hetzelfde is gedaan voor de advocaat in het pleidooi.
- De emotionele ontwikkeling van het slachtoffer: Hierbij werd geobserveerd welke emotionele houdingen het slachtoffer voor, tijdens en na de slachtofferverklaring toonde (verdrietig, bang, boos, kalm, trots, gespannen, of anders). Hierbij werd genoteerd op basis van welke objectief waar te nemen gedragingen de emotionele houding werd gescoord. Het is van belang om hierbij te noemen dat gelet op alle zaken die bekeken moesten worden tijdens de observatie, niet elke gedraging van het slachtoffer gemeten kon worden.

3.2.3 Procedure

In totaal zijn zestien zittingen door twee onderzoekers geobserveerd, en negen door één onderzoeker. Ten behoeve van de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid zijn de eerste vijf zittingen in tweetallen geobserveerd en afhankelijk van elkaar gecodeerd. Hierna zijn de onderzoekers bijeengekomen om de resultaten te bespreken. De scoring is in overleg consistent gemaakt. De interbeoordelaarsbetrouwbaarheid was goed. Wanneer een zitting door twee onderzoekers werd

geobserveerd, werden de taken verdeeld. Een observant noteerde de emotionele houding van het slachtoffer tijdens het afleggen van de verklaring en de inhoud van de slachtofferverklaring. De andere observant noteerde de reacties van de procespartijen tijdens het afleggen van de slachtofferverklaring. De emotionele ontwikkeling voor en na de verklaring, en het gelegenheid bieden voor het spreekrecht werden door beide observanten genoteerd. Twee zittingen zijn via een videoverbinding bijgewoond. Vanwege de RIVM-richtlijnen in de Corona-periode konden deze zittingen niet fysiek worden bijgewoond. De mogelijkheid tot online bijwonen werd niet altijd geboden door de rechtbank. Vijf zittingen zijn vanaf de publieke tribune bijgewoond. Dit betekent dat het slachtoffer of de nabestaande niet in zicht was voor de observanten. De overige zittingen zijn bijgewoond in de zittingszaal.

3.2.5 Analyse

De observatieverslagen zijn per thema geanalyseerd. Hierbij zijn de data voor de rapportage gegroepeerd en in samenhang bestudeerd.

3.3 Resultaten

In deze paragraaf worden de resultaten uit de observaties beschreven. In paragraaf 3.3.1 worden de kenmerken van de geobserveerde zittingen beschreven. In 3.3.2 wordt uiteengezet hoe het slachtoffer of de nabestaande de gelegenheid krijgt om het spreekrecht uit te oefenen. Dit bleek in alle zaken door de rechter te gebeuren. Hierbij wordt ook beschreven waar het slachtoffer of de nabestaande in de zittingszaal zat tijdens het spreekrecht, en op welk moment van de zitting het spreekrecht werd uitgeoefend. In paragraaf 3.3.3 wordt de slachtofferverklaring beschreven. Hierbij worden de onderwerpen die naar voren komen in de verklaringen besproken, en wordt gerapporteerd aan wie de verklaring gericht is. In paragraaf 3.3.4 worden de reacties van de procespartijen behandeld. Hierin komen zowel verbale als non-verbale reacties van de rechter, de officier van justitie, de verdachte en diens advocaat voor. Het requisitoir en het pleidooi worden hierbij ook besproken. Of het slachtoffer als getuige wordt opgeroepen naar aanleiding van de verklaring, wordt in deze paragraaf ook behandeld. In paragraaf 3.3.5 wordt de emotionele ontwikkeling van het slachtoffer tijdens de zitting beschreven.

3.3.1 Algemene beschrijving zittingen

In totaal hebben 42 spreekgerechtigden, bestaande uit 5 nabestaanden en 37 slachtoffers, een verklaring afgelegd tijdens de zittingen. Van de 5 nabestaanden waren er 3 tevens slachtoffer.³ Ter zitting hebben 17 directe slachtoffers zelf gesproken. Hiervan heeft de juridisch medewerker van Slachtofferhulp Nederland het 3 keer over moeten nemen omdat het het slachtoffer niet lukte om zelf de verklaring af te leggen. Eenmaal werd de verklaring vertaald door een tolk. Verder hebben 7 ouders van minderjarige slachtoffers gesproken. De overige 18 spreekgerechtigden lieten hun verklaring afleggen door hun advocaat of de juridische medewerker van SHN. Zie voor een samenvatting tabel 3.2.

Tabel 3.2: Algemene beschrijving geobserveerde zittingen

Type delict	Aantal zittingen	Aantal sprekers	Wie heeft gesproken
(poging) Levensdelict	2	5	1x Slachtoffer; 3x SHN; 1x Advocaat
Brandstichting	1	3	3x Advocaat
Mishandeling	6	6	3x Slachtoffer; 2x SHN; 1x Ouder
Zeden	5	13	7x Slachtoffer; 6x Ouder
Vrijheidsbeneming	2	2	1x Slachtoffer; 1x Advocaat
Bedreiging	2	2	2x Slachtoffer
Stalking	2	2	2x Slachtofferhulp Nederland
Beroving	1	2	2x Slachtoffer
Oorlogsmisdrijf	1	7	1x Slachtoffer; 6x Advocaat
Verkeer	1	1	1x Slachtofferhulp Nederland

De groep spreekgerechtigde slachtoffers en nabestaanden bestond uit 20 mannen en 22 vrouwen. Van de 23 zaken waarvan de zitting is geobserveerd, kende het slachtoffer of de nabestaande in

³ Dit betrof een zaak waarin brand was gesticht met de dood tot gevolg. Hierbij viel 1 dodelijk slachtoffer en raakten 3 slachtoffers gewond. Deze 3 slachtoffers waren tevens nabestaanden omdat het slachtoffer een familielid was.

het merendeel van de gevallen de verdachte niet. In de andere 9 zaken, kende de verdachte en de spreekgerechtigde elkaar wel. Vier keer was er een familieband, de overige vijf keer was het een bekende: buurman, ex-partner of collega. De tijd tussen het delict en de zitting verschilde in grote mate. Het minimum was hierbij 24 dagen, en het maximum 40 jaar. De mediaan is 18 maanden en is als centrummaat genomen omdat het gemiddelde door de hoge uitbijter werd scheefgetrokken. De slachtofferverklaring duurde tussen de 1 en 12 minuten met een gemiddelde van 4 minuten.

3.3.2 Gelegenheid bieden voor het spreekrecht door de rechter

Spreekgerechtigden konden altijd hun verklaring afleggen. De rechter was er vaak van op de hoogte dat het spreekrecht uitgeoefend zou worden en gaf dan zelf gelegenheid voor het spreekrecht. Ingeval de rechter niet op de hoogte was, gaf de bijstandsverlener aan dat het spreekrecht uitgeoefend zou worden. De rechter ging hier altijd mee akkoord. Eén keer kwam het voor dat er namens één minderjarig slachtoffer twee ouders wilden spreken. De rechter gaf hierbij aan dat zij hier niet op voorbereid was, maar gaf wel beide ouders de gelegenheid om te spreken. De rechter refereerde hierbij aan het vele leed dat was aangericht. Dit betrof een zedenzaak bij de meervoudige kamer met zeven slachtoffers.

Bij het gelegenheid bieden voor het spreekrecht, kwam het voor dat de rechter wat zei tegen of wat vroeg aan het slachtoffer. Dit is tijdens elf zittingen geobserveerd en gebeurde op verschillende manieren. De rechter probeerde bijvoorbeeld de spreker op zijn of haar gemak te stellen door een glaasje water aan te bieden, aan te geven dat de spreker mocht pauzeren als het niet lukte, of dat de spreker mocht stoppen of weglopen als het hen teveel werd. Het op het gemak stellen van de spreekgerechtigde, werd tijdens zes zittingen geobserveerd. Dit betroffen twee zittingen bij de politierechter: bedreiging en mishandeling, en vier zittingen bij de meervoudige kamer: driemaal zeden en eenmaal beroving.

Een andere manier was dat de rechter actief aan het slachtoffer vroeg wat hij of zij zelf prettig vond wat betreft het afleggen van de verklaring. Dit zou gevoelens van agency bij het slachtoffer kunnen versterken. De rechter vroeg dan of dit het juiste moment voor de uitoefening van het spreekrecht was, en of het slachtoffer zelf wilde spreken of het aan iemand anders over wilde laten. Er werden ook verschillende mogelijkheden gegeven voor de plek waar de slachtofferverklaring werd afgelegd. Actief de wensen inventariseren van de spreker, werd tijdens

drie zittingen geobserveerd. Dit betroffen twee zittingen bij de politierechter: mishandeling en bedreiging, en een zitting bij de meervoudige kamer: zeden.

Ook kwam het voor dat de rechter voorafgaand aan de verklaring de positie van het slachtoffer (als procesdeelnemer) benadrukte. Ter illustratie worden de citaten gegeven: *“Er zijn allerlei dingen over u de revue gepasseerd. Jij bent niet de verdachte. Vertel maar gewoon wat u wilt zeggen. Dan kan je rustig zitten en praten”* en *“Voor u is er ook plek bij de behandeling op de zitting, u hebt het recht om iets te mogen zeggen”*. Beide zittingen waren bij de politierechter, en beide zaken gingen om bedreiging door een ex-partner.

Soms refereerde de rechter voorafgaand aan de verklaring naar de emoties van de sprekers. Dit werd tijdens twee zittingen geobserveerd. Beide zittingen waren bij de meervoudige kamer: een zaak betrof een levensdelict, en de ander een zedendelict. Tijdens de moordzaak waren er meerdere sprekers. De rechter gaf aan dat aan de volgorde van sprekers geen waardeoordeel kon worden gehangen, en dat dit niets afdeed aan de gevoelens die leven bij de sprekers. Tijdens de zedenzaak zei de rechter: *“Het is voorstelbaar dat de zitting emoties losmaakt, en dat is ook invoelbaar, en kan voorkomen in het spreekrecht. Het uiten van emoties mag maar is niet onbegrensd. Het is essentieel dat iedereen die het woord neemt kan zeggen wat hij wil vanuit zijn eigen ervaring en zich vrij voelt om datgene te zeggen. Als je emoties niet kan beheersen, dan kan je je terugtrekken op de gang. Dat gebeurt vaker, dat is helemaal niet raar”*.

Tot slot kon de rechter de aandacht van de verdachte op het spreekrecht vestigen. Dit werd bij drie zittingen geobserveerd. Ter illustratie worden de citaten gegeven: *“Uw persoonlijke omstandigheden zijn besproken, nu is het tijd om te luisteren naar de persoonlijke omstandigheden van de slachtoffers en nabestaanden”*. Dit betrof een zaak bij de meervoudige kamer. Het ging hier om brandstichting met de dood tot gevolg. De tweede zitting was bij de meervoudige kamer en betrof een berovingszaak: *“Goed opletten, dit zijn de gevolgen voor [slachtoffer] geweest”*. De derde zitting was bij de politierechter en betrof een mishandelingszaak: *“U hebt net veel kunnen zeggen en ik heb u laten uitpraten. Nu gaat [slachtoffer] praten en ik wil niet dat u haar in de rede valt”*. De aandacht van de verdachte vestigen op het spreekrecht kan gevoelens van communion bij het slachtoffer versterken.

3.3.2.1 Moment tijdens de zitting

Het spreekrecht werd in alle gevallen na het bespreken van het dossier maar voor het requisitoir uitgeoefend. Een keer vond het spreekrecht plaats voor het bespreken van de persoonlijke omstandigheden van de verdachte. Tijdens de andere zittingen was dit erna. De volgorde van het spreekrecht en de vordering benadeelde partij kon nog wel verschillen. De volgorde hiervan was soms afhankelijk van de beslissing van de bijstandsverlener, soms besloot de rechter zelf wat de volgorde zou zijn. Enkele keren gaf de slachtofferadvocaat aan dat het spreekrecht mede ter onderbouwing van de vordering dient en dat het daarom ervoor werd uitgeoefend.

3.3.2.2 Plaats in de zaal

De spreker zit doorgaans aan een tafel tijdens het uitoefenen van het spreekrecht, en niet in het publiek. Eén keer zat de medewerker van SHN die het spreekrecht uitoefende in het publiek, en het slachtoffer met tolk aan een tafel, en zat de spreker dus niet aan een tafel. In die zittingszaal was geen andere plek beschikbaar. Tijdens de andere zittingen werd geobserveerd dat de rechter de gelegenheid gaf aan de spreker die eerst in het publiek zat om aan een tafel te zitten (ook gelet op het gebruik van de microfoon). De keuze van de voorzitter waar het slachtoffer zit, zou af kunnen hangen van wat praktisch mogelijk is maar zou ook afhankelijk kunnen zijn van de wensen van het slachtoffer. Tijdens de observaties was dit niet duidelijk.

3.3.3 De slachtofferverklaring

3.3.3.1 Geadresseerde

De verklaring was altijd gericht aan de rechtbank en bevatte vaak elementen richting de verdachte en af en toe richting de samenleving. De sprekers leken in hun verklaringen gericht aan de rechtbank aan de rechters duidelijk te willen maken wat de gevolgen van het strafbare feit voor hen zijn geweest. Dit doen zij onder andere door een beschrijving van feiten over het misdrijf te geven waarvoor de verdachte volgens hen schuldig van is. Doorgaans werd niet expliciet aangegeven dat zij zich richtten tot de rechtbank maar dit bleek impliciet uit de inhoud van de verklaring.

Bij elementen uit de verklaring gericht aan de verdachte moet gedacht worden aan het vragen waarom hij/zij het strafbare feit heeft begaan, maar sprekers lijken ook iets te willen meegeven aan de verdachte. Om dit beter te schetsen, wordt een aantal citaten gegeven uit de

verklaringen. Tijdens een zedenzaak zei het slachtoffer: *“Ik begrijp niet hoe jij jezelf zo stoer kan zien [...] Je doet alsof er niks met je is. Maar er is wel iets met je mis”*. Tijdens een zitting waar het ging om een mishandeling binnen de familie zei het slachtoffer: *“Je hebt nooit je excuses aangeboden. Het ergste is dat je geen sorry kwam zeggen [...] Ik hoop dat je geholpen wordt. Ik vergeef je, ik hoop mijn kinderen ook, maar ik keur het niet goed”*.

Bij elementen uit de verklaring gericht aan de samenleving moet gedacht worden aan het benadrukken door de spreker dat zij er staan zodat slachtoffer worden van iets soortgelijks anderen niet overkomt. Dit kan verbinding met de omgeving (communion) versterken. Als voorbeeld wordt een aantal citaten gegeven uit een verklaring in een zedenzaak: *“Ik sta hier voor mijn eigen verhaal, eigen gerechtigheid en om nieuwe verhalen voor te zijn”* en *“Een grote beweegreden [om te spreken] is om andere meisjes te beschermen”* en *“Ik hoop dat vrouwen gezien worden”*.

3.3.3.2 Onderwerpen

De gevolgen van het strafbare feit kwamen altijd terug in de slachtofferverklaring. Sprekers legden uit wat de impact van het misdrijf is geweest op het slachtoffer of de nabestaande. De gevolgen konden zowel materieel (bijvoorbeeld: geen of minder inkomen omdat het slachtoffer niet meer kon werken naar aanleiding van het strafbare feit) als immaterieel (fysieke en mentale gevolgen van het strafbare feit) zijn. Het bespreken van de gevolgen vormde het grootste deel van de verklaring.

De schuld van de verdachte kwam vaak voor in de verklaring. Ongeveer twee derde van de sprekers zei dat de verdachte de dader is van het aan hem ten laste gelegde strafbare feit. Dit gebeurde op verschillende manieren. Soms gebeurde dit op een directe, bijvoorbeeld: *“Waarom heb jij dit gedaan, [verdachte]?”*. Maar de schuld van de verdachte benoemen, kon ook op meer indirecte wijze gebeuren. In zulke gevallen verwees de spreker naar ‘wat hij/zij heeft gedaan’ om uit te leggen dat het strafbare feit de oorzaak is van het leed van het slachtoffer of de nabestaande. Sprekers leken hiermee te willen benadrukken dat de verdachte die terecht staat, ook de dader is.

Het strafbare feit wordt vaak besproken in de slachtofferverklaring. Ongeveer de helft van de sprekers vertelden wat er op de dag van het delict was gebeurd. Hierbij ging het niet zozeer om een uiteenzetting van wat heeft plaatsgevonden. Het bespreken van het strafbare feit werd eerder gebruikt om de gevolgen ervan te verduidelijken (‘door dit heb ik dit’) en lijkt een meer instrumentele functie te hebben.

De strafmaat kwam regelmatig voor in de slachtofferverklaring. Sprekers gaven dan aan dat zij hoopten op een gepaste straf (bijvoorbeeld: *“Ik hoop dat de straf passend is voor de moordaanslag op onze zoon”*) of wat zij als een gepaste straf zouden ervaren (bijvoorbeeld: *“Ik hoop dat deze man heel lang de gevangenis ingaat”*). Dit kon zowel gaan over de duur van de straf, als de modaliteit ervan. De strafmaat kwam in ongeveer een derde van de verklaringen voor.

Het verloop van het strafproces kwam soms in de slachtofferverklaring terug. Opmerkingen over het verloop van het strafproces konden zowel positief als negatief zijn. Positieve opmerkingen waren bijvoorbeeld dat de spreker zijn of haar complimenten uitsprak naar de rechtbank, het OM of de politie. Negatieve opmerkingen waren bijvoorbeeld dat zij door het strafproces een etiket opgeplakt hadden gekregen in de media of er werd verwezen naar de lange duur van het strafproces. Ongeveer een vijfde van de sprekers refereerde naar het verloop van het strafproces in hun verklaring.

Het bewijs kwam enkele keren naar voren in het spreekrecht. Meestal werd slechts verwezen naar bewijsstukken door bijvoorbeeld te zeggen: *“Op de camerabeelden zag je...”*. Spreken over het bewijs leek hier ondersteunend te zijn voor de verdere inhoud van de verklaring. Ongeveer een tiende van de sprekers besprak het bewijs in de verklaring. Door de meesten werd niet inhoudelijk over bewijsstukken gesproken. Een spreker probeerde dit wel maar werd door de rechter afgekapt. Na de geschreven verklaring voorgedragen te hebben, wilde de spreker nog iets inhoudelijks verklaren over het bewijs. Een verklaring van de verdachte zou volgens hem niet kloppen en het zou anders zitten. De rechter gaf aan dat dit niet het moment was voor een nieuwe getuigenverklaring. In een andere zitting wilde een advocaat het spreekrecht gebruiken om iets inhoudelijks over het bewijs te zeggen. De rechter stond dit wel toe. Onduidelijk is waarom deze rechter dit wel toestond.

3.3.4 Reacties

Zowel verbale als non-verbale reacties van de rechter, de officier van justitie, de verdachte en diens raadsman op de slachtofferverklaring zijn geobserveerd. Het was echter niet mogelijk voor de observanten om alles waar te nemen wat betreft de non-verbale reacties. Hierbij worden dus niet altijd frequenties gegeven, en als deze wel worden gegeven, kunnen deze niet als absoluut aangenomen worden. De reacties op de slachtofferverklaringen worden per actor gerapporteerd. In de paragrafen van de officieren van justitie en de advocaten van verdachten wordt ook

respectievelijk ingegaan op het requisitoir en het pleidooi. Hierbij wordt beschreven of zij ingingen op de slachtofferverklaring. Ten slotte wordt aangegeven of het slachtoffer naar aanleiding van de verklaring werd opgeroepen als getuige.

3.3.4.1 Rechter

De verbale reacties van de rechter waren als volgt: Direct na de verklaring bedankt de rechter de spreker meestal. De rechter kon ook op andere manieren kort op de slachtofferverklaring reageren: *“De woorden uit het hart van mevrouw”* en *“Dat is wat u wilt zeggen”*. Beide zittingen waren bij de politierechter, en betroffen bedreigingszaken. Daarnaast is ook een keer sterkte gewenst aan het slachtoffer en een keer bewondering uitgesproken door de rechter voor het slachtoffer: *“Heel indringend verhaal. Goed dat u het zo op papier heeft gezet”*. Beide zittingen waren bij de meervoudige kamer, en betroffen eenmaal een levensdelict en eenmaal een zedendelict.

Enkele keren werden de elementen uit de verklaring van het slachtoffer of de nabestaande herhaald door de rechter. Tijdens een zitting bij de meervoudige kamer inzake een levensdelict, zei de rechter: *“Wat een hoop leed, zoals [nabestaande] zei, er zijn alleen maar verliezers”*. Tijdens een politierechterzitting betreffende een mishandelingszaak binnen de familie: *“Ik hoor eigenlijk twee dingen: 1) Het maakt nog steeds heel veel indruk wat er is gebeurd. Angst. Hoe heeft het kunnen gebeuren? En 2) Boosheid over wat [moeder van verdachte, tevens familielid van slachtoffer] zegt”*. In diezelfde zaak zei de rechter tijdens het afleggen van de slachtofferverklaring toen het slachtoffer de verklaring niet verder kon afleggen: *“Het is altijd moeilijk om het terug te lezen. Laat haar maar even”*. Tijdens de andere zittingen heeft de rechter niet verbaal gereageerd tijdens de slachtofferverklaring. Vijf keer is door de rechter niet verbaal gereageerd op het spreekrecht na het afleggen van de verklaring.

De rechter stelde tijdens vijf zittingen ook vragen aan het slachtoffer na de verklaring. De rechter vroeg dan bijvoorbeeld aan het slachtoffer hoe haar gevoelens ten aanzien van het feit veranderden. Na het informatieve gesprek bij de politie, kreeg het slachtoffer een ander gevoel en besloot zij aangifte te doen, zo kwam naar voren uit het dossier. De rechter vroeg aan het slachtoffer of ze hier iets meer over kon vertellen. Het slachtoffer gaf rustig antwoord waarna de rechter haar bedankte en verderging met de zitting. Dit betrof een zedenzaak bij de meervoudige kamer.

In een andere zitting vroeg de rechter aan het slachtoffer of zij vóór het strafbare feit al psychische klachten had. De vraag leek verband te houden met het kunnen vaststellen van rechtstreekse schade, en zou dus gerelateerd aan de vordering benadeelde partij kunnen zijn. Het slachtoffer gaf antwoord maar gaf ook vrij snel aan dat ze niet wist dat ze zoveel moest praten. Hierbij moest ze huilen. De rechter is toen gestopt met doorvragen. Dit betrof een zedenzaak bij de meervoudige kamer.

In een zaak benoemde de rechter als reactie op het spreekrecht de emoties die ze had gehoord in de slachtofferverklaring, namelijk angst en boosheid (zie eerder onder 3.3.3.1). Het slachtoffer reageerde hierop door te zeggen dat de verdachte het verhaal had verdraaid en dat zij daardoor boos was. De rechter vroeg toen aan het slachtoffer of zij kon geloven dat de verdachte schuld bekende: *“Mijn schuld, dat is wat hij zegt. Kun je het geloven?”*. Het slachtoffer antwoordde: *“Dat geloof ik”*. Hierna zei de rechter: *“Wat ik het liefst zou willen, is dat iedereen kan stoppen met bang zijn. Voor uw kinderen hoop ik dat het allermeest. Soms moet je ook kunnen loslaten. Hoe meer je eraan vasthoudt, hoe meer het je leven beïnvloedt. Daarom was ik geschrokken door je verklaring. Oh help, zij heeft er nog heel veel last van. Vergeeft u hem met uw hart of met uw hoofd?”*. Het slachtoffer antwoordde: *“Hart. Ik voel geen wrok”*. Dit betrof een mishandelingszaak binnen de familie bij de politierechter.

Een ander voorbeeld van een verbale reactie is dat de rechter vroeg aan het slachtoffer welke studie zij deed en of ze dit weer heeft op kunnen pakken. Het slachtoffer vertelde in haar verklaring namelijk dat zij studievertraging had opgelopen door het strafbare feit. Het slachtoffer gaf rustig antwoord. Na de reactie van de verdachte gehoord te hebben, vroeg dezelfde rechter aan het slachtoffer: *“Hoe werkt dit allemaal op u in? Wat had je graag willen horen? Met wat voor gevoel ga je straks naar huis?”*. Het slachtoffer antwoordde: *“Het is nog niet verwerkt. Maar uiteindelijk ben ik blij dat ik het heb kunnen horen en mijn eigen woord heb kunnen doen”*. Dit betrof een zedenzaak bij de meervoudige kamer.

Tot slot heeft een rechter aan het slachtoffer gevraagd waarom er geen contact meer is met de familie door het strafbare feit. Dit kwam namelijk naar voren in haar verklaring. Het slachtoffer gaf aan dat het met haar cultuur te maken had. De rechter vroeg hierop wat haar cultuur was. Het slachtoffer antwoordde hier rustig op. Dit betrof een bedreigingszaak bij de politierechter.

Non-verbale reacties waren dat de rechter de spreker doorgaans aankeek tijdens het afleggen van de verklaring. Af en toe las de rechter de verklaring mee op papier of maakte hij/zij aantekeningen op papier. Soms boog de rechter meer naar voren richting de spreker of knikte tijdens het luisteren, en toonde hij/zij hiermee een actieve luisterhouding. Enkele keren is geobserveerd dat de rechter ook naar de spreker glimlachte. De rechter kon ook een passievere houding hebben door bijvoorbeeld naar boven te kijken of in de ogen te wrijven. Dit is twee keer geobserveerd. Een keer werd ook geobserveerd dat de rechter zuchtte tijdens de verklaring.

3.3.4.2 *Officier van justitie*

Doorgaans reageerde de officier van justitie niet mondeling op de slachtofferverklaring. Dit kwam slechts één keer voor, tijdens een politierechterzitting inzake uitgaansgeweld. De OvJ vroeg het slachtoffer toen naar het letsel en het herstelverloop. In de verklaring was naar voren gekomen dat het slachtoffer blijvend letsel had overgehouden aan het strafbare feit. Het antwoord van het slachtoffer bleek relevant te zijn voor het requisitoir, zo gaf de OvJ aan.

In het requisitoir kwam de verklaring van het slachtoffer vaak terug. Slechts tijdens vier zittingen is de verklaring niet teruggekomen in het requisitoir. Vaak verwees de OvJ in het requisitoir naar de slachtofferverklaring bij het beschrijven van de impact en schade van het strafbare feit. Dit gebeurde tijdens 13 zittingen. Een aantal citaten: *“Zoals we net hebben kunnen horen”*, of *“Dat het heel heftig is, blijkt uit de verklaring”*, of *“We hebben ook gehoord dat dat is gebeurd”*, of *“Het slachtoffer heeft er nog steeds last van, blijkt uit het verhaal van mevrouw”*, of *“Waarvan u vandaag heeft gehoord wat zij daardoor ervaart”*.

Enkele keren sprak de OvJ in het requisitoir bewondering uit voor het slachtoffer dat gebruik had gemaakt van het spreekrecht. Dit gebeurde tijdens drie zittingen. Een aantal citaten: *“Hoe [slachtoffer] mooi heeft verwoord”*, of *“Dat heeft zij goed verklaard”*, of *“Heel goed dat mevrouw naar de zitting is gekomen, en dat we hebben gehoord wat het met haar heeft gedaan”*. Dit betroffen allen zedenzaken. Soms herhaalde de OvJ stukken uit de verklaring herhaald in het requisitoir. Dit gebeurde tijdens vijf zittingen. Een keer benoemde de OvJ benoemde een keer de emoties van het slachtoffer tijdens het requisitoir: *“Ik zag emoties bij de benadeelde partij, het slachtoffer werd getroost. Nog steeds, zes jaar later, heeft het dus nog impact op hem”*. Dit betrof een zaak waar het ging om uitgaansgeweld.

Non-verbaal keek de officier van justitie doorgaans tijdens de slachtofferverklaring naar de spreker, en las soms mee. Regelmatig maakte de OvJ aantekeningen op papier. Wellicht gebeurde dit ten behoeve van het requisitoir waar de slachtofferverklaring zoals hierboven beschreven vaak in terugkwam. De OvJ toonde doorgaans een minder actieve luisterhouding dan de rechter. Vaker dan de rechter, keek de officier naar zijn of haar computerscherm.

3.3.4.3 Verdachte

De verdachte reageerde nooit actief op de slachtofferverklaring, maar werd vaak door de rechter gevraagd om te reageren. De rechter heeft tijdens zeven zittingen de verdachte niet om een reactie gevraagd. Uit de observaties kwam niet naar voren waarom rechters verdachten soms wel en soms niet om een reactie vragen.

Wanneer de verdachte wel expliciet werd gevraagd om te reageren, koos de verdachte er vier keer voor dit niet te doen. Tweemaal was de verdachte een onbekende van het slachtoffer, tweemaal een bekende. Tijdens een zitting gaf de slachtofferadvocaat bij de rechter aan, nadat de verdachte niet wilde reageren, toch wel graag een reactie te willen. De rechter vroeg toen aan de verdachte: *“Wat doet het met u?”*. Nadat de verdachte weer niet wilde antwoorden, zei de rechter: *“U voelt zich wel duidelijk ongemakkelijk. Zij willen wel graag een reactie. Dat is begrijpelijk”*. Ook hierna volgde geen reactie. Dit betrof een zedenzaak met voor het slachtoffer onbekende verdachte.

Wanneer de verdachte wel reageerde, kon dit verschillend uitpakken. De verdachte bood tijdens vijf zittingen excuses aan: driemaal was de verdachte een onbekende van het slachtoffer, en tweemaal een bekende. Ter illustratie wordt een aantal citaten gegeven: *“Ik vind het vreselijk. Het had nooit mogen gebeuren. Sorry voor de pijn”*, en *“Natuurlijk, het spijt me, het is vreselijk wat er allemaal is gebeurd. Ik kan geen verklaring geven. Het stopt voor hen niet hier. Het verdriet zal blijvend zijn”*.

Soms erkende de verdachte dat het slachtoffer leed toe was gedaan. Dit gebeurde tijdens drie zittingen: eenmaal was de verdachte een bekende van het slachtoffer, en in de andere twee gevallen niet. Ter illustratie worden de citaten weergegeven: *“Heel veel leed. Ik heb het oprecht niet zo gewild”*, en *“Verschrikkelijk om te horen. Ik hoop dat ik haar gerust kan stellen dat wat toen gaande was, niet meer zo is”*, en *“Wat ik vandaag van de slachtoffers en nabestaande heb gehoord.*

Het is heel erg, afschuwelijk, vreselijk. Een diepgaande verschrikkelijke gebeurtenis, dit heb ik ook gezegd bij de rechtbank [...] Hun verdriet is ook mijn verdriet”.

Soms ontkende de verdachte de schuld of legde de schuld bij iemand anders neer. Dit gebeurde tijdens vijf zittingen: driemaal ging het om een onbekende verdachte, en tweemaal een bekende van het slachtoffer. Ter illustratie wordt een aantal citaten gegeven: *“Alleen dat meneer zijn rol heeft weggevaagd. Hij wil zichzelf gewoon kwijtschelden, dat vind ik wel erg”,* en *“Het was niet zo bedoeld”,* en *“Ik ben niet verantwoordelijk voor deze gebeurtenis, ik ben daar niet geweest [...] Dit soort wreedheid kan ik niet doen. Mensen proberen mij als monster te zien [...] Ik leef mee, maar verantwoordelijkheid is niet van mij”.*

Non-verbaal keek de verdachte tijdens de uitoefening van het spreekrecht veelal naar voren, en niet richting de spreker. Tijdens twee zittingen keek de verdachte gedurende de gehele verklaring wel naar de spreker. Vijf keer is geobserveerd dat de verdachte wel af en toe omkeek richting de spreker. De verdachte kon ook een ongemakkelijke of zenuwachtige houding hebben door meer ineen te krimpen, schokkerig te bewegen of te wiebelen in de stoel. Dit is tijdens vijf zittingen geobserveerd.

3.3.4.4 Advocaat van de verdachte

De advocaat van de verdachte reageerde niet direct verbaal op de slachtofferverklaring, op een keer na. De advocaat verzocht de rechter toen om het slachtoffer als getuige op te roepen. Zie voor nadere toelichting paragraaf 3.3.3.6. In het pleidooi kwam de slachtofferverklaring tijdens vijf zittingen naar voren, met telkens een andere vorm of functie. Een advocaat benoemde dat hij geen *mediation* had voorgesteld aan de hand van de slachtofferverklaring die hij tevens van tevoren had gelezen. In de verklaring had het slachtoffer beschreven dat zij nog boos was op de verdachte. De advocaat vertelde dat hij met zijn cliënt had besloten geen *mediation* voor te stellen omdat ‘het nog wel erg diep zit bij het slachtoffer’. De verdediging had hierom het idee dat *mediation* in deze fase niet zoveel zin zou hebben. Hij gaf aan dat het aanbod nog steeds gold. In deze zaak bekende de verdachte schuldig te zijn.

Een advocaat pleitte tegen toewijzing van het deel van de vordering benadeelde partij dat toezag op de kosten voor therapie. Volgens de advocaat had de ouder van het minderjarige slachtoffer in de verklaring gezegd dat de therapie voor beide dochters was, en niet alleen voor de

dochter die direct slachtoffer was geworden van het strafbare feit. Hier gebruikte de advocaat de inhoud van de verklaring om de vordering te betwisten. De advocaat verwees hiernaast ook meer algemeen naar de slachtofferverklaringen: *“Mensen verschillen in hun emoties. Dat konden we horen in de verklaringen”*. De advocaat leek hiermee de niet-emotionele indruk van de verdachte te willen verklaren. In deze zaak ontkende de verdachte schuld.

Een advocaat vertelde tijdens het pleidooi dat de slachtofferverklaring hem niet onberoerd liet. De advocaat sprak zijn waardering uit voor het slachtoffer: hij vond het moedig dat het slachtoffer aanwezig was en hoopte dat hij met zijn verklaring kracht heeft gevonden. In deze zaak bekende de verdachte deels schuld.

Een advocaat zei in haar pleidooi: *“Het feit dat mijn cliënt terecht een vreselijke slachtofferverklaring aanhoort, dat doet ook wat met hem”*. De advocaat zei dat het voor haar cliënt de eerste keer was dat hij voor de rechtbank moest verschijnen. De slachtofferverklaring zou volgens de raadsman een afschrikwekkende werking hebben op de verdachte. In deze zaak bekende de verdachte schuld.

Tot slot benoemde een advocaat in haar pleidooi dat de slachtofferverklaring een complete beschrijving was van de gevolgen van het strafbare feit. In deze zaak bekende de verdachte deels schuld.

De advocaat van de verdachte reageerde op drie verschillende manieren non-verbaal op de slachtofferverklaring. De advocaat keek de spreker tijdens de gehele verklaring aan, de advocaat keek naar voren en af en toe richting de spreker, of de advocaat was tijdens de verklaring met iets anders bezig, zoals schrijven, stukken lezen op de laptop, of op de telefoon. De ene reactie kwam niet vaker voor dan de ander.

3.3.4.5 Het slachtoffer als getuige oproepen

Het slachtoffer werd niet opgeroepen als getuige. Tijdens één zitting wilde de advocaat van de verdachte dit wel, maar de rechter heeft dat verzoek afgewezen. Dit betrof een bedreigingszaak bij de politierechter. Na de slachtofferverklaring stond de advocaat op en vroeg de rechter om de zaak aan te houden om het slachtoffer aanvullende vragen te kunnen stellen en te kunnen confronteren met wat zij zelf heeft gezegd. Hierna zegt ze: *“Met alle respect, mevrouw leest een verklaring voor die niet strookt met de waarheid. Ik wil haar horen als getuige bij de R-C [rechter-commissaris]*

waar zij nog een keer haar verhaal kan doen". De rechter vond dat ze genoeg informatie had om een beslissing te nemen, en het leek haar beter voor de betrokkenen om de zaak af te doen: *"Ik heb niet een extra verhoor nodig. Ik denk dat het beter is voor ieder als de zaak wordt afgedaan vandaag"*.

Tijdens een andere zitting wilde een spreker vlak na de verklaring te hebben voorgelezen, reageren op wat de verdachte had verklaard tijdens het bespreken van het dossier. De rechter onderbrak en zei dat er geen nieuwe getuigenverklaring afgelegd zou worden.

3.3.5 Geobserveerde emotionele ontwikkeling slachtoffer

Tijdens de zitting is bij 22 spreekgerechtigde slachtoffers getracht om de emotionele houding van het slachtoffer te observeren. Hierbij is specifiek op gelet voor, tijdens en na het afleggen van de verklaring. Niet alle spreekgerechtigden waren voor de observator goed zichtbaar. Dit was afhankelijk van de plaats die de observator en het slachtoffer of de nabestaande kregen toegewezen. Hierdoor is de emotionele houding van 20 spreekgerechtigden niet geobserveerd.

Voorafgaand aan de uitoefening van het spreekrecht zijn de spreekgerechtigde slachtoffers doorgaans kalm. Dit is gecodeerd aan de hand van de volgende objectieve gedragingen: vooruitkijken, om zich heen kijken, naar beneden kijken, naar achter zitten en voorover zitten. Enkele keren waren de slachtoffers gespannen. Dit werd afgelezen aan de volgende gedragingen: met het hoofd schudden, gefronst kijken, en op de stoel wiebelen. Een keer is geobserveerd dat de spreekgerechtigde verdrietig was voorafgaand aan de verklaring: zij snikte af en toe en kreeg een tissue van de juridisch medewerker. Slachtoffers die zelf niet spraken vertoonden voorafgaand aan de verklaring alleen een kalme houding. Wellicht omdat deze slachtoffers minder spanning ervaren ten aanzien van het spreekrecht.

Tijdens de verklaring waren de slachtoffers vaak verdrietig. Dit is gecodeerd aan de hand van de volgende objectieve gedragingen: huilen, snikken, moeite hebben met praten, en het gezicht afvegen met een tissue. Enkele keren was het slachtoffer gespannen. Dit is gemeten aan de hand van de volgende objectieve gedragingen: een samengetrokken gezicht hebben, stoppen met praten, pauzeren, en heel snel praten. Een aantal keer was het slachtoffer tijdens de verklaring kalm. Dit is gecodeerd aan de hand van de volgende gedragingen: vooruitkijken, het voorlezen gaat goed, en naar de spreker kijken. Slechts een slachtoffer dat zelf sprak was gedurende de gehele verklaring kalm. Het slachtoffer had op een eerdere zitting dezelfde verklaring al afgelegd. Twee slachtoffers

die zelf niet spraken waren tijdens de verklaring kalm maar alle anderen waren naast kalm ook verdrietig.

Na de verklaring waren slachtoffers allen kalm. Ze namen doorgaans dezelfde houding weer aan als voor de verklaring. Enkelen lieten een vorm van opluchting zien: glimlachen naar familieleden of knikken naar degene die de verklaring had voorgelezen.

Over het algemeen lijkt het dat spreekgerechtigde slachtoffers op het moment van het spreekrecht, en als zij zelf spreken ook deels in de aanloop ernaartoe, verdriet of spanning te ervaren. Na het spreekrecht lijken deze (observeerbare) emoties wel af te nemen.

3.3.6 Vonnissen

In de 17 vonnissen die zijn gevonden wordt in de meerderheid van de uitspraken gerefereerd aan het spreekrecht. Vier keer is geen verwijzing naar het spreekrecht gemaakt. In geen van de vonnissen van de Politierechter werd gerefereerd naar het spreekrecht. Slechts een keer werd in een MK-vonnissen niet gerefereerd naar het spreekrecht. Wanneer wel verwijzing wordt gemaakt naar de verklaring, gebeurt dit telkens om te benadrukken dat de impact op- of de gevolgen voor het slachtoffer hieruit blijkt. Dit wordt meestal kort gedaan: “..., zoals ook is gebleken uit de op de terechtzitting afgelegde slachtofferverklaring”. Een keer is ook een citaat uit de verklaring van een nabestaande in het vonnis herhaald. De rechter zei hierbij dat de spreker het treffend en geëmotioneerd vertelde. Een keer is ook frustratie die de sprekers hadden geuit in hun verklaringen over dat de verdachte zich op zijn zwijgrecht beroept en geen enkele verantwoordelijkheid neemt of excuses maakt, benoemd in het vonnis.

3.4 Samenvatting

Het doel van dit hoofdstuk is om inzicht te krijgen in het verloop van het spreekrecht ter zitting. Daarbij is specifiek aandacht besteed aan de reacties van procespartijen op het spreekrecht, en het eventuele effect op (de emotionele houding van) het slachtoffer. Het spreekrecht wordt vrijwel altijd voor het requisitoir uitgeoefend. Hierbij wordt indien mogelijk of gewenst de spreker uitgenodigd om plaats te nemen aan tafel indien zij voorheen in het publiek zaten. Soms inventariseert de rechter hierbij de wensen van het slachtoffer. Sommige rechters proberen de spreker op zijn of haar gemak te stellen, bespreken vooraf eventuele emoties, of benadrukken de rol van het slachtoffer (als procesdeelnemer).

Slachtofferverklaringen zijn doorgaans gericht aan de rechtbank, met vaak elementen richting de verdachte en af en toe richting de samenleving. De gevolgen van het strafbare feit komen altijd terug in de slachtofferverklaring. De schuld van de verdachte wordt door ongeveer twee derde van de sprekers benoemd. Dit kan zowel op indirecte als directe wijze gebeuren. Het strafbare feit wordt door circa de helft van de sprekers besproken in de verklaring. Hierbij gaat het niet zozeer om een uiteenzetting van wat heeft plaatsgevonden maar om de gevolgen ervan te verduidelijken. De gewenste strafmaat wordt door ongeveer een derde van de sprekers in de verklaring verwerkt. Deze wordt niet altijd concreet gemaakt maar kan ook algemeen over de modaliteit of duur gaan. Het verloop van het strafproces wordt door ongeveer een vijfde van de sprekers genoemd, en kan zowel positief als negatief zijn. Het bewijs wordt door ongeveer een tiende van de sprekers in de verklaring verwerkt. Meestal wordt slechts verwezen naar bewijsstukken en is het ondersteunend voor de verdere inhoud van de verklaring, en wordt het bewijs niet inhoudelijk besproken. De enige keer dat een spreker werd afgekappt door de rechter was toen inhoudelijk werd gesproken over het bewijs.

Rechters bedanken de spreker meestal na de verklaring, of sluiten op een andere wijze kort het moment van het spreekrecht af. Soms wordt ook sterkte gewenst of bewondering uitgesproken. Het kan voorkomen dat naar aanleiding van het spreekrecht vragen worden gesteld aan het slachtoffer door de rechter. De inhoud van de verklaring lijkt hierbij aanleiding maar betreft wel hierbij altijd vragen over de gevolgen van het strafbare feit. Het onbelemmerd spreekrecht lijkt hier niet van invloed. Rechters tonen doorgaans een actieve luisterhouding tijdens het spreekrecht door naar de spreker te kijken of naar hen toe te buigen. Soms knikt of glimlacht de rechter. Enkele keren had de rechter een passieve houding.

Officieren van justitie reageren doorgaans niet direct op het spreekrecht, maar verwerken het meestal wel in hun requisitoir bij het beschrijven van de schade van het strafbare feit. Hierbij worden soms letterlijke stukken uit de verklaring herhaald. Enkele keren wordt in het requisitoir door de officier van justitie bewondering uitgesproken voor de spreker. Officieren van justitie tonen een iets minder actieve luisterhouding dan rechters.

Advocaten van verdachten reageren doorgaans niet direct verbaal op het spreekrecht, maar refereren er soms wel naar in het pleidooi. Advocaten van verdachten reageren non-verbaal verschillend op het spreekrecht: soms kijken zij de spreker tijdens de gehele verklaring aan, soms kijken zij naar voren maar af en toe richting de spreker en soms zijn zij met andere dingen bezig.

Verdachten zelf reageren nooit actief op het spreekrecht maar worden vaak door de rechter uitgenodigd om te reageren. De uitnodiging leidt niet altijd tot een reactie. Verdachten kunnen er ook voor kiezen om niet te reageren. Als de verdachte wel reageert, kan dit variëren in excuses, erkenning van leed en ontkenning van schuld. Verdachten kijken tijdens het spreekrecht doorgaans niet naar de spreker, maar blijven naar voren kijken.

Het slachtoffer is nooit als getuige opgeroepen ten gevolge van het spreekrecht. Het spreekrecht lijkt verder voor de slachtoffers die dit zelf uitoefenen een moment van verdriet of spanning op te leveren waarna dit weer afneemt.

Hoofdstuk 4. Slachtofferverklaringen en vonnissen

4.1 Inleiding

Het doel van dit hoofdstuk is middels een dossieranalyse van slachtofferverklaringen antwoord te geven op de volgende onderzoeksvragen: 1. Hoeveel slachtoffers maken naar schatting jaarlijks gebruik van het spreekrecht, en hoe verhoudt zich dat tot het aantal dat werd geschat in de vorige evaluatie? (A1); 2. Over welke onderwerpen laten sprekers zich uit? Hoe verhoudt zich dit tot de onderwerpen waarover voor wetswijziging werd gesproken blijkens de vorige evaluatie? (A4) 3. In hoeverre en op welke wijze draagt de uitoefening van het spreekrecht bij aan (het begin van) herstel van de emotionele schade die het delict heeft veroorzaakt bij het slachtoffer? (C6) en 4. Komt het voor dat rechters in hun uitspraak ingaan op de gesproken verklaring van het slachtoffer; zo ja, hoe vaak en op welke wijze?

4.2 Methode

4.2.1 Dataverzameling

Het plan was om een random steekproef te trekken bij het OM van spreekrechtwaardige zaken waarbij een slachtoffer is betrokken en in het GPS systeem turven hoe vaak in deze zaken een slachtofferverklaring in het Proces Verbaal Ter Terechzitting (PVT) zou zijn opgenomen, en daaruit spreekrechtverklaringen en vonnissen te analyseren. Vanwege beperkte capaciteit kon het OM echter niet aan ons onderzoek meewerken. Uit registratiedata van het OM weten we het volgende: in 2021 zijn er 11.887 rechtbankzaken geweest (enkel eerste aanleg) die spreekrechtwaardig zijn (selectie op basis van spreekrechtwaardige wetsartikelen, zie bijlage A) en waarin een slachtoffer bekend is. In totaal zijn in de 11.887 zaken 26.185 slachtoffers geregistreerd. Op 26 zaken na is van alle slachtoffers een wensformulier ontvangen. Van de 26.185 slachtoffers die hun wensformulier hebben ingeleverd, hebben 1.925 (7%) aangegeven gebruik te willen maken van het spreekrecht. We weten dus niet hoeveel hiervan ook daadwerkelijk het spreekrecht hebben uitgeoefend.

Na 8 maanden tevergeefs toegang te hebben gezocht tot de OM data, is in overleg met de begeleidingscommissie overgegaan op plan B: de slachtofferverklaringen analyseren via SHN. De prevalentieschatting kon hierdoor niet meer worden gedaan. Ter vergelijking met de OM data:

volgens registratiedata van SHN zijn in 2021 in totaal n=1230 slachtoffers ondersteund door de juridische dienst bij het opstellen van de schriftelijke slachtofferverklaring. Niet in elk dossier wordt de slachtofferverklaring opgeslagen.

Door SHN is een databestand aangeleverd met daarin 192 unieke zaken met een slachtofferverklaring. Deze casussen zijn random geselecteerd uit spreekrechtwaardige delicten tussen 2018-2022⁴, waarbij SHN ondersteuning heeft geboden bij het voorbereiden van het spreekrecht. Inclusiecriteria waren dat SHN bijstand heeft verleend op zitting⁵ en de zitting is geweest. De cliënten die al eerder per brief benaderd zijn voor deelname aan de vragenlijst en de interviews zijn geëxcludeerd in verband met de Wet algemene verordening gegevensbescherming (AVG). Uit het bestand zijn 102 verklaringen en bijbehorende gegevens door twee onderzoekers geselecteerd. Voorrang werd gegeven aan zaken waarbij een parketnummer bekend was en daarnaast is er gezorgd voor een spreiding van de verklaringen over de verschillende regio's. Deze verklaringen waren vanwege de Wet AVG alleen op het hoofdkantoor van SHN⁶ in te zien, binnen een kort tijdsbestek. Daarom is gebruikt gemaakt van een korte scoringslijst, en zijn een beperkt aantal citaten geselecteerd en gedeeltelijk overgeschreven. De parketnummers van de 102 zaken zijn vervolgens opgezocht in het online systeem van de Raad voor de rechtspraak, Porta Iuris. In totaal waren er 30 vonnissen beschikbaar via het systeem. Voorafgaand had de Raad voor de rechtspraak al aangegeven dat ongeveer 20% van de vonnissen in dit systeem zijn opgeslagen. Wat maakt welke vonnissen digitaal worden opgeslagen en welke niet, is niet bekend.

4.2.2 Procedure en scoring

Het SHN bestand bevatte de slachtofferverklaring, de demografische variabelen van de spreekgerechtigde, het delict, de tijd tussen het uitoefenen van het spreekrecht en het delict, de regio van SHN waarin de ondersteuning heeft plaatsgevonden en het parketnummer dat bij de casus hoort. Bij het scoren is gebruik gemaakt van een korte scoringslijst (bijlage B). Er is

⁴ Er is gekozen voor een ruimer tijdsvak (2018-2022) dan in het vragenlijstonderzoek (2020-2021), omdat op basis van een steekproef bleek dat maar in 10% van de geregistreerde zaken waarbij bijstand is verleend voor het opstellen van een SSV en er bijstand is geweest op zitting daadwerkelijk een SSV in het dossier van SHN was opgenomen, en omdat de 848 respondenten die al eerder in het onderzoek zijn benaderd voor het vragenlijstonderzoek zijn waren geëxcludeerd uit de steekproef ivm AVG

⁵ Als bijstand is verleend voor SSV en bijstand is verleend op zitting is de kans groot dat het spreekrecht mondeling is uitgeoefend, maar dit is niet met zekerheid te zeggen.

⁶ SHN heeft het databestand apart van hun systemen opgebouwd, er heeft geen overdracht van data plaatsgevonden

onderzocht welke onderwerpen in het spreekrecht behandeld werden, aan wie het spreekrecht gericht was en wat de relatie tussen spreker en verdachte was. Naast het scoren, zijn er ook handmatig quotes uit de verklaringen overgenomen. Vonnissen zijn gescoord middels een scoringslijst waarmee aandacht werd besteed aan de verwijzing naar het spreekrecht en op welk onderwerp van het vonnis de verwijzing betrekking had (bijlage B). Dit waren vonnissen van strafzaken, behandeld door een meervoudige kamer. Middels het scoren werd achterhaald of en op welke manier de rechter in het vonnis op het spreekrecht reageerde. Indien de rechter op het spreekrecht reageerde, zijn er ook quotes uit het vonnis overgenomen.

4.2.3 Analyse

Het scoren van de slachtofferverklaringen werd uitgevoerd door twee onderzoekers. Ten behoeve van de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid zijn vooraf drie verklaringen door beide onderzoekers onafhankelijk van elkaar gescoord en achteraf besproken. De interbeoordelaarsbetrouwbaarheid was goed. Het scoren van de vonnissen gebeurde door een onderzoeker, online. Met behulp van SPSS (versie 26) is beschrijvende statistiek (percentages) gegenereerd.

4.3 Resultaten

4.3.1 Demografische variabelen

Van de spreekgerechtigden was 61% vrouw en 39% man. Verreweg de meeste spreekgerechtigden waren meerderjarig (88%). De meeste spreekgerechtigden waren zelf slachtoffer geworden van een delict (94%), een klein deel was een nabestaande (6%). De tijd tussen het delict en het gebruikmaken van het spreekrecht was gemiddeld 379 dagen (een jaar en twee weken), met een range van minimaal 16 tot maximaal 2343 dagen (6 jaar en 4 maanden), de mediaan was 214 dagen (7 maanden).

Tabel 4.1 Demografische variabelen

Variabele	Subvariabele	N	%
Geslacht	Vrouw	62	60,8
	Man	40	39,2
Leeftijd	Minderjarig	12	11,8

	Meerderjarig	90	88,2
Rol spreekgerechtigde	Slachtoffer	96	94,2
	Nabestaande	6	5,8
Rechtbank	Amsterdam	7	6,9
	Noord-Holland	8	7,8
	Den Haag	13	12,7
	Rotterdam	7	6,9
	Midden-Nederland	2	2,0
	Zeeland-West-Brabant	5	4,9
	Oost-Brabant	7	6,9
	Limburg	9	8,8
	Noord-Nederland	14	13,7
	Oost-Nederland	20	19,6
	Onbekend	10	9,8

4.3.2 Type delicten

SHN registreert één delict per casus⁷, waarbij de grootste groepen spreekgerechtigden slachtoffer waren geworden van bedreiging (31%), mishandeling (19%) of stalking/belaging (18%). De verdeling van de overige delicten is zichtbaar in tabel 4.2.

Tabel 4.2 Type delicten

Delict	N	%
Bedreiging	32	31,4
Stalking/belaging	18	17,6
Brandstichting	2	2,0
Diefstal met geweld	6	5,9
Woninginbraak	1	1,0
Mishandeling	20	19,6
Zeden	14	13,7

⁷ Het kan voorkomen dat een verdachte meerdere delicten tenlastegelegd werd.

Verkeersmisdrijf	2	2,0
Levensdelict of poging tot moord	7	6,9

4.3.3 Spreken tijdens de zitting

In het grootste deel van de slachtofferverklaringen wordt genoemd dat het slachtoffer of de nabestaande het voornemen heeft om zelf de verklaring uit te spreken (50%).⁸ In een kwart van de gevallen was het voornemen dat SHN het spreken op zich zou nemen (25%). In een ander deel van de gevallen heeft de spreekgerechtigde zelf een persoon gemachtigd, die namens hem/haar gebruik zou maken van het spreekrecht (12%), dit was bijvoorbeeld de moeder, zus of zoon van het slachtoffer. Ook kwam het voor dat de rechter of de officier van justitie werd verzocht om het spreekrecht voor te lezen namens het slachtoffer (8%). In een enkel geval werd aangegeven dat de slachtofferadvocaat namens diens cliënt zou gaan spreken (1%) (zie ook tabel 4.3).

Tabel 4.3 Verdeling van sprekers ter zitting

Spreker	N	%
Slachtoffer	47	46,1
Nabestaande	4	3,9
Slachtofferadvocaat	1	1,0
SHN	26	25,5
Rechter	7	6,9
OvJ	1	1,0
Anders	12	11,8
Onbekend	4	3,9

4.3.4 Relatie tussen slachtoffer en verdachte

In 72% van de verklaringen is de relatie tussen het slachtoffer en de verdachte te herleiden omdat wordt verduidelijkt of het een familielid of bekende van het slachtoffer betreft. In 28% van de

⁸ SHN registreert wat het voornemen is wat betreft het uitspreken van de verklaring. Het is niet bekend wie er uiteindelijk ter terechtzitting daadwerkelijk gesproken heeft.

gevallen wordt de relatie niet aangegeven in het spreekrecht en blijft de relatie onduidelijk (zie tabel 4.4).

In 10% van de gevallen blijkt er een familieband tussen de verdachte en het slachtoffer te zijn. In de verklaring wordt dat bijvoorbeeld direct genoemd: *“In de wetenschap dat je je eigen vader hebt bedreigd...”* of *“Het was voor je moeder en mij een ontzettend beangstigende periode.”* Verschillende familierelaties waren zichtbaar in de verklaringen, zoals ouders, een zus, oom of zoon.

In een groot deel van de zaken (42%) was de verdachte een bekende van het slachtoffer. Dat wordt soms ook direct in de verklaring benoemd: *“U bent ongeveer zes jaar lang mijn buurman geweest...”* of *“Daarom is mijn vraag dan ook of u alstublieft een contact- en locatieverbod zou willen opleggen aan mijn ex-partner...”* De verdachte en het slachtoffer waren dan bijvoorbeeld burens van elkaar, ex-partners, collega’s of leden van dezelfde vereniging. In een deel wordt uit de context wel duidelijk dat er een relatie was, maar blijft het onduidelijk wat die relatie dan precies was: *“Alleen maar omdat [verdachte] geen contact meer krijgt?”* of *“Wij staan te dicht bij hem.”*

In een deel van de verklaringen (20%) wordt duidelijk dat de verdachte en het slachtoffer elkaar niet kenden, ze zaten bijvoorbeeld toevallig bij elkaar in de trein, namen allebei deel aan het verkeer of zaten bij elkaar op het terras. Dit wordt soms ook concreet gezegd in het spreekrecht, bijvoorbeeld: *“We kennen elkaar niet...”*

Tabel 4.4 Relaties tussen slachtoffer en verdachte

Relatie	N	%
Familie	10	9,8
Bekende	43	42,2
Onbekende	20	19,6
Onbekend	29	28,4

4.3.5 Aan wie is het spreekrecht gericht

In het grootste deel van de geanalyseerde verklaringen wordt de rechtbank (deels) aangesproken (76%). Bijvoorbeeld: *“Geachte rechtbank...”*. Ook wordt een groot deel van de verklaringen (deels) gericht aan de verdachte (33%), hij/zij wordt dan direct aangesproken met je of jij,

bijvoorbeeld: *“Door wat jullie mij hebben aangedaan...”* Een aantal keren wordt ook richting de samenleving gesproken (5%), bijvoorbeeld als er maatschappelijke onderwerpen aan de orde worden gesteld: *“Zo zit Nederland schijnbaar in elkaar, eerst moet er iets gebeuren voordat er actie ondernomen kan worden”* en *“Wij vinden het daarom belangrijk dat wordt toegegeven dat er fouten gemaakt zijn”*. Ten slotte wordt het spreekrecht twee keer direct gericht aan alle aanwezigen in de rechtbank en één keer wordt de officier van justitie direct aangesproken. De aantallen staan ook in tabel 4.5.

Het spreekrecht wordt soms ook gebruikt om meerdere partijen aan te spreken. Zo worden in 13% van de verklaringen twee partijen aangesproken, bijvoorbeeld zowel de rechtbank als de verdachte. In 3% van de verklaringen worden drie partijen aangesproken. Dit onderscheid wordt duidelijk gemaakt door bijvoorbeeld een deel van het spreekrecht direct aan een persoon te richten, vaak aan het begin of het einde: *“Lieve [slachtoffer]: Het komt goed.”* of het wordt duidelijk aangezien er in een deel van de verklaring over ‘de verdachte’ wordt gesproken en in een deel van de verklaring de verdachte direct met je of jij wordt aangesproken. Tevens komt het voor dat niemand direct wordt aangesproken.

Tabel 4.5 Aan wie is het spreekrecht gericht

Gericht aan	N	%
Verdachte	34	33,3
Slachtoffer	1	1,0
Rechtbank	77	75,5
Samenleving	5	4,9
Anders	3	2,9

4.3.6 Inhoud verklaringen

Vaak (92%) bespreken slachtoffers meerdere onderwerpen in hun verklaring (zie tabel 4.6). Gemiddeld worden er per verklaring 3 onderwerpen aangekaart.

Tabel 4.6 besproken onderwerpen in verklaring

Onderwerp ⁹	N	%
Emotionele impact	100	97,1
Strafbare feit	76	73,8
Schuld verdachte	70	68,0
Strafmaat	49	47,6
Strafeis	26	25,2
Strafproces	14	13,6
Bewijs	5	4,9

Emotionele impact delict

In bijna alle gevallen (97%) bevat het spreekrecht een opmerking over de emotionele impact van het delict. Slachtoffers spreken daarbij vooral over de gevolgen die zij (hebben) ervaren, bijvoorbeeld over de psychische gevolgen: *“Nooit in mijn leven heb ik me zo ontredderd en eenzaam gevoeld. Het heeft me slapeloze nachten gekost en er zijn tijden geweest waarop ik dacht dat het nooit meer goed zou komen”* en *“Ik ben in gesprek gegaan met mijn huisarts voor psychische hulp omdat ik het allemaal niet meer zag zitten. Ik voel me verdrietig, machteloos, bang en angstig en ik zit niet lekker in mijn vel.”* Daarnaast spreken slachtoffers over de gevolgen die hun omgeving ervaren ten gevolge van het delict: *“Mijn familie heeft ook hun leven om moeten gooien...”* of *“Door de ongrijpbare acties van [verdachte] en het netwerk van [verdachte] kan ik met vlagen een korter lontje hebben naar mijn naasten.”* Ook geven slachtoffers aan in welke wijze hun leven is beperkt als gevolg van het delict: *“Mijn wereldje werd steeds kleiner [...] als het donker was durfde ik mijn hond niet meer uit te laten [...] ik durfde niet meer normaal te leven.”*

⁹ Onder emotionele impact wordt verstaan de gevolgen die slachtoffers ervaren na het delict
 Onder strafbare feit wordt verstaan uitingen over wat er volgens hen gebeurd is, daar zou eventueel ook over het bewijs gesproken kunnen worden.
 Onder de schuld van de verdachte worden uitingen verstaan waarin sprekers duidelijk maken dat zij vinden dat degene die verdacht wordt van het delict ook daadwerkelijk degene is die het heeft gepleegd.
 Onder de strafmaat wordt elke uiting over een straf geschaard, als daar daadwerkelijk een eis (aantal jaren, gevangenis, tbs) aan toegevoegd wordt, spreken we van strafeis
 Onder strafproces worden alle uitingen die toezien op het verloop van het strafproces gecodeerd
 Onder bewijs wordt verstaan als sprekers zich specifiek uitlaten over bewijsstukken en waarom die elementen belangrijk zijn in de rechtszaak

Daarnaast geven slachtoffers soms ook aan dat het delict een impact kan hebben op de manier waarop zij naar anderen kijken: *“Mijn vertrouwen in de mens is mij ontnomen.”* en *“Ik heb voor altijd het gevoel dat als ik bijvoorbeeld kinderen krijg ik deze niet snel aan iemand anders zou toevertrouwen.”* Wanneer het dus over de emotionele impact gaat van het delict wordt dit veelal door slachtoffers omschreven in termen die laten zien dat hun agency en verbintenis met anderen is aangedaan. In de verklaringen wordt niet gereflecteerd op of het beoefenen van het spreekrecht gevolgen zal hebben voor hun emotioneel welzijn en de beleving van agency en verbintenis.

Strafbare feit

In het merendeel (74%) wordt er (ook) iets gezegd over de beleving van het ten laste gelegde strafbare feit. Deze opmerkingen kunnen op verschillende manieren geuit worden, bijvoorbeeld heel zakelijk: *“Op [datum] ben ik door verdachte beroofd van mijn telefoon...”* of het delict wordt gekoppeld aan de emoties die een slachtoffer op dat moment voelde: *“Tijdens deze bezoeken schold hij mij uit voor van alles en nog wat, wat mij nog steeds erg raakt.”* Ook kan er bijvoorbeeld een oordeel van het slachtoffer aan het strafbare feit gekoppeld worden: *“Met een mes lopen zwaaien waar een kind van tien jaar bij is, is echt niet goed te praten.”*

Schuld van de verdachte

Vaak (73%) wordt er ook gesproken over de schuld van de verdachte. Als een verklaring direct aan de verdachte is gericht, bijvoorbeeld: *“Wat is er mis met jou dat je random iemand in elkaar slaat?”* en *“Ik kan daarom niet begrijpen wat u precies tot deze actie heeft doen overgaan.”* Ook als een slachtofferverklaring niet aan de verdachte is gericht, wordt er gesproken over de schuld van de verdachte: *“Alleen had ik nooit verwacht dat [verdachte] mij iets aan zou doen”* of *“ik vind het zo’n smerige rotstreek wat [verdachte] met mijn kind heeft gedaan.”*

Strafmaat

In bijna de helft van de gevallen (48%) wordt er gesproken over straf, al blijft dat vaak bij weinig concrete uitspraken, zoals: *“Ik hoop dat je hiervoor vandaag de consequenties zult ervaren”,* *“Ik hoop daarom dat uit deze rechtszaak een passende straf komt”* of *“Daarom hoop ik dat de daders niet te mild worden gestraft...”* en *“Ik hoop dat je hulp krijgt en de volgende keer wel twee keer na zult denken over je daden.”* In een kwart (25%) van de geanalyseerde verklaringen werd wel

iets concreets toegevoegd over de strafmaat die slachtoffers wensten, zoals een concrete vraag voor een contactverbod: *“Ik hoop dat de verdachte ook na deze zitting nog een contactverbod krijgt, niet alleen voor mij maar ook voor de kinderen”*. Daarnaast wordt er door slachtoffers gepleit voor goede hulpverlening voor de verdachte: *“Ik zou heel graag zien dat ze permanent onder begeleiding komt te staan waar ze zorgen dat ze haar medicatie slikt...”* of *“Ze hoeft niet gestraft te worden hiervoor, dat is nooit mijn doel geweest. Het liefst zie ik haar in een zorginstelling...”* Ook wordt er gevraagd om de verdachte een gevangenisstraf op te leggen: *“Het liefst wil ik dat hij de rest van zijn leven vast komt te zitten”* en *“Ik hoop dat de rechter ervoor zorgt dat jij voor een heel lange periode niet meer als vrij persoon op straat kunt komen.”*

Strafproces

In een klein deel van de verklaringen (14%) wordt er ook een opmerking gemaakt over het strafproces. Vaak geven slachtoffers dan aan wat de impact van het strafproces op hen is, zoals: *“Het is allemaal zo onduidelijk als een strafproces is gestart en je weet niet waar je aan toe bent”* of *“Het verloop van het strafproces ervaar ik als een hoop stress.”* Daarnaast komt het ook voor dat het slachtoffer kritiek uit op de gang van zaken in het strafproces: *“Omdat de politie voornamelijk in het begin van het onderzoek steken heeft laten vallen”* en *“Het strafproces verloopt naar mijn gevoel warrig [...] Er zijn in dit proces meerdere tekortkomingen over de aanpak van deze problemen.”*

Bewijs

Er wordt in de verklaringen niet gesproken over het bewijs.

4.3.7 Vonnissen

In het merendeel van de vonnissen geanalyseerd via Porta Iuris wordt geen reflectie op het spreekrecht gegeven, dit zijn rechters ook niet verplicht te doen. In 40% van de gevonden vonnissen wordt een reactie gegeven op de slachtofferverklaring. De reactie bestond veelal uit een redelijk neutrale zin, zoals: *“Uit de ter terechtzitting voorgedragen slachtofferverklaringen is gebleken dat...”* of *“... dit blijkt ook uit de slachtofferverklaringen van de slachtoffers die ter terechtzitting zijn voorgehouden”*. In twee gevallen werd er ook een oordeel gegeven op de verklaring. Zo werd het een keer indrukwekkend genoemd en een keer werd genoemd dat het

spreekrecht “op aangrijpende wijze verwoord ter terechtzitting” was.

Als er wordt verwezen naar het spreekrecht, heeft dat in alle gevallen betrekking op de emotionele impact die het slachtoffer ervaart. Zo staat er bijvoorbeeld: “*Blijkens de ter terechtzitting voorgelezen schriftelijke slachtofferverklaring leeft [slachtoffer] al lang in angst*” of “*[Slachtoffer] kreeg mentale en fysieke klachten en heeft een jaar niet kunnen werken*”.

Tweemaal werd er ook gerefereerd aan de strafmaat. Eenmaal gebeurde dat in de vorm van een herhaling van de wens van de slachtoffers: “*De [slachtoffers] spreken ondubbelzinnig uit dat hun wens is dat verdachte de juiste hulp krijgt en dat hij wordt behandeld*”. In het andere geval werd er erkenning gegeven aan het leed van de nabestaanden: “*De rechtbank realiseert zich dat door het handelen van de verdachte onherstelbaar leed aan de nabestaanden is toegebracht en dat een strafoplegging, in welke vorm of omvang dan ook, dit leed niet ongedaan zal kunnen maken*”.

In één geval werd er ook een toevoeging gedaan over het spreekrecht en de schuld van de verdachte: “*Uit de voorgedragen slachtofferverklaringen van [nabestaanden] is gebleken dat het slachtoffer als één van de weinige mensen in de omgeving van de verdachte enig begrip voor de psychische problematiek van verdachte toonde en enige bescherming bood [...]. Dit maakt het overlijden van het slachtoffer door toedoen van verdachte des te schrijnender*”.

4.4 Samenvatting

Het doel van dit hoofdstuk is inzicht krijgen in de onderwerpen waarover wordt gesproken tijdens het spreekrecht en de reactie van rechters op het spreekrecht in het vonnis inzichtelijk maken. Slachtoffers en nabestaanden spreken het meest over de emotionele gevolgen van het misdrijf, en verwijzen daarbij ook naar ervaringen die veranderingen in beleving van agency en verbinding laten zien, maar er wordt ook veel gebruik gemaakt van de uitbreiding van het spreekrecht. Zo wordt er vaak gesproken over het strafbare feit en de schuld van de verdachte. Ook wordt er in de helft van de gevallen een opmerking gemaakt over de strafmaat die zij wensen. Gemiddeld worden er drie onderwerpen behandeld door de spreker. De verklaringen laten niet zien of slachtoffers verwachten dat het beoefenen van het spreekrecht hun emotionele welzijn zal veranderen, noch worden er aspecten benoemd die te maken hebben met bekrachtiging van agency en verbintenis dankzij het spreekrecht. De rechter refereert niet altijd in de uitspraak naar het spreekrecht. Als dit

wel wordt gedaan, heeft dat altijd betrekking op de emotionele impact van het delict. Daarnaast wordt er een enkele keer iets toegevoegd over de strafmaat of over de schuld van de verdachte.

Hoofdstuk 5. Vragenlijstonderzoek

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk onderzoeken we aan de hand van een vragenlijstonderzoek onder slachtoffers en nabestaanden die het spreekrecht hebben uitgeoefend de volgende onderzoeksvragen: 1. Wat zijn de ervaringen van slachtoffers met de voorbereiding en informatievoorziening? (C1) 2. Welke verwachtingen hebben slachtoffers vooraf over hun deelname? (C2) 3. Hoe ervaren slachtoffers de uitoefening van hun spreekrecht in zijn geheel? (C3) 4. Hoe ervaren slachtoffers de onderwerpen waarover zij mogen spreken? Zijn er indicaties dat het wegnemen van belemmeringen bij heeft gedragen aan hun deelname? (C4) 5. Hoe ervaren slachtoffers de reacties van anderen in de rechtszaal op hun spreekrecht? (C5) 6. In hoeverre en op welke wijze draagt de uitoefening van het spreekrecht bij aan (het begin van) herstel van de emotionele schade die het delict heeft veroorzaakt bij het slachtoffer? (C6) Daarnaast is onderzocht of bepaalde demografische of misdrijf kenmerken geassocieerd zijn met het spreken over meer dan alleen de gevolgen en het misdrijf, en of het spreken over onderwerpen die mogen sinds de uitbreiding geassocieerd zijn met emoties, agency en communion en/of uitkomst strafzaak (in vergelijking met slachtoffers die alleen over het misdrijf en de gevolgen ervan spreken). Ook onderzoeken we de verschillen tussen de evaluatie uitkomsten van voor de uitbreiding van het spreekrecht (Lens et al., 2010) en na uitbreiding qua demografische variabelen, misdrijfkenmerken en ervaringen met het spreken.

5.2 Methode

5.2.1 Respondenten

Respondenten zijn slachtoffers en nabestaanden die recent gebruik hebben gemaakt van het spreekrecht. Respondenten zijn geworven via het administratiesysteem van Slachtofferhulp Nederland (CRIS). Inclusiecriteria waren dat de zitting heeft plaatsgevonden in jaar 2020/2021 en dat er een vonnis is geweest, dat de juridische dienst en/of casemanagers van SHN het slachtoffer/nabestaande hebben bijgestaan bij het opstellen van de Schriftelijke Slachtofferverklaring (SSV) en juridisch bijstand op zitting hebben verleend. Op basis van de deze

criteria kwamen 3795 slachtoffers/nabestaanden in aanmerking voor een brief. Een random selectie werd aangeschreven.

5.2.2 Procedure

Respondenten werden benaderd door middel van een brief van SHN in een envelop van SHN, met informatie over het onderzoek van het NSCR, de link naar de vragenlijst en de unieke token voor toegang en verwijzing naar de informatiebrief van het NSCR. In de informatiebrief van het NSCR werd het doel van het onderzoek nog wat uitgebreider uitgelegd. De brief bevatte een link (URL en QR code) naar een formulier voor mensen die niet wilden deelnemen, waarin werd gevraagd naar de reden om niet deel te willen nemen.¹⁰ Ook kon een papieren vragenlijst worden opgevraagd bij het NSCR. Respondenten die de vragenlijst invulden, kregen als beloning een digitale cadeaubon van 10 euro. Respondenten kregen de bon na afloop via de email toegestuurd.

Het doel was een respons van n=100 te realiseren. In januari 2022 zijn 484 brieven verstuurd. Na twee weken was er een respons van n=69. In februari 2022 zijn 250 extra brieven verstuurd. Dit leidde tot een totaal van n=112 volledig ingevulde vragenlijsten.¹¹ Omdat de sample maar 1 nabestaande bevatte, zijn in mei 2022 nog eens 100 brieven verzonden aan alleen nabestaanden.¹² Dit heeft 6 (extra) nabestaanden opgeleverd. De totale respons was n=118 (response rate 14%). Zie voor overzichtelijke weergave tabel 5.0. Een gemiddelde response rate is ongeveer 30%, dus dan is 14% redelijk laag. Een eerder onderzoek onder de cliëntèle van SHN naar psychosociale dienstverlening (zie Kragting et al., 2021) had een response rate van 10%, daar komt het redelijk mee overeen.

Tabel 5.0 Werving en response aantallen

Datum	Aantal verzonden brieven	Aantal volledig ingevulde vragenlijsten
--------------	---------------------------------	--

¹⁰ Antwoordopties: 1) Ik heb geen mening over spreekrecht, 2) Ik heb geen interesse in deelname aan wetenschappelijk onderzoek, 3) Vragenlijst breng pijnlijke herinneringen naar boven, 4) Vragenlijst is niet voor mij bedoeld, 5) Anders 3 mensen hebben het formulier ingevuld, twee van hen kozen optie 2, één iemand koos optie 1.

¹¹ 13 mensen hebben de vragenlijst niet volledig ingevuld en zijn om die reden verwijderd.

¹² 100 brieven was de max voor SHN in verband met complicaties die ze voorzagen wat betreft (onmogelijke) overlap met de spreekrechtverklaringen die ze in dezelfde periode hebben klaargezet

January 2022	484 slachtoffers en nabestaanden	69
Februari 2022	250 slachtoffers en nabestaanden	43
Mei 2022	100 nabestaanden	6
Totaal	834	118

5.2.3 Vragenlijst

De vragenlijst bestond uit de volgende onderdelen: 1) demografische variabelen 2) misdrijf kenmerken, 3) redenen gebruik maken spreekrecht (open vraag), 4) informatievoorziening en voorbereiding, 5) vragen over het spreken tijdens de zitting, 6) reacties van anderen op het spreken, 7) ervaringen met spreken, 8) emoties en gevoelens, 9) agency en communion, 10) uitkomst strafproces. De volledige vragenlijst is te vinden in bijlage C. Er was een net iets aangepaste versie voor nabestaanden, bijvoorbeeld om de relatie met het slachtoffer op de juiste manier te kunnen benoemen. In de vragenlijst werd gesproken over dader om aan te sluiten bij Lens et al. (2010) en bij de bewoording van de respondent, waar dit officieel verdachte moet zijn. Het duurde ongeveer 20 minuten om de vragenlijst in te vullen.

De vragenlijst is opgesteld aan de hand van de vragenlijst van Lens et al. (2010). Veel vragen zijn verwijderd om de respondenten zo min mogelijk te belasten en ook omdat uit het eerdere onderzoek is gebleken dat veel vragen geen opvallende uitkomsten hadden opgeleverd. De vragen die hetzelfde zijn gehouden, zijn een aantal demografische- en misdrijf vragen en de vragen over de ervaringen met het spreekrecht.¹³ De redenen om gebruik te maken van het spreekrecht is een open vraag geworden om meer informatie en nog niet eerder geïdentificeerde thema's op te kunnen halen. Motivaties zouden nu ook anders kunnen zijn dan bij Lens et al. (2010) omdat ze zich over meer mogen uitlaten.

¹³ De vragen over de ervaringen met het spreekrecht waren: Door gebruik te maken van het spreekrecht: i) weten de autoriteiten beter hoe ik het misdrijf heb ervaren, ii) voel ik mij meer erkend in het strafproces, iii) voel ik mij meer serieus genomen in het strafproces, iv) heb ik het gevoel dat ik invloed heb kunnen uitoefenen op de uitkomst van de strafzaak, v) hebben de autoriteiten bij hun beslissing beter rekening kunnen houden met de gevolgen van het misdrijf voor mij, vi) ben ik minder bang geworden voor de dader, vii) ben ik minder boos op de dader, viii) heb ik het gevoel dat de dader meer inzicht heeft gekregen in de gevolgen van het misdrijf voor mij

De vragen die zijn toegevoegd gaan over agency, communion, ineffectiveness en vervreemding. Er zijn 13 items ontwikkeld gebaseerd op de sub-thema's uit eerder onderzoek (Wilinsky & McCabe, 2021). Agency (agentschap) bestaat uit 4 sub-thema's.¹⁴ Een voorbeeldvraag is: 'De voorbereiding tot en het uitspreken van de slachtofferverklaring hielpen mij mijn leven in eigen hand te nemen'. Communion (verbinding) bestaat uit 4 sub-thema's.¹⁵ Een voorbeeldvraag: 'De voorbereiding tot en het uitspreken van de slachtofferverklaring zorgden ervoor dat ik me verbonden voelde met i) mijn sociale omgeving en ii) met andere slachtoffers. Ineffectiveness bestaat uit vier subthema's, waarvan er voor het huidige onderzoek twee zijn vertaald in een item-vraag.¹⁶ Bijvoorbeeld het volgende item: 'De voorbereiding tot en het uitspreken van de slachtofferverklaring waren een verkeerde keuze voor mij'. Alienation bestaat volgens Wilinsky & McCabe ook uit vier items, waarvan we er 2 gebruiken,¹⁷ met als voorbeeld item: 'De voorbereiding tot en het uitspreken van de slachtofferverklaring verminderden mijn vertrouwen in anderen'.

De eerste versie van de vragenlijst is voorgelegd aan de begeleidingscommissie (oktober 2021) en de feedback is verwerkt. De tweede versie van de vragenlijst is voorgelegd aan een nabestaande (december 2021), waarna de vragenlijst nog op kleine punten is verduidelijkt. De derde versie van de vragenlijst is geprogrammeerd in Limesurvey (Versie 5.3.32) en gepilottest door twee stagiaires. Hierna is de vragenlijst definitief gemaakt.

5.2.4 Analyse

Ten behoeve van de eenvoud van interpretatie zijn een aantal continue/nominale variabelen gedichotomiseerd.¹⁸ Een aantal variabelen zijn continu gehouden en in sommige gevallen

¹⁴ Agency subthema's: achievement/responsibility (AR), power/impact (PI), self-insight (SI), status/ victory (SV)

¹⁵ De communion sub thema's zijn: Dialogue (DG), unity/togetherness (UT), love/friendship (LF), caring/help (CH). Voor dit onderzoek is het thema unity/togetherness vertaald in 2 vragen

¹⁶ De ineffectiveness subthema's zijn: Negative Achievement/Responsibility (NAR), Negative Self-Insight (NSI)

¹⁷ De alienation subthema's zijn: Negative Caring/Helping (NCH), Negative Unity/Togetherness (NUT)

¹⁸ Leeftijd (18-40 en >40 jaar); provincie (randstad, dat wil zeggen noord-holland, zuid-holland en utrecht versus de overige provincies); spreekrecht (oud - misdrijf, gevolgen - vs nieuw - schuld, straf, strafproces, dader, bewijs); misdrijf op basis van de grootste categorieën (stalking (ja/nee); mishandeling (ja/nee); zeden (ja/nee)); relatie dader: bekend (familie en bekende) versus onbekend; emoties (en andere vragen waarbij een 5 punts likert schaal is gebruikt): score 4 of 5 versus score 1, 2, of 3. Op de vraag 'welk type misdrijf' waren meerdere antwoorden mogelijk dus is het totaal aantal misdrijven berekend.

bewerkt.¹⁹ De kwantitatieve data zijn geanalyseerd met SPSS (versie 26). De relaties tussen dichotome variabelen zijn onderzocht door middel van Pearson chi-kwadraat toetsen. Als de waarde van de Pearson chi-kwadraat toets significant was, is Fisher's Exact gebruikt. Onafhankelijke t-testen zijn gebruikt om de relatie te onderzoeken tussen of er gebruik is gemaakt van de uitbreiding van het spreekrecht (onafhankelijke dichotome variabele) en continue uitkomstmaten. Het verschil tussen de uitkomsten van voor de uitbreiding (Lens et al., 2010) en na de uitbreiding (het huidige onderzoek) is onderzocht met one-sided t-testen. Bij alle testen is onderzocht of assumpties zijn geschonden. De validiteit en betrouwbaarheid de agency en communion vragen zijn onderzocht door middel van een factoranalyse. De open antwoorden zijn verwerkt op een kwalitatieve manier, dat wil zeggen, opgenomen als citaat daar waar kleuring aan de vragen nuttig was, of bijzonderheden uitspraken, zonder generaliserend of volledig te kunnen zijn.

5.3 Resultaten

5.3.1 Demografische variabelen

Meer vrouwen dan mannen hebben de vragenlijst ingevuld (70:30). De leeftijdsverdeling is redelijk gelijk verdeeld over de categorieën, met als grootste categorie 21-30 jaar (26%). De verdeling van respondenten over de provincies kwam overeen met de bevolkingsdichtheid: de grootste percentages kwamen uit de randstedelijke provincies Noord-Holland (19%), Zuid-Holland (20%), gevolgd door Noord-Brabant (14%), en Utrecht (9%). Bij het beschrijven van de sample hebben we vergelijking gezocht met andere bronnen om na te gaan in welke mate onze sample representatief is. Qua representativiteit van de sample is voor geslacht en leeftijd een vergelijking gemaakt met de steekproef van SHN die benaderd zijn voor dit onderzoek en het onderzoek van Lens et al. (2010). Het percentage vrouwen komt overeen met het percentage vrouwelijke sprekers uit de SHN groep en het onderzoek van Lens et al. (2010). De leeftijd van de sample is gelijk aan de leeftijdsverdeling van de SHN groep die we hebben aangeschreven. Onze

¹⁹ Voor agency, communion, ineffectiveness en alienation is een somscore en een gemiddelde score berekend per subschaal; Tevredenheid over de uitkomst van de strafzaak bleef een likert schaal (1-5). Sommige string variabelen zijn manueel tot een numerieke variabele gevormd, zoals de minuten spreektijd, waarbij opmerkingen als 'tussen de 10 en 15 minuten' is vertaald naar 12,5. Tijd tussen misdrijf en spreken was vanwege de inconsistente kwalitatieve manier van rapporteren helaas niet kwantificeerbaar.

50+ groep (32%) is groter dan die van Lens et al. (18%). Demografische variabelen zijn weergegeven in Tabel 5.1.

Tabel 5.1. Demografische variabelen

Variabele	Subcategorie	N	%
Geslacht	Vrouw	83	70
	Man	35	29
Leeftijd	Jonger dan 20 jaar	4	3
	21-30 jaar	29	25
	31-40 jaar	28	24
	41-50 jaar	19	16
	51-60 jaar	19	16
	61-70 jaar	14	12
	Ouder dan 70 jaar	5	4
Provincie	Drenthe	2	2
	Flevoland	10	9
	Friesland	5	4
	Gelderland	6	5
	Groningen	4	3
	Limburg	8	7
	Noord-Brabant	16	14
	Noord-Holland	22	19
	Overijssel	7	6
	Utrecht	10	9
	Zeeland	5	4
	Zuid-Holland	23	20

5.3.2 Misdrijfkenmerken

De misdrijven die het vaakst genoemd werden waren stalking/belaging (31%), bedreiging (31%) en mishandeling of andere geweldsmisdrijven (26%). Zie voor de overige misdrijven tabel 5.2. Mensen konden verschillende delictcategorieën aankruisen, sommige delicten vallen onder meer dan één categorie, de percenteerbasis is hoger het aantal respondenten, omdat mensen meerdere delicten aankruisten. De sample komt qua misdrijven redelijk overeen met de misdrijven in de steekproef van SHN, aan wie de brieven zijn verstuurd.²⁰ De sample van Lens et al. (2010) bevatte minder slachtoffers van bedreiging en stalking (beide 14%), en een groter percentage slachtoffers van (overige) geweldsmisdrijven (48%).²¹ Slachtoffers die bij het OM hebben aangegeven gebruik te willen maken van het spreekrecht (waarvan onbekend is of ze ook daadwerkelijk gebruik hebben gemaakt van het spreekrecht) zijn juist het meest vaak slachtoffer van afpersing (30%) of nabestaanden van moord (30%), gevolgd door zedendelicten (23%) en dodelijke verkeersmisdrijven (12%). Relatie tussen slachtoffer en verdachte was voornamelijk een bekende (57%).

Tabel 5.2. Misdrijf kenmerken

Variabele	Subcategorie	N	(%)
Slachtoffer/nabestaande	Slachtoffers	111	94
	Nabestaanden	7	6
Misdrijf*	Bedreiging	36	31
	Brandstichting	5	4
	Diefstal met geweld	14	12
	Levensdelict	16	14
	Mensenhandel of uitbuiting	-	-
	Mishandeling of ander geweldsdelict	31	26
	Stalking/belaging	36	31
	Verkeersmisdrijf	3	3
	Vrijheidsbeneming	4	3

²⁰ Mensen die door SHN zijn ondersteund bij het uitoefenen van het spreekrecht: 25% bedreiging, 19% stalking, 25% (zware) mishandeling.

²¹ Dit kan niet getoetst worden op significantie

	Woninginbraak	7	6
	Zedenmisdrif	11	9
Relatie met dader*	Familie	8	7
	Bekende	65	56
	Onbekende	43	37
Eerder spreekrecht	Ja voor 2016	3	3
	Ja, 2016 of later	14	12
	Nee	101	86
	Cijfer eerdere ervaring (M, SD)	6,9	2,5

*meerdere antwoorden mogelijk

5.3.3 Redenen gebruik maken spreekrecht

De redenen om gebruik te maken van het spreekrecht zijn uitgevraagd door middel van een open vraag, waarvan hier de antwoorden kwalitatief beschrijvend zijn weergegeven. Respondenten geven vaak meerdere redenen waarom zij gebruik wilden maken van het spreekrecht. Een deel van de redenen is gericht op de andere aanwezigen tijdens de zitting. Er wordt vaak genoemd dat ze de impact van het delict duidelijk wilden maken op de verdachte: *“Ik wilde laten weten wat het met mij en mijn kinderen gedaan heeft. Wat voor impact het heeft gehad.”* Ook wordt door de respondenten aangegeven dat het belangrijk is dat de rechters weten wat het delict met hen heeft gedaan en wilden ze hun verhaal aan de rechter persoonlijker maken en in eigen woorden kunnen vertellen, elementen die te maken hebben met ervaringen van communion: *“Om zelf woorden te kunnen geven aan hetgeen mij is overkomen. Het proces van de rechtszaak is erg wettelijk en feitelijk en het is belangrijk om daarin ook de persoonlijke kant te kunnen belichten.”*

Een ander deel van de motivaties heeft betrekking op de sprekers zelf. Er wordt genoemd dat zij verwachtten dat het gebruikmaken van het spreekrecht helpt bij de verwerking van het delict: *“Ik wilde weer een stap zetten in mijn proces om dit te verwerken. Het spreken den dus gehoord worden was en is ontzettend belangrijk.”* Daarnaast geven respondenten aan dat ze voor zichzelf op willen komen, de verdachte onder ogen willen komen en hun stem willen laten horen, motivaties die passen bij de agency van slachtoffers.

Verder noemen respondenten dat zij een specifieke uitkomst wensen van de rechtszaak en daar hun bijdrage aan willen leveren, bijvoorbeeld een meer passende straf voor de verdachte, een

contactverbod of de kans op recidive verlagen: *“Ik vind mijn eigen inzet in zo’n zaak erg belangrijk. Ik wilde ook duidelijk laten merken dat ik van mijn kant graag een oplossing wil, zodat dit soort incidenten tot het verleden gaat behoren.”*

5.3.4 Informatie en voorbereiding

Respondenten vonden dat ze in het algemeen goed zijn geïnformeerd over wat ze konden verwachten van het spreekrecht (M=4,3; SD=1,1). Ze zijn allen bijgestaan door Slachtofferhulp Nederland (n=118), 31 respondenten zijn geïnformeerd door een advocaat, 105 respondenten zijn geïnformeerd door het OM. Respondenten waren het zeer eens met de stelling dat de informatievoorziening bij SHN goed was (M=4,6; SD=0,9), de informatievoorziening van de advocatuur over het algemeen goed (M=4,1; SD=1,4). De respondenten waren het redelijk eens met de stelling dat de informatievoorziening van het OM (Officier van Justitie of slachtoffercoördinator) goed was (M=3,7; SD=1,4), al waren ze in vergelijking met de informatievoorziening van SHN en advocatuur gemiddeld het minst tevreden over de informatie van het OM. Op de vragen over de mate van ondersteuning lieten de respondenten een soortgelijk patroon zien als wat betreft de informatie. Ze waren neutraal (niet eens, niet oneens) wat betreft de vraag of de voorbereiding belastend was (M=3,3; SD=1,4). Zie ook Tabel 5.4.

Tabel 5.4. Vragen over informatie en voorbereiding

Vraag (1 geheel oneens, 5 geheel eens)	M	SD
Ik heb in het algemeen goed geïnformeerd bij het voorbereiden op het spreekrecht	4,3	1,1
Ik ben goed geïnformeerd door Slachtofferhulp Nederland	4,6	0,9
Ik ben goed geïnformeerd door een advocaat *	4,1	1,4
Ik ben goed geïnformeerd door het OM **	3,7	1,4
Ik heb in het algemeen voldoende ondersteuning gehad bij het voorbereiden op het spreekrecht	4,4	1,0
Ik heb voldoende ondersteuning gehad van SHN	4,6	0,8
Ik heb voldoende ondersteuning gehad van een advocaat*	3,9	1,6
Ik heb voldoende ondersteuning gehad van het OM**	3,7	1,4

De voorbereiding heeft een positieve invloed gehad op mijn spreekrechtverklaring	4,2	1,1
Ik vond de voorbereiding van het spreekrecht belastend	3,3	1,4

* n=31 **n=105

In de open ruimte geven veel respondenten aan dat zij tijdens de voorbereiding van het spreekrecht zijn ondersteund door SHN en dat dat heel helpend is geweest: *“Ik vond ‘t moeilijk om de juiste woorden te vinden om te vertellen in het spreekrecht. Maar Slachtofferhulp heeft ons daar erg goed bij geholpen.”* Daarnaast lichten respondenten toe dat het voorbereiden veel energie kostte, maar dat het het wel waard was en dat het ook kon helpen bij de verwerking van het delict.

5.3.5 Spreken tijdens de zitting

De meeste respondenten (60%) hebben gesproken voor één rechter (politierechterzitting).²² Bijna alle respondenten (95%) geven aan zich te hebben uitgelaten over het misdrijf en/of de gevolgen (de onderwerpen van *voor* de uitbreiding van het spreekrecht). 58% gaf aan te hebben gesproken over meer dan alleen het misdrijf en de gevolgen (de onderwerpen van na de uitbreiding van het spreekrecht) (zie voor de opdeling per onderwerp Tabel 5.5). Respondenten schatten in dat ze gemiddeld 10 minuten (mediaan ook 10 min) hadden gesproken. Slechts een kleine groep vond het te weinig tijd (15%).

Tabel 5.5 Vragen over spreken tijdens de zitting

Vraag	Antwoordcategorie	N	%
Hoeveel rechters	1	70	60
	3	48	41
Wanneer (mnd + jaar)*	2019 / 2020	9	10
	2021 jan - feb -mrt	11	13

²² Het spreekrecht kan worden uitgeoefend indien het ten laste gelegde feit een misdrijf betreft, waarop de strafdreiging een gevangenisstraf van acht jaar of meer betreft dan wel één van de misdrijven genoemd in de art. 240b, 247, 248a, 248b, 249, 250, 250a, 285, 285b, 300, tweede en derde lid, 301, tweede en derde lid, 306-308, en 318 Wetboek van Strafrecht (Sr) en art. 6 Wegenverkeerswet 1994. De politierechter behandelt zaken waarvan de strafeis van de officier van justitie maximaal 1 jaar gevangenisstraf is. Is de eis hoger en/of de zaak ingewikkeld, dan behandelen 3 rechters (meervoudige kamer) de zaak.

	2021 apr - mei - jun	18	21
	2021 jul - aug- sept	14	16
	2021 okt - nov - dec	27	31
	2022 jan - feb	7	8
Waar over gesproken	Het misdrijf	103	87
	Gevolgen	104	88
	Schuld dader	43	36
	Strafmaat	28	24
	Strafproces	5	4
	Mening over dader	37	31
	Bewijs	19	16
Spreekrecht oud vs nieuw	Misdrijf + gevolgen	112	95
	Schuld, straf, proces, dader, bewijs	69	58
Meest belangrijk (score 1)**	Het misdrijf	16	30
	Gevolgen	32	60
	Schuld dader	4	11
	Strafmaat	6	11
	Strafproces	4	8
	Mening over dader	0	0
	Bewijs	2	4
Minst belangrijk (score 7)**	Het misdrijf	6	11
	Gevolgen	9	17
	Schuld dader	2	4
	Strafmaat	2	4
	Strafproces	9	17
	Mening over dader	5	9
	Bewijs	5	9
Heeft er nog iemand anders gesproken	nee	66	56
	ja ander slachtoffer	21	18
	ja advocaat, rechtsbijstand	35	30

Spreektijd (n=103)	Gemiddelde minuten (M, SD)	10,4	7,3
	0 minuten	9	9
	1-5 minuten	28	27
	6-10 minuten	33	32
	11-15 minuten	16	16
	16-20 minuten	10	10
	21-25 minuten	2	2
	26-30 minuten	5	5
Mening over spreektijd	Genoeg	101	86
	Te weinig	17	14
	Te veel	-	-

* n=86 ** n=53 hebben op zijn minst 2 verschillende cijfers toegekend. Respondenten die allemaal dezelfde cijfers hebben toegekend en respondenten die maar 1 of geen cijfer hebben toegekend, zijn niet meegerekend

Van de 15 respondenten die aangaven dat ze te weinig tijd hadden gekregen, spraken er twee zich in de toelichting ontevreden uit over het strafproces, niet over het spreekrecht. Vier zeiden zelf (of iemand anders) geen gebruik te hebben mogen maken van het spreekrecht: *“Medewerker van slachtofferhulp zou namens mij spreken maar de rechter heeft dat niet geaccepteerd.”* Een ander stuitte op inconsistentie: *“Mijn zus [is] door dezelfde dader mishandeld. Dit is ook voorgekomen maar zij had geen spreekrecht.”* Een ander slachtoffer gaf aan: *“De zaak werd uiteindelijk niet inhoudelijk behandeld en heb daarna nooit mijn verhaal meer kunnen doen.”* Tot slot een vierde: *“[...] de rechter vond dat er al te veel tijd was verstrekt door de advocaat van de dader.”* Anderen vonden dat ze niet volledig mochten zijn: *“In mijn zelf opgestelde slachtofferverklaring was te veel in geknipt en ik kreeg daardoor niet de kans om mijn echte gevoelens in de rechtbank te uiten.”* Of mochten het niet zelf voorlezen: *“Ik vond het niet terecht dat de rechter mijn brief die ik gemaakt had ivm het spreekrecht voorlas ipv ik!”* Ofwel vonden dat het spreekrecht meer in reactie zou moeten zijn: *“Graag zou ik willen anticiperen op dingen die de verdachte zegt. Het was 1 grote leugen en dan kan je daar niks op zeggen. Dat is frustrerend.”*

5.3.6 Reacties procespartijen

De respondenten waren het oneens met de vraag of de verdachte (M=2,1; SD=1,4) en de advocaat van de verdachte (M=2,4; SD=1,4) serieus hadden geluisterd, maar eens dat de rechter (M=4,3; SD=1,1) en de OvJ (M=4,5; SD=0,9) serieus hebben geluisterd (zie ook tabel 5.6).

Tabel 5.6 Reacties van anderen

Vraag (schaal 1-5)	M	SD
De dader heeft serieus geluisterd naar mijn verhaal	2,1	1,4
De advocaat van de dader heeft serieus geluisterd naar mijn verhaal	2,4	1,4
De rechter heeft serieus geluisterd naar mijn verhaal*	4,3	1,1
De officier van justitie heeft serieus geluisterd naar mijn verhaal	4,5	0,9

Hieronder worden de reacties op de open vragen over de reacties van anderen kwalitatief beschrijvend weergegeven.

5.3.6.1 Verdachte

De reacties van verdachten tijdens het strafproces zijn erg uiteenlopend, maar volgens respondenten overwegend negatief. Respondenten geven veelal aan dat de verdachte helemaal niet reageerde op het spreekrecht. Ook komt het voor dat de verdachte niet aanwezig is tijdens het spreekrecht: *“De dader wilde er niet bij zijn dus heeft op de gang gewacht terwijl ik de verklaring voorlas. Het OM en de rechter vonden het verstandig dat hij bleef maar konden het niet verplichten.”* Daarnaast wordt er door respondenten aangegeven dat de verdachte bijvoorbeeld ontkennend reageert, leugens verspreidt of zelfmedelijden heeft: *“Zijn reactie was: ‘het doet mij niets, zij liegt’.”*

Verder wordt er aangegeven dat verdachten de spreker onderbraken: *“De dader zat er heel de tijd doorheen te praten, zei o.a.: ‘moet ik luisteren naar deze onzin, alles is gelogen, ze liegt alles bij elkaar’ en [hij] zat constant achterstevoren tegen mij te schelden.”* Toch geven respondenten aan dat verdachten ook meer positief op het spreekrecht reageren: *“Hij luisterde aandachtig en reageerde non-verbaal. Hij keek mij af en toe aan, maar soms keek hij uit schaamte weg of naar beneden. Soms schudde hij zijn hoofd. De rechter vroeg hem later ook specifiek op*

een reactie op mijn verhaal, dat heeft hij gedaan.” Ook wordt er soms spijt betuigd en excuses geuit, die door respondenten als wel of niet oprecht worden beoordeeld.

Hoewel de respondenten aangeven dat de verdachten overwegend negatief reageren op het spreekrecht, wordt dit niet door veel respondenten als vervelend ervaren: *“Het maakte mij niet uit omdat ik wist dat de dader al reddeloos verloren is en het hem toch niet interesseert.”* Zij waren van tevoren ook voorbereid op een dergelijke reactie van de verdachte: *“Zijn reactie was zoals ik me van tevoren had ingeschat.”* Dit weerhield hen er ook niet van om gebruik te maken van het spreekrecht: *“Ik had er ook niet op gerekend en zijn wel/niet reactie was voor mij geen reden om te spreken. Ik wilde mijn verhaal doen en daarom heb ik er ook bewust voor gekozen om de dader buiten het verhaal te laten.”* Toch hadden respondenten soms op een andere reactie gehoopt van de verdachte: *“Ergens vond ik het fijn [dat hij niet reageerde] maar had wel op een excuses of een emotie gehoopt.”* Ook geeft een deel van de respondenten wel aan dat zij de reactie van de verdachte vervelend vonden, zij vonden het bijvoorbeeld frustrerend of kwetsend dat de verdachte niet op hun verhaal reageerde.

5.3.6.2 Advocaat van de verdachte

Vanuit de advocaat van de verdachte komt volgens respondenten ook vaak weinig reactie. Respondenten geven ook aan dat zij zich niet echt bewust zijn van of advocaten naar hun verhaal geluisterd hebben of dat ze het niet hebben kunnen zien: *“Ik heb geen idee of dat de advocaten van de dader geluisterd hebben. Ze hebben in elk geval geen reactie gegeven.”* Toch wordt er ook aangegeven dat de advocaat van de verdachte negatief reageert op het spreekrecht, bijvoorbeeld door te zeggen dat het leugens zijn of door het te bagatelliseren: *“Ze zei dat we leugenaars waren.”* Ook wordt benoemd dat er juist neutraal op het spreekrecht wordt gereageerd, maar dat er wel respectvol geluisterd wordt.

Het uitblijven van een reactie vanuit de advocaat wordt door een aantal respondenten jammer gevonden. Daarnaast wordt een negatieve reactie als zwaar ervaren en vinden respondenten het respectloos. Wel wordt de rol van de advocaat door slachtoffers erkend en geven zij aan voorbereid te zijn op mogelijke negatieve reacties: *“Vanuit zijn rol als advocaat snap ik zijn reactie maar ook dit maakte me boos vanbinnen.”* Ook wordt genoemd dat de reactie van de advocaat minder belangrijk is dan bijvoorbeeld die van de rechter.

5.3.6.3 Rechter

De rechter reageert volgens veel respondenten goed op het spreekrecht. Zo noemen respondenten dat de rechter meelevend was, serieus met het spreekrecht omging en het ernstig vond wat er was gebeurd. Er wordt aangegeven dat rechters aandachtig luisteren en non-verbaal reageren: “[De rechter reageerde] door te knikken met zijn hoofd tijdens het spreekrecht.” Daarnaast komt het voor dat rechters ook nog een verbale reactie geven na het spreekrecht, bijvoorbeeld door de spreker te bedanken, vragen te stellen of een compliment te geven: “Ze zei dat ik goed gesproken heb en duidelijk heb kunnen aangeven wat de daden met mij gedaan hebben.” Ook wordt er volgens de respondenten aan de verdachte de gelegenheid gegeven om te reageren op het spreekrecht. Toch geven sommige respondenten ook aan dat de rechter niet prettig reageerde op het spreekrecht, bijvoorbeeld dat de rechter geen emoties toonde en onverschillig leek, de spreker onderbrak omdat sommige bedreigingen te ver gingen of dat de rechter de naam van het slachtoffer niet goed kon uitspreken.

Een positieve reactie van de rechter lijkt voor de respondenten belangrijk te zijn, ze geven aan dat het fijn is als je serieus genomen en gehoord voelt: “Het is heel fijn om je gehoord te voelen door een rechter. Vooral de voorzitter van de rechtbank reageerde na mijn verhaal naar de dader toe heel prettig.” Ook geven respondenten aan dat het prettig is als de rechter een goed beeld van de situatie lijkt te hebben doet het goed als de rechter de gevolgen voor de respondent erkent. Het uitblijven van een reactie is volgens respondenten frustrerend en ook het onderbroken worden tijdens het spreken wordt als zeer vervelend ervaren.

5.3.6.4 Officier van justitie

Over het algemeen zijn de respondenten erg positief over de reactie van de officier van justitie, zij geven aan dat er goed geluisterd wordt: “Hij luisterde erg goed, het raakte hem zichtbaar en het frustreerde hem ook.” Hoewel er niet direct gereageerd wordt op het spreekrecht, voelen respondenten zich toch gesteund: “[De officier reageerde] niet direct, maar verplaatste zich goed in mijn schoenen.” Respondenten geven ook aan dat ze het gevoel hebben dat de officier aan hun kant staat. Verder wordt aangegeven dat delen van het spreekrecht meegenomen worden in het requisitoir van de officier en dat dat erg prettig is. Ook geven respondenten aan dat de officier na de zitting nog naar hen toekwam en nog een compliment over het spreekrecht gaf. Toch geven sommige respondenten aan dat de officier niet goed naar het spreekrecht luisterde en

ongeïnteresseerd overkwam, bijvoorbeeld door op hun horloge te kijken of geen enkele reactie te geven.

Een positieve reactie van een officier lijkt respondenten veel steun te geven: *“Heel prettig. Dit heeft mij na alle ellende heel goed gedaan.”* Daarnaast lijkt het erop dat respondenten zich in zekere mate verbonden voelen met de officier: *“Ook de officier stond aan mijn kant en had met mij te doen.”* Ook een compliment van de officier achteraf lijkt van grote waarde voor respondenten en lijkt ook invloed te hebben op hoe zij het spreekrecht achteraf beoordelen: *“Ik voelde me gevleid en was best een beetje trots op mezelf.”* Een negatieve reactie van de officier heeft volgens respondenten ook een grote impact, respondenten voelen zich niet gehoord en zij geven aan het vertrouwen in een goede uitkomst van de zitting te verliezen: *“Ik had meer het idee dat het OM niks om mij gaf.”*

5.3.7 Ervaringen met spreken

Door gebruik te maken van het spreekrecht hadden respondenten het gevoel dat de autoriteiten beter weten hoe ze het misdrijf hebben ervaren ($M=4,3$; $SD=1,1$), het gaf erkenning in het strafproces ($M=4,2$; $SD=1,2$) en ze voelden zich meer serieus genomen in het strafproces ($M=4,2$; $SD=1,1$), hebben ze het gevoel dat ze invloed hebben kunnen uitoefenen op de uitkomst ($M=3,5$; $SD=1,3$), hebben de autoriteiten bij hun beslissing beter rekening kunnen houden met de gevolgen van het misdrijf ($M=3,9$; $SD=1,3$). Ze zijn niet minder bang geworden voor de verdachte ($M=2,2$; $SD=1,4$) en helemaal niet minder boos ($M=1,7$, $SD=1,1$), en vonden ze ook niet echt dat de verdachte meer inzicht heeft gekregen in de gevolgen ($M=2,3$; $SD=1,5$). Voor gemiddelden en standaarddeviaties, zie tabel 6.7.1.

In vergelijking met de evaluatie van Lens waren de respondenten in het huidige onderzoek positiever over dat de autoriteiten beter weten hoe ze het misdrijf hebben ervaren ($t(117) = 5.64$; $p<.001$); ze voelden ze zich meer erkend in het strafproces ($t(117)= 3,22$; $p=.002$); ze voelden zich meer serieus genomen in het strafproces ($t(117)=4,14$; $p<.001$). De huidige respondenten vonden dat de autoriteiten significant beter rekening hebben kunnen houden met de gevolgen van het misdrijf dan in de vorige evaluatie ($t(117)=3,2$; $p=.002$). Tot slot had de verdachte niet meer inzicht gekregen in de gevolgen, dit was significant lager dan in de vorige evaluatie ($t(117)=-6,98$; $p<.001$).

Tabel 6.7.1 Ervaringen met spreken (1) en vergelijking met vorige evaluatie

	Slachtoffers (n=118)		Evaluatie Lens (n=27)	
	M	SD	M	SD
Vraag: Door gebruik te maken van mijn spreekrecht... (1 geheel oneens, 5 geheel eens)				
Weten de autoriteiten beter hoe ik het misdrijf heb ervaren*	4,3	1,1	3,7	1,1
Voel ik mij meer erkend in het strafproces*	4,2	1,2	3,8	1,2
Voel ik mij meer serieus genomen in het strafproces*	4,2	1,1	3,7	1,3
Heb ik het gevoel dat ik invloed heb kunnen uitoefenen op de uitkomst van de strafzaak	3,5	1,3	3,3	1,3
Hebben de autoriteiten bij hun beslissing beter rekening kunnen houden met de gevolgen van het misdrijf voor mij*	3,9	1,3	3,4	1,1
Ben ik minder bang geworden voor de dader	2,2	1,3	2,4	1,2
Heb ik het gevoel dat de dader meer inzicht heeft gekregen in de gevolgen van het misdrijf voor mij*	2,4	1,5	3,2	1,3

* Significante verschillen tussen huidige onderzoek en vorige evaluatie van Lens et al. (2010)

Respondenten waren het enigszins maar niet heel uitgesproken eens dat het spreekrecht bijdroeg aan een rechtvaardige uitkomst van de strafzaak (M=3,6; SD=1,3), emotionele verwerking van het misdrijf (M=3,5; SD=1,4) en het vertrouwen in politie en justitie (M=3,5; SD=1,3) (zie ook Tabel 5.7.2).

Tabel 5.7.2 Ervaringen met spreken (2)

Het gebruikmaken van het spreekrecht...	M	SD
Draagt bij aan een rechtvaardige uitkomst van de strafzaak	3,6	1,3
Heeft mij geholpen bij het emotioneel verwerken van het misdrijf	3,5	1,4
Draagt bij aan mijn vertrouwen in politie en justitie	3,5	1,3

Respondenten zouden het gebruikmaken van het spreekrecht sterk aanraden aan iemand die een soortgelijke situatie heeft meegemaakt (M=4,5; SD=0,9), een significant hogere score dan de evaluatie van Lens et al. (M=4,3; SD=1,0); (t(117)=2,79; p=.006). Ze waren het oneens met de

stelling dat ze beter hadden kunnen afzien van het gebruik (M=1,4; SD=1,0). Ze hebben tijdens het spreken ook veelal kunnen zeggen wat ze wilden (M=4,0; SD=1,3). Ze waren het enigszins eens met de stelling dat de verwachtingen overeenkomen met hun ervaringen (M=3,5; SD=1,3). Het gemiddelde rapportcijfers is 7,5 (SD=2,0) (tabel 5.7.3).

Tabel 5.7.3 Ervaringen met spreken (3)

Vraag	M	SD
Ik zou het gebruikmaken van het spreekrecht aanraden aan iemand die een soortgelijke situatie heeft meegemaakt	4,5	0,9
Ik had beter kunnen afzien van het gebruik van het spreekrecht	1,4	1,0
Ik heb tijdens mijn spreken alles kunnen zeggen wat ik wilde	4,0	1,3
Mijn verwachtingen over de invloed van het uitspreken kwamen overeen met mijn ervaringen	3,5	1,3
Rapportcijfer (schaal 1-10)	7,5	2,0

Als respondenten terugblikken op het spreekrecht geven zij aan dat het spreekrecht met name voor hen zelf een positief effect heeft gehad, bijvoorbeeld omdat het spreekrecht hen had gedwongen te structureren wat er was gebeurd, maar ook omdat ze trots op zichzelf waren dat ze het hadden gedaan: *“Ik vond het enorm spannend maar het voelde zo sterk om daar te staan en uit te spreken wat mij en mijn kinderen was aangedaan door de dader.”* Het spreken zelf was volgens de respondenten ook positief, ze kregen de tijd, konden hun gevoel uiten en ze voelden zich gehoord. Wel geven zij aan dat hun verklaring minder impact had op de zitting dan ze hadden gehoopt: *“Ik had verwacht/gehoopt dat er iets meer met mijn verhaal gedaan zou worden. Ik las het op en dat was het.”* Ook geven respondenten aan dat ze niet weten of hun verklaring bij heeft gedragen aan de uitkomst van de rechtszaak: *“Of het invloed heeft weet ik niet. Een zaak is een zaak. Maar voor mij was het achteraf een prettige ervaring. Heb veel moeite gehad met iets op papier zetten”*

5.3.8 Emoties en gevolgen

Respondenten waren niet uitgesproken eens of oneens over de (verandering) in emoties. Ze waren redelijk neutraal over het gevoel van trots (M=3,2; SD=1,4) of zelfvertrouwen door het spreekrecht (M=3,5; SD=1,3). Respondenten waren het enigszins oneens dat het spreekrecht geresulteerd heeft

in een sterke afname van wraakgevoelens ($M=2,2$; $SD=1,2$), somberheid ($M=2,4$; $SD=1,3$), of angst ($M=2,2$; $SD=1,2$). Het spreken was enigszins belastend ($M=3,8$; $SD=1,3$). Gemiddelden en standaarddeviaties zijn te vinden in tabel 5.8.

Tabel 5.8 Emoties

Het gebruikmaken van het spreekrecht... (1 geheel oneens, 5 geheel eens)	M	S D
Gaf mij een gevoel van trots	3,2	1,4
Gaf mij een gevoel van zelfvertrouwen	3,5	1,3
Maakte dat ik minder wraakgevoelens had	2,2	1,2
Maakte dat ik minder somber was	2,4	1,3
Maakte dat ik minder angstig was	2,2	1,2
Was emotioneel belastend voor mij	3,8	1,3

5.3.9 Agency en communion

Respondenten waren het niet uitgesproken eens of oneens met de agency en communion vragen. Op de agency vragen werd redelijk neutraal gescoord ($M=3,3$; $SD=1,0$). Op de communion vragen werd ook enigszins neutraal gescoord ($M=2,6$; $SD=1,2$) (zie tabel 5.9). Op basis van de factoranalyse kunnen we geen uitspraak doen over ineffectiveness en alienation.²³

Tabel 5.9 Agency en communion

²³ De oblique factoranalyse liet zien dat er twee factoren kunnen worden onderscheiden: de eerste is agency & communion, de tweede is ineffectiveness & alienation (ook na hercoderen van de negatieve items). Cronbach's alpha van de individuele subthema's zijn goed voor agency $\alpha=.789$ en communion $\alpha=.895$, maar twijfelachtig voor ineffectiveness $\alpha=.677$ en alienation $\alpha=.725$. Betrouwbaarheid van alle 13 items was $\alpha=.877$

De voorbereiding tot en het uitspreken van de slachtofferverklaring... (1 geheel oneens, 5 geheel eens)	M	SD
Agency		
Hielpen mij mijn leven in eigen hand te nemen	3,0	1,3
Lieten mijn stem/mijn verhaal horen	4,1	1,2
Gaven me zelfinzicht in mijn gevoelens en gedachten	3,4	1,3
Verbeterden hoe anderen mij zien	2,7	1,4
<u>Gemiddelde score agency</u>	<u>3,3</u>	<u>1,0</u>
Communion		
Hielpen mij anderen te betrekken bij wat er is gebeurd	2,6	1,4
Lieten me met anderen in gesprek gaan over wat er is gebeurd	2,8	1,5
Gaven me de kans andere slachtoffers te helpen	2,5	1,4
Zorgden ervoor dat ik me verbonden voelde met mijn sociale omgeving	2,5	1,4
Zorgden ervoor dat ik me verbonden voelde met andere slachtoffers	2,4	1,1
<u>Gemiddelde score communion</u>	<u>2,6</u>	<u>1,2</u>
Ineffectiveness		
Waren een verkeerde keuze voor mij	1,6	1,1
Gaven me een slecht gevoel over mijzelf	1,7	1,2
<u>Gemiddelde score ineffectiveness</u>	<u>1,6</u>	<u>1,0</u>
Alienation		
Werden onvoldoende serieus genomen	2,0	1,4
Verminderden mijn vertrouwen in anderen	2,0	1,3
<u>Gemiddelde score alienation</u>	<u>1,9</u>	<u>1,2</u>

5.3.10 Uitkomst strafproces

In 92% van de gevallen is de verdachte veroordeeld, in 81% een schadevergoeding toegekend. Respondenten waren redelijk neutraal over of de hoogte van de straf of maatregel (M=3,0; SD=1,4) en de schadevergoeding (M=2,8; SD=1,5) overeenkwam met wat ze hadden verwacht. Men was enigszins tevreden over de uitkomst van het strafproces (M=3,1; SD=1,4) (zie tabel 5.10).

Tabel 5.10 Uitkomst strafproces

Vraag	N of M	% of SD
Is de dader veroordeeld (antwoord: Ja)	n=107	92%
In welke mate kwam de hoogte van de straf of maatregel overeen met wat u had verwacht? (schaal 1-5)*	3,0	1,4
Is er een schadevergoeding toegekend (Ja)	n=96	81%
In welke mate kwam de schadevergoeding overeen met wat u had verwacht? (schaal 1-5)*	2,8	1,5
In welke mate was u tevreden over de uitkomst van het strafproces? (schaal 1-5)	3,1	1,4

Op zowel de hoogte van de straf als de hoogte van de schadevergoeding wordt wisselend gereageerd. Sommige respondenten gaven aan dat de straf en schadevergoeding te laag waren: *“De straf was laag, ook de [officier van justitie] had het liever wat hoger gezien”* en *“Ik kreeg niets terwijl ik alles op tafel heb gegooid wat mij is overkomen.”* Anderen waren tevreden over de straf of gaven aan dat de strafmaat overeenkwam met de verwachtingen. Ook gaven respondenten aan dat de schadevergoeding niet belangrijk voor hen was, zij geven aan dat het ‘niet om geld draait’. De uitkomst wat betreft strafmaat en schadevergoeding lijkt ook een invloed te hebben op hoe respondenten achteraf terugkijken op het proces en het spreekrecht. Een respondent geeft aan zich door de lage straf niet gehoord te voelen. Een ander respondent geeft aan dat zijn bijdrage invloed gehad lijkt te hebben op de uitkomst: *“Dat het toch fijn is dat iemand gestraft wordt voor z’n daad, dat je dan als slachtoffer toch niet alles voor niks gedaan hebt.”*

Relatie spreekrecht, demografische variabelen, emoties, agency, communion, veroordeling

De kans was significant groter dat respondenten zich uitlieten over onderwerpen van de uitbreiding van het spreekrecht als de verdachte een bekende was (bekende of familie), dan wanneer de verdachte een onbekende was ($\chi(1,116) = 7,9; p = .005$). Andere variabelen waren niet gecorreleerd aan of mensen al dan niet zich uitlieten over andere onderwerpen dan de gevolgen van het misdrijf. Er was *geen* significant verschil tussen mensen die zich wel of niet uitlieten over schuld, straf of strafproces en emoties (trots, zelfvertrouwen, wraak, somberheid, angst en emotionele belasting), noch op ervaringen (bijvoorbeeld of de OvJ/rechter/verdachte hebben geluisterd naar het verhaal).

Respondenten die zich uitlieten over schuld, straf, bewijs, verdachte (de onderdelen van het uitgebreide spreekrecht) scoorden hoger (0.5 punt) op agency en communion dan respondenten die alleen over het misdrijf en gevolgen spraken (agency $t(116)=-2,1$; $p=.040$; communion ($t(116)=-2,1$; $p=.036$). Het gebruik maken van de uitbreiding van het spreekrecht had geen significant effect op of de verdachte wel of niet werd veroordeeld, of wel of geen schadevergoeding werd uitgekeerd.

Samenvatting

Het doel van dit hoofdstuk was meer inzicht verkrijgen in de ervaringen van slachtoffers en nabestaanden met het spreekrecht. Respondenten geven aan tevreden te zijn over het gebruikmaken van het spreekrecht en ze zouden het sterk aanraden aan iemand die iets soortgelijks heeft meegemaakt. Met name het idee dat de autoriteiten beter weten hoe het slachtoffer het misdrijf heeft ervaren, het gevoel van erkenning en het gevoel meer serieus genomen te worden scoren daarbij hoog. Er wordt redelijk neutraal gescoord op toename van positieve emoties. Er lijkt ook geen afname van negatieve emoties plaats te vinden. Ook gevoelens van agency en communion scoren niet heel hoog. Het laten horen van een eigen stem vormt daarbij echter een uitzondering, daar wordt wel positief op geantwoord.

De respondenten zeggen goed te zijn geïnformeerd over wat ze konden verwachten van het spreekrecht en goed te zijn ondersteund bij de voorbereiding van het spreekrecht, waarbij zowel SHN als slachtofferadvocaten erg goed beoordeeld worden. Respondenten benoemen dat ze graag de impact van het delict willen benadrukken, dat ze verwachtten dat het helpt bij de verwerking van het delict en dat ze voor zichzelf op willen komen. Ook wensten ze bij te dragen aan een specifieke uitkomst van het proces.

Volgens de respondenten wordt er door de rechter en de officier van justitie goed geluisterd naar het spreekrecht. Respondenten lichten toe dat het fijn is als de rechter meelevend is en serieus met het spreekrecht omgaat. Van de officier wordt het gewaardeerd als er goed geluisterd wordt. Ook een positieve reactie na de zitting is voor slachtoffers heel waardevol. Door de advocaat van de verdachte en de verdachte zelf wordt minder goed geluisterd. Ook worden daar door respondenten negatieve reacties genoemd, zoals het bagatelliseren van het leed of het uitblijven van een reactie.

Verder blijkt dat bijna iedere spreker zich uitlaat over de gevolgen van het delict, ruim de helft zegt ook gebruik te hebben gemaakt van de uitbreiding, door gesproken te hebben over andere

onderwerpen dan alleen de gevolgen. Als respondenten ontevredenheid uiten over het spreekrecht, heeft dat te maken met het niet zelf of niet lang genoeg mogen spreken. Ook wordt het lastig gevonden dat er geen mogelijkheid is om te reageren op de reactie van de verdachte op het spreekrecht.

Hoofdstuk 6. Interviews met professionals

6.1 Inleiding

Het doel van de interviews met professionals is het beantwoorden van verschillende onderzoeksvragen op het gebied van het verloop van het spreekrecht (onderzoeksvraag A), de ervaringen van professionals (onderzoeksvraag B) en de ervaringen van sprekers met het onbelemmerde spreekrecht (onderzoeksvraag C).

6.2 Methode

6.2.1 Respondenten

In de periode van oktober 2021 tot en met februari 2022 zijn aan slachtofferadvocaten, medewerkers van Slachtofferhulp Nederland en rechters oproepen tot deelname aan een interview verstuurd via de Stichting Landelijke Advocaten Netwerk Gewelds- en Zeden Slachtoffers (LANGZS), Slachtofferhulp Nederland (SHN), en het Landelijk Overleg Vakinhoud Strafrecht (LOVS), Raad voor de rechtspraak. Geïnteresseerden konden zich via de oproep aanmelden, waarna hun contactgegevens gedeeld werden met de onderzoeker die vervolgens een e-mail stuurde om een afspraak in te plannen. De onderzoekers hebben ook uit hun persoonlijke netwerk respondenten benaderd met een verzoek tot deelname. Er is totaal gesproken met 27 respondenten, waarvan vijf rechters, vier officieren van justitie en één Advocaat-generaal, vijf strafrechtadvocaten, zes slachtofferadvocaten en zes medewerkers van SHN (drie casemanagers en drie juridisch dienstverleners), die uit verschillende regio's van het land afkomstig waren.

6.2.2 Interviewschema

Er is gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews waarbij tijdens elk interview een interviewschema is gebruikt (zie bijlage D). De respondenten werden allen bevraagd over hun ervaringen met (de uitbreiding van) het onbelemmerde spreekrecht, de frequentie waarmee gebruik wordt gemaakt van dit recht, de inhoud van de verklaringen en verschillen tussen rechtbanken, de reacties van anderen op het spreekrecht, de eventuele ongewenste effecten en hun visie op het herstel van emotionele schade bij slachtoffers. Daarnaast werden aan sommige respondentengroepen nog specifieke onderwerpen uitgevraagd. Aan rechters, officieren van justitie en

strafrechtadvocaten werd gevraagd hoe zij zelf reageren op het spreekrecht. Aan de officieren van justitie, slachtofferadvocaten en medewerkers van slachtofferhulp is gevraagd hoe zij slachtoffers en nabestaanden informeren, adviseren en ondersteunen bij de voorbereiding van het spreekrecht en wat de beschikbare nazorg is na het uitoefenen van het spreekrecht.

Aangezien de interviews op een semigestructureerde wijze zijn uitgevoerd, is er doorgevraagd op de onderwerpen die respondenten zelf in hun antwoorden aandroegen, waardoor er niet bij elke respondent dezelfde onderwerpen aan bod zijn gekomen. Dit geldt dus voor onverwachte onderwerpen, niet de onderwerpen die hiervoor genoemd zijn.

6.2.3 Procedure

De interviews zijn afgenomen in de periode van november 2021 tot mei 2022, op locatie bij de respondent (n=8) of online (n=19), de keuze was aan de respondent. Online interviews zijn afgenomen via een *licensed* versie van Zoom, waarbij de respondenten vooraf een link naar de online afspraak en het toestemmingsformulier voor deelname aan en opname van het interview toegestuurd kregen. Zeventien interviews zijn door twee onderzoekers afgenomen, veelal in de beginfase, voor het optimaliseren van het interview. Voorafgaande aan het interview werd het doel van het onderzoek nader toegelicht en werd de achtergrond van de respondent en onderzoeker(s) besproken. Ook werd het toestemmingsformulier doorgenomen en werd de deelnemers gevraagd om akkoord te gaan met deelname aan en opname van het interview. De interviews zijn opgenomen met een beveiligde *voice-recorder* van het NSCR en de audio-opnames zijn ad verbatim uitgetypt. De interviews duurden ongeveer drie kwartier tot vijf kwartier.

6.2.4 Analyse

De transcripten van de interviews zijn gecodeerd met behulp van het data-analyse programma Atlas.ti 8. Het codeboek (bijlage E) is tot stand gekomen door het open coderen van drie interviews en het toevoegen van gesloten codes op basis van de onderwerpen uit het interviewschema en op basis van agency en communion vragen uit de vragenlijst. De transcripten zijn gecodeerd door de uitvoerend onderzoeker en twee stagiaires, die allen met hetzelfde codeboek werkten. Ten behoeve van de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid, hebben de codeurs alle drie twee dezelfde transcripten gecodeerd, de uitkomsten samen besproken en waar nodig wijzigingen aangebracht in de codelijst,

zoals bijvoorbeeld het verder specificeren van codes. Het codeboek is vervolgens met de collega onderzoekers besproken.

6.3 Resultaten

6.3.1 Ondersteuning bij het spreekrecht

6.3.1.1 Voorbereiding

Aan de professionals die een ondersteunende rol kunnen hebben (slachtofferadvocaten, medewerkers van SHN en officieren van justitie) in de voorbereiding van het spreekrecht is gevraagd hoe die voorbereidingen eruit zien, wat de motivatie is voor slachtoffers om er gebruik van te maken en de mate van nazorg.

Volgens de respondenten worden slachtoffers van tevoren met name door slachtofferadvocaten en SHN geïnformeerd over wat het spreekrecht is en welke onderwerpen er besproken zouden kunnen worden. SHN heeft een folder met tips om een slachtofferverklaring op te stellen, waarin ze zeggen te focussen op de gevolgen.²⁴ Vaak wordt deze informatie gedeeld op het moment dat ook de andere slachtofferrechten worden uitgelegd. Van het OM krijgen slachtoffers bij het instellen van vervolging tevens een wensenformulier waarin staat dat ze spreekrecht hebben,²⁵ en waarop ze kunnen aangeven of ze daar gebruik van willen maken. Daarnaast geven de officieren aan dat de website van het OM veel informatie bevat over spreekrecht. Het wordt door de respondenten belangrijk gevonden om aan slachtoffers mee te geven dat het spreekrecht een recht is, en dat het dus niet verplicht is om er gebruik van te maken. Zij geven daarmee de keuze om gebruik te maken van het spreekrecht aan de slachtoffers zelf, wat bij kan dragen aan het gevoel van agency bij slachtoffers: *“Ik probeer altijd uit te leggen dat ik de bal bij het slachtoffer vind liggen, en dat je ook last minute kunt bedenken om iets op zitting te zeggen en dat er geen goed en geen fout is.”* (OvJ)

Tijdens de voorbereidingen worden er volgens de respondenten ook geregeld adviezen gegeven aan de spreekgerechtigden. Wat betreft de vorm wordt door slachtofferadvocaten

²⁴ zie

https://www.slachtofferhulp.nl/globalassets/media/straiproces/spreekrecht/slachtofferhulp_nederland_sch_rijfhandleiding_schriftelijke_slachtofferverklaring.pdf

²⁵ In het wensenformulier wordt slachtoffers naast het spreekrecht ook gevraagd of zij gebruik willen maken van andere slachtofferrechten, namelijk of zij een slachtoffergesprek met de officier van justitie wensen, of zij op de hoogte gehouden willen worden van de voortgang en of zij een schadevergoeding in willen dienen.

geadviseerd om de verklaring aan de rechter te richten omdat dat zo hoort of omdat het in het nadeel van het slachtoffer kan werken om de verklaring aan de verdachte te richten: *“Ik zeg: ‘de rechters zijn degene die uiteindelijk het oordeel vellen. Als jij heel erg gaat schreeuwen of schelden tegen een verdachte, wat best logisch is qua emoties, maar dan draait de zaak zich naar jullie als zijnde de mensen die de emoties niet in bedwang hebben’.”* (medewerker SHN). Twee respondenten adviseren hierbij om het spreekrecht zelf uit te oefenen.

Wat betreft de lengte van de verklaring wordt vaak geadviseerd om deze kort maar krachtig te houden. Er wordt regelmatig een richtlijn van één of twee A4'tjes genoemd, door zowel de slachtofferadvocaten, SHN, als de officieren. Bij dit advies wordt aangegeven dat voor degenen die het aan moeten horen het belangrijk is om de verklaring beknopt te houden: *“Ik geef aan dat als je het weet te schrijven in een of twee A4'tjes dan kunnen mensen het beste hun gedachten bij het verhaal houden en dan kunnen ze het beste begrijpen wat je nou precies bedoelt.”* (medewerker SHN). Daarnaast wordt dit advies ook gegeven omdat respondenten denken dat het beter voor het slachtoffer is: *“Omdat het voor een slachtoffer ook heel erg emotioneel en soms belastend is.”* (OvJ).

Wat betreft de inhoud wordt vaak het advies gegeven om te focussen op de gevolgen en het verhaal persoonlijk te houden (en het dus zelf te schrijven). Casemanagers van SHN geven aan gedurende de gesprekken met cliënten al uitspraken op te schrijven die later als inspiratie voor de gebruikmaking van het spreekrecht kunnen dienen. Spreekgerechtigden worden geadviseerd de verklaring beleefd te houden, dus niet te schelden of beledigen. Hierbij wordt uitgelegd dat de verdachte in de strafzaak onschuldig is totdat de rechter anders besluit. Indien het advies van het niet beleefd houden van de verklaring niet wordt opgevolgd, geven enkele slachtofferadvocaten en medewerkers van SHN aan dat zij de slachtoffers laten weten de verklaring niet namens hun cliënt te willen voorlezen tijdens de zitting.

Wat betreft de aanloop naar het spreekrecht toe wordt de praktische tip gegeven om het thuis te oefenen. Hoewel spreekgerechtigden het grotendeels zelf voorbereiden, geven de meeste slachtofferadvocaten en medewerkers van SHN aan de slachtofferverklaring wel altijd te lezen voor de zitting, zodat zij voorbereid zijn op wat er komen gaat. Een deel geeft tevens aan dat dit belangrijk is om te kijken of er in de verklaring geen dingen staan die tegenstrijdig zijn met het strafdossier.

Wat betreft het verloop op zitting geven verschillende respondenten aan dat mensen worden voorbereid op de risico's die het spreekrecht met zich mee brengt. Negen professionals zeggen in de voorbereiding te benadrukken dat de verdachte op verschillende manieren kan reageren, zoals boos worden, liegen of juist geen reactie geven. Daarnaast wordt door zes professionals in de voorbereiding aangegeven dat het uitvoeren van het spreekrecht ervoor kan zorgen dat slachtoffers gehoord moeten worden als getuige. Zij geven ook aan dat de rechtbank kan ingrijpen als de gebruikmaking van het spreekrecht te lang duurt of ongepast is. Twee respondenten geven aan dat zij de risicofactoren zoveel mogelijk wegnemen tijdens de voorbereiding, bijvoorbeeld door de inhoud van de verklaring te controleren met het strafdossier.

De voorbereiding van het spreekrecht wordt als erg belangrijk ervaren door de respondenten, en is breder dan alleen het spreekrecht: de gehele voorbereiding van de zitting is van belang, inclusief bijvoorbeeld dat slachtoffers weten waar ze mogelijk zitten in de rechtszaal, of ze op een andere plek kunnen spreken, waar de verdachte zit en of ze de verdachte aan kunnen kijken of niet. Vanuit de officieren wordt ook veel waarde gehecht aan dat zij de mogelijkheid hebben om te helpen met de voorbereiding van het spreekrecht.

De respondenten vinden de meerwaarde van het onbelemmerde spreekrecht duidelijk merkbaar in de voorbereiding op het spreekrecht. Zeven respondenten geven aan dat het sprekers meer vrijheid geeft om te zeggen wat ze belangrijk vinden, bijvoorbeeld om te spreken over de impact op anderen in de sociale omgeving. Drie respondenten noemen dat het weerstand wegneemt die opgeroepen werd als slachtoffers verteld werd dat ze over veel onderwerpen niet mochten spreken: *“Ik vind dat een verademing zeker. Want ik ken de situatie ook daarvoor en dat voelde zeker onbevredigend om slachtoffers te moeten herinneren 'dat mag er niet in' en 'nee het moet alleen over de gevolgen gaan'. Dus dat voelde niet goed”* (medewerker SHN).

6.3.1.2 Nazorg

De nazorg voor het spreekrecht na de zitting is beperkt volgens de respondenten. Veel slachtofferadvocaten en medewerkers van SHN geven aan direct na de zitting nog wel contact te hebben met de sprekers, maar tijdens deze gesprekken wordt de gehele zitting besproken, niet alleen het spreekrecht. Casemanagers van SHN zeggen vaak nog nauw betrokken te blijven bij hun cliënten, ook met het oog op een eventueel hoger beroep. Drie respondenten geven specifiek aan nog een compliment over het spreekrecht te geven. Ook geeft een slachtofferadvocaat aan dat

leden uit de sociale kring van het slachtoffer ook emotionele ondersteuning bieden na de zitting, als zij aanwezig waren.

6.3.2 Motivatie van slachtoffers

De motivatie van slachtoffers om gebruik te maken van het spreekrecht verschilt volgens de respondenten. Slachtofferadvocaten en medewerkers van SHN zien wat betreft de motivatie vaak de behoefte bij slachtoffers om iets aan de verdachte of aan de rechter duidelijk te kunnen maken. Daarnaast denken een slachtofferadvocaat en een medewerker van SHN dat sommige slachtoffers hopen op een reactie van de verdachte of van de rechter op hun spreekrecht verklaring.

De ernst van het delict lijkt volgens de respondenten invloed te hebben op de motivatie van slachtoffers om gebruik te maken van het spreekrecht. In de zwaardere delicten, zoals ernstig geweld, zeden en levensdelicten, denken acht respondenten dat de motivatie om gebruik te maken van het spreekrecht groter is. Wel wordt door twee van hen benadrukt dat niet de ernst van het misdrijf, maar de impact van het misdrijf een bepalende rol lijkt te hebben: *“Ik denk dat de motivatie hoger is naarmate de impact van een misdrijf groter is, maar een simpele verbale bedreiging kan voor iemand ook heel ingrijpend zijn. het misdrijf is dan relatief licht, maar de gevolgen kunnen ook heel groot zijn en dan denk ik dat ook de behoefte om gebruik te maken van het spreekrecht ook groter is. Ik denk dat het niet per se gekoppeld is aan het soort misdrijf.”* (medewerker SHN).

Daarnaast lijkt volgens enkele respondenten de relatie tussen de verdachte en het slachtoffer invloed te hebben op de keuze om gebruik te maken van het spreekrecht: *“En dat het slachtoffer het echt heel belangrijk vindt om niet alleen aan de rechtbank, maar ook aan de verdachte duidelijk te maken wat de gevolgen zijn geweest van het delict.”* (medewerker SHN).

6.3.3 Het spreekrecht op zitting

In de interviews zijn alle professionals gevraagd naar het verloop van het spreekrecht op zitting.

6.3.3.1 Frequentie

De respondenten geven aan dat er erg veel gebruik wordt gemaakt van het spreekrecht, de schattingen variëren van (vrijwel) altijd (N=10), 90-95% (N=2), tussen de 70-80% (N=6). Eén officier van justitie schat in dat er in jeugdzaken in ongeveer de helft van de spreekrechtwaardige

zaken gebruik wordt gemaakt van het spreekrecht. Enkele respondenten geven het aan moeilijk te vinden om een inschatting te maken, aangezien het niet bij wordt gehouden en het afhankelijk is van de zaken die zij behandelen.

6.3.3.2 *Geadresseerde*

Verklaringen worden vaak aan de rechtbank gericht volgens professionals, maar kan ook aan de verdachte gericht kan worden: *“Ik denk wel uiteindelijk aan de rechter, maar absoluut ook aan de verdachte. Soms zie je dat een slachtoffer dat juist heel belangrijk vindt, de vragen die ze hebben in hun hoofd dat ze dat juist herhalen in hun verklaring.”* (medewerker SHN).

6.3.3.3 *Wie spreekt*

Slachtoffers of nabestaanden voeren vaak zelf het spreekrecht uit volgens professionals. Dit wordt ook gestimuleerd tijdens de voorbereiding. Vijf respondenten noemen hierbij een frequentie: zij vertellen dat in hun ervaring ongeveer de helft van de gevallen het slachtoffer zelf spreekt. Twee slachtofferadvocaten geven aan dat zij in het overgrote deel het spreekrecht namens hun cliënten op zich nemen. Soms komt het voor dat er een verdeling wordt gemaakt tussen de emotionele gevolgen die door het slachtoffer gesproken worden en de meer juridische onderwerpen die door diens advocaat besproken worden. Een medewerker van SHN merkt op dat het vaker voor lijkt te komen dat de slachtofferadvocaat het spreekrecht op zich neemt: *“Als ik merk dat een [slachtoffer]advocaat dan heel graag [het spreekrecht uitvoeren] wil, dan probeer ik de middenweg te bewandelen door te kijken of het een idee is de zaak te splitsen, dat de advocaat het juridische voor zich neemt en het slachtoffer dan het emotionele, daar gaan advocaten wel vaak mee akkoord. Maar soms vind ik dat als het slachtoffer nou zelf daar iets over wil zeggen dat het eigenlijk zijn plek is.”* (medewerker SHN). Een rechter geeft aan dat het ook nog wel voorkomt dat de officier van justitie of de rechter gevraagd wordt om de verklaring voor te lezen: *“Het komt ook regelmatig voor dat er dan een verklaring is en dat dan iemand van Slachtofferhulp het voorleest, de officieren zijn een beetje terughoudend om dat te doen. Het wordt ook wel eens gevraagd aan de rechter. Ik heb het een of twee keer de afgelopen tijd wel gedaan als de zaak zich daarvoor leende in bepaalde omstandigheden. Ik ben er toch wel terughoudend in, omdat het toch ook een soort vooringenomenheid kan tonen.”* (rechter).

6.3.3.4 Onderwerpen

Sprekers laten zich volgens alle respondenten verreweg het meest uit over de gevolgen van het strafbare feit. Eén rechter merkt op dat slachtoffers vaak ook vertrouwen lijken te hebben in de officier van justitie en andere onderwerpen daardoor niet aanhalen: *“Ze vertrouwen ook wel de OvJ dat die zijn of haar werk heeft gedaan.” (rechter).*

Er wordt volgens respondenten uit alle beroepsgroepen ook wel gesproken over de strafmaat, maar dit vertaalt zich meestal niet in een concrete eis. Het beperkt zich doorgaans tot hopen dat de verdachte hulp krijgt of dat rechters een passende straf geven: *“Hooguit dat iemand misschien zegt van 'ik vind dat daar een gevangenisstraf voor moet zijn', 'dat je je leven lang daarvoor moet boeten'. Meer dat soort uitlatingen, dan dat iemand echt gaat nadenken over 'wat is een passende straf?'.” (OvJ).* Eén medewerker van SHN voegt daaraan toe dat het spreekrecht voor slachtoffers wel een moment kan zijn om aan te geven dat zij graag een contact- en/of locatieverbod zouden willen.

Nabestaanden zouden soms nog een extra onderwerp aanhalen, zo geven vier respondenten aan. Zij willen namelijk ook graag vertellen over wie de overleden persoon was: *“Dus ik heb ervaren dat veel mensen een monument voor hun kind, man of vrouw wilden oprichten en vertellen hoe fantastisch hij of zij was.” (OvJ).*

Vijf slachtofferadvocaten en medewerkers van SHN merken op dat de onderwerpen van het spreekrecht niet zo anders zijn dan voor de verruiming van het spreekrecht, aangezien zij vóór de verruiming ook de grenzen van het spreekrecht opzochten en slachtoffers hielpen te kunnen zeggen wat ze wilden.

6.3.4 Reacties procespartijen

In de interviews is aan alle professionals gevraagd hoe er over het algemeen gereageerd wordt op en omgegaan met het spreekrecht, door anderen en door henzelf. Daarnaast is gevraagd hoe zij vinden dat de reacties op het spreekrecht zouden moeten zijn. De respondenten geven aan dat door alle aanwezigen over het algemeen goed op het spreekrecht wordt gereageerd: mensen leggen bijvoorbeeld hun pen neer en luisteren aandachtig naar degene die spreekt. Twee officieren van justitie en een slachtofferadvocaat benadrukken dat zij dat ook gewenst vinden tijdens het spreekrecht. Een slachtofferadvocaat en medewerker van SHN benadrukken daarnaast dat de reacties van de verschillende procespartijen bij nabestaanden anders kunnen zijn dan bij

slachtoffers. Bij nabestaanden is er volgens hen immers geen leed te ontkennen, aangezien er iemand overleden is. Bij slachtoffers kan het nog wel eens onduidelijk zijn of het delict echt heeft plaatsgevonden.

Het aanhoren van het spreekrecht kan volgens de respondenten emotioneel zijn voor de procespartijen. Dit zou gevolgen kunnen hebben voor hoe erop wordt gereageerd. Twee officieren, een rechter en een slachtofferadvocaat gaven aan dat het spreekrecht meer impact heeft op de emoties van de procespartijen als het slachtoffer zelf het woord neemt, omdat een slachtoffer toch meer vanuit de eigen ervaring en emotie spreekt. Een officier van justitie benadrukt dat die emoties wel lastig zijn, maar ook een diepe indruk maken: *“Wat staat je bij van zittingen? van de tramschutter, wat staat je bij, de invulling door de nabestaanden en het slachtoffer, omdat die emotie die pakt je”* (OvJ). Een onderbreking kan door de rechter ingelast worden om de emoties te laten zakken.

6.3.4.1 Rechters

Rechters geven zelf aan op verschillende manieren te reageren op het spreekrecht en dat dit ook afhankelijk is van de zaak. Drie rechters bieden de verdachte de mogelijkheid om te reageren op het spreekrecht, maar letten daarbij wel op de houding van de verdachte: *“Soms geef ik een verdachte wel de gelegenheid als ik denk dit is iemand die schuldbewust is en die kan iets toevoegen. Maar ik kijk daar altijd heel erg mee uit, want die kan ook net de verkeerde dingen gaan zeggen.”* (rechter). Twee rechters bedanken het slachtoffer vaak na het spreken. Eén rechter benadrukt dat bewust niet te doen, maar zo neutraal mogelijk te reageren, omdat dat beter past bij de rol die de rechter heeft: *“Ik probeer altijd wel iets te zeggen van u heeft goed onder woorden kunnen brengen wat het met u gedaan heeft, we hebben het goed begrepen, gehoord. Als het heel naar is kun je ook nog wel zeggen van: ‘veel sterkte.’ Maar verder over de inhoud kun je weinig zeggen, dus dat probeer ik altijd wel te vermijden.”* (rechter). Ook of er een schorsing wordt ingelast is afhankelijk van de zaak, volgens drie rechters: *“Weet je, soms moet je ook even lucht krijgen na zoiets, maar dat hangt ervan af hoe ernstig het is.”* (rechter).

Een aantal respondenten geeft aan dat hoe het spreekrecht ter zitting wordt georganiseerd kan verschillen per rechter. Een medewerker van SHN zegt hierover dat er verschil is in hoe slachtoffers het spreekrecht uit mogen oefenen: zo mag bijvoorbeeld van de ene rechter wel een foto getoond worden en van de andere niet. Van sommige rechters mogen slachtoffers zelf een

plek in de rechtszaal uitkiezen, en van andere niet. Een strafrechtadvocaat merkt op dat de behandeling van de verdachte door de rechter kan verschillen: zo vindt de ene rechter het prettig als de verdachte het slachtoffer aankijkt tijdens het spreken, en heeft de andere rechter liever dat de verdachte richting de rechter blijft kijken. Na het spreekrecht vragen rechters meestal aan de verdachte of deze wil reageren. Eén respondent schat in dat dit in de helft van de gevallen gebeurt, en dat sommige rechters dit vaker doen dan andere. Deze verschillen zijn eerder het gevolg van individuele voorkeuren en lijken niet zozeer verschillen tussen gerechten te zijn.

Het verschilt volgens vijf respondenten per rechter hoe er wordt gereageerd op het spreekrecht. Twee respondenten geven aan dat sommige rechters meer of minder empathisch zijn richting het slachtoffer dan andere. Drie respondenten geven aan dat rechters in enige mate erkenning geven aan de gevolgen voor het slachtoffer. Vijf respondenten geven aan dat rechters doorgaans met een neutrale blik naar de sprekers kijken. Een rechter geeft zelf aan dat ze tijdens de verklaring meeleeft, en de reactie van de verdachte en de emoties van het slachtoffer in de gaten houdt om in te schatten of er bijvoorbeeld zakdoekjes gebracht moeten worden.

Vier strafrechtadvocaten en rechters vinden dat rechters in hun reactie geen emoties mogen tonen, aangezien dat niet strookt met hun onpartijdigheid: *“Ik denk dat je daar als rechter ook wel echt een goede balans in kan hebben om het slachtoffer te laten voelen van ‘je bent hier ook echt gehoord’ en aan de andere kant niet de indruk te wekken dat je vooringenomen bent of meer neigt naar het ook echt bewezen verklaren van het feit tegen de verdachte.”* (strafrechtadvocaat). Toch geven drie respondenten aan dat het spreekrecht wel zichtbaar binnen kan komen bij rechters.

Bij ingrijpende verklaringen wordt aangegeven dat regelmatig een pauze wordt ingelast door de rechter. Nu het spreekrecht onbelemmerd is, is het volgens drie respondenten voor de rechters moeilijker om in te grijpen als dat nodig is. Toch geven vijf respondenten aan dat het nog wel voorkomt dat een rechter ingrijpt, zowel richting de spreker als richting de verdachte. Als de spreker scheldt of dreigt dan grijpt een rechter in, maar die grens is niet altijd makkelijk te bepalen: *“Maar je moet altijd per zitting kijken waar de grens ligt en echt die grens over dat gebeurt niet. Hoewel, scheldwoorden, nou ja ‘moordenaar’ is natuurlijk geen scheldwoord en ‘monster’ is lastig”* (rechter). De rechter kan volgens respondenten ook ingrijpen als de verdachte iets roept in reactie op het spreekrecht, als de verdediging heel denigrerend doet over het slachtoffer of als de verdachte provocerend naar de spreker kijkt. Twee rechters geven zelf aan dat zij ingrijpen als slachtoffers iets specifiek willen van de verdachte, bijvoorbeeld dat de verdachte hen aankijkt.

Eén strafrechtadvocaat geeft aan dat hij zelf ook wel eens heeft geprobeerd om de rechter erop aan te spreken dat hij in moest grijpen. Twee officieren geven aan af te wachten of de rechter of verdediging ingrijpt en dat zelf niet graag te doen.

Met name de strafrechtadvocaten geven aan dat het belangrijk is dat een rechter ingrijpt indien dat nodig is, bijvoorbeeld als een slachtoffer scheldt. Twee officieren van justitie geven aan dat rechters wel empathisch moeten zijn, maar dat zij ook een rol hebben in het bewaken van de de grenzen. Een medewerker van Slachtofferhulp geeft aan dat een rechter alleen moet ingrijpen indien het noodzakelijk is, en dat het slachtoffer ook de ruimte moet krijgen om zijn verhaal te doen.

6.3.4.2 *Officier van justitie*

Officieren van justitie geven volgens de respondenten eigenlijk geen directe reactie na het spreken geven. Wel wordt in het requisitoir vaak nog verwezen wordt naar de verklaring. Officieren geven zelf aan dat ze tijdens het spreekrecht luisteren naar de verklaring en een van hen vertelt ook de reactie van de verdachte in de gaten houden.

Een slachtofferadvocaat en een medewerker van SHN waarderen het als de officier een deel van het spreekrecht gebruikt in het requisitoir, aangezien zij merken en terughoren van cliënten dat slachtoffers dat fijn vinden. Eén officier vertelt zelf het ook belangrijk te vinden om de verklaring in het requisitoir mee te nemen: *“Bij de bespreking van de aard en ernst van het feit dan zeg ik wel vaak: ‘Het gaat hier om een [delict], we hebben vandaag allemaal kunnen horen welke gevolgen het strafbare feit nog steeds heeft.’”* (OvJ). Toch wordt er ook kritisch gekeken naar de rol van de officier, met name door een strafrechtadvocaat. Hij benadrukt dat officieren een open blik moeten houden. Het spreekrecht kan ook zichtbaar binnenkomen bij officieren, signaleren vijf respondenten. Eén respondent geeft aan dat emoties van een officier wel iets meer geaccepteerd lijken te worden dan van rechters.

6.3.4.3 *Strafrechtadvocaten*

De meeste strafrechtadvocaten zeggen vaak respectvol naar de verklaring te luisteren. Een strafrechtadvocaat geeft aan het spreekrecht zoveel mogelijk te negeren, maar wel een respectvolle houding aan te nemen. Twee medewerkers van SHN geven ook aan dat er soms denigrerend gereageerd wordt op het spreekrecht door strafrechtadvocaten, door bijvoorbeeld te gnuiven als

het slachtoffer aan het spreken is. Daarnaast ervaren vier respondenten dat strafrechtadvocaten voordat ze hun pleidooi beginnen soms het leed van de spreker erkennen en hun rol uitleggen, waarbij ze misschien voor het slachtoffer vervelende dingen kunnen zeggen in hun pleidooi. De respondenten die deze gang van zaken noemen, waarderen dat zeer. Verder vinden enkele respondenten dat de inhoud van de slachtofferverklaring in twijfel getrokken mag worden, maar dat dat betamelijk hoort te gebeuren. Eén strafrechtadvocaat beaamt ook dat dit bij de rol van de strafrechtadvocaat hoort.

6.3.4.4 *Verdachte*

De reacties van de verdachten zijn volgens respondenten erg wisselend. Vaak komt er geen reactie, geven een aantal respondenten aan. Eén van hen geeft hierbij aan dat dat soms lastig kan zijn voor een slachtoffer. Een strafrechtadvocaat geeft aan dat verdachten soms niet durven reageren op het spreekrecht, aangezien zij het best heftig kunnen vinden. Soms volgt excuses van de verdachte, melden vier respondenten. Twee respondenten merken hierbij op dat die ook wel eens ingestudeerd lijken, en vooraf afgesproken met de advocaat van de verdachte. Volgens een medewerker van SHN is dat niet behulpzaam voor een slachtoffer, aangezien die ook inziet dat het niet oprecht is. Een strafrechtadvocaat beaamt dat het advies gegeven wordt aan cliënten om excuses te uiten als de verdachte heeft bekend. Een ontkennende verdachte biedt geen excuses aan, signaleren twee respondenten: *“Een verdachte die toch denkt of hoort van zijn advocaat dat het bewijs heel dun is die hoopt natuurlijk toch altijd dat hij ermee wekomt. Dus dan ga je niet zeggen ‘Sorry dat ik het heb gedaan.’. Dan krijg je van die halfbakken verklaringen: ‘Ik heb het niet gedaan, maar ik vind het wel heel erg wat u overkomen is’.”(rechter)*. Verdachten kunnen regelmatig ook emotioneel reageren op het spreekrecht, zo wordt gemeld door vijf respondenten: *“Ik heb ook echt wel verdachten gezien die echt braken nadat ze zoiets hebben gehoord of dat ze echt zoiets hebben van "zo dat komt wel binnen zeg, dat heb ik me eigenlijk nooit gerealiseerd hoe het is als iemand door je huis gaat lopen struinen en daar van alles weghaalt".”(OvJ)*.

De houding van de verdachte en diens advocaat wordt soms als erg vervelend ervaren, geven een slachtofferadvocaat, een medewerker van SHN en een officier aan, bijvoorbeeld als ze afkeurende geluiden maken tijdens het spreekrecht.

6.3.5 Effecten van het spreekrecht

In de interviews is aan alle professionals gevraagd wat de effecten zijn van het spreekrecht op het slachtoffer en diens herstel van emotionele schade, op de zitting en het strafproces.

6.3.5.1 Emotioneel herstel

De meeste respondenten geven aan dat het spreekrecht bij kan dragen aan het emotioneel herstel van slachtoffers. Een officier van justitie verklaart het volgende, maar geeft daarbij geen onderbouwing: *“Als slachtoffer hun zegje kunnen doen op de zitting, als ze er vrijwillig voor kiezen, dan heeft het over het algemeen een positief effect [...] Ik heb van [mensen die gebruik hebben gemaakt van het spreekrecht] eigenlijk alleen maar gehoord hoe blij en opgelucht en gelukkig ze waren dat ze het hadden gedaan.”* (OvJ). Vier respondenten geven aan dat de bijdrage van het spreekrecht aan herstel van het slachtoffer niet los te koppelen is van verdere procescomponenten. Als het spreekrecht goed verloopt, maar bijvoorbeeld de rest van de zitting niet; de verdachte reageert niet goed of de uitspraak valt tegen, dan draagt het spreekrecht volgens hen alsnog niet bij aan emotioneel herstel: *“Ik denk dat het wel kan bijdragen [aan het herstel van emotionele schade] dat je het allemaal uitgesproken kan hebben op een zitting. Maar op het moment dat je op zich wettelijk het recht wel hebt en het kan uitoefenen op een zitting, maar dat er omheen het hele strafrechtproces een zootje is geworden en misschien ook de rechters in kwestie niet echt de indruk hebben gewekt er echt naar geluisterd te hebben, dan vraag ik mij dat af. Dan heeft het misschien zelfs het tegenovergestelde effect, die verhalen hoor ik ook wel voldoende van slachtoffers.”* (strafrechtadvocaat).

Twee rechters geven aan het lastig te vinden om aan te geven of het spreken helpt bij het herstel, aangezien zij de slachtoffers niet meer zien na de rechtszitting: *“Daar kan ik eigenlijk geen antwoord op geven. Dat weet ik gewoon niet. Ik kan mij voorstellen dat het helpt in sommige gevallen. ... Laat ik het zo zeggen, ik hoop dat het ook helpt.”* (rechter).

Het spreken kan volgens drie respondenten zorgen voor minder angst bij het slachtoffer voor de verdachte aangezien zij zien dat de verdachte ‘ook maar een mens is’. Drie anderen geven aan dat het een uitlaatklep kan zijn voor de verschillende gedachten en emoties die slachtoffers hebben die ze eerder niet hebben kunnen uiten en nog drie andere respondenten herkennen dat het helpt bij het afsluiten van het delict.

6.3.5.2 Agency en communion

Aspecten die respondenten noemen die bijdragen aan agency zijn: de vrijheid om deel te nemen aan het proces, een stuk controle terugpakken, en de mogelijkheid die het spreekrecht geeft om toch iets van invloed uit te oefenen op het strafproces. *“[Ik zie] dat [slachtoffers en nabestaanden] zich heel erg buitengesloten kunnen voelen van het rechtstraject, dat het heel moeilijk te accepteren is voor mensen dat het een hele strafzitting over de verdachte gaat en dat er met de verdachte wordt gesproken over hun geliefde die is omgekomen of whatever. Of als je zelf slachtoffer bent, dat er de hele dag over jou gepraat wordt terwijl je je zelf nergens mee mag bemoeien. En dat dit moment dat dit stukje procesdeelnemer worden in die hele strafzaak dat dat ongelooflijk belangrijk is voor mensen.”* (medewerker SHN). Tenslotte vertellen vijf respondenten dat sprekers zich krachtig lijken te voelen.

Aspecten van het spreekrecht die te maken hebben met gevoelens van communion genoemd door respondenten waren: het gehoord worden, waarbij respondenten aangeven dat daarbij zowel het gehoord worden door de rechtbank als door de verdachte van belang kan zijn. Ook erkenning van het leed dat hen is aangedaan speelt volgens negen de respondenten een grote rol. Daarnaast geven vier respondenten aan dat het spreekrecht de mogelijkheid biedt om steun uit hun sociale omgeving te krijgen, met name door mensen die op de zitting aanwezig zijn.

6.3.5.3 Invloed strafmaat

De invloed van het spreekrecht op de strafmaat is volgens professionals lastig te bepalen. Driekwart van de respondenten geeft aan dat er vaak wel een zin in het vonnis gewijd wordt aan het spreekrecht. Volgens elf van hen is dat dan met name bij de motivering van de strafoplegging: *“Ik zie dan vaak in de strafmotivering dat de rechter er echt aandacht aan heeft besteed en dan ook verwijst naar de spreekrechtverklaring, niet daaruit citeert maar in zijn algemeenheid zegt ‘Het leek dat we hebben gehoord in het spreekrecht...’”* (slachtofferadvocaat). Twee respondenten trekken daarbij de conclusie dat het spreekrecht dus wel van invloed is op de strafmaat. Het is volgens één van hen dan echter nog steeds niet bekend in hoeverre het spreekrecht heeft meegewogen bij het bepalen van de strafmaat, maar er wordt wel transparant weergegeven dat het een rol heeft gespeeld. Volgens twee medewerkers van SHN wordt zo’n zin in het vonnis erg gewaardeerd door slachtoffers: *“Als de rechter [in het vonnis verwijst naar het spreekrecht] dan*

wordt het enorm gewaardeerd en dat doen rechters steeds meer. Dat wordt enorm gewaardeerd. Werkelijk waar. Je ziet mensen geraakt worden.” (medewerker SHN).

6.3.5.4 Ongewenste effecten spreekrecht

Respondenten geven aan dat de ervaringen met het spreekrecht over het algemeen goed zijn. Sommigen benoemen echter ook negatieve ervaringen met het spreekrecht, waarbij ongewenste effecten van het spreekrecht in het algemeen en van het onbelemmerde spreekrecht samen worden aangedragen. Een eerste is wanneer het slachtoffer scheldt richting de verdachte. Deze ervaring wordt aangedragen door een rechter, een slachtoffer- en een strafrechtadvocaat. Een tweede is dat de slachtofferadvocaat een uitgebreid ‘tweede requisitoir’ kan houden. Deze ervaring wordt gedeeld door een rechter, een officier en twee medewerkers van SHN. Twee van hen vinden dit onwenselijk. Twee strafrechtadvocaten geven aan dat de gevolgen voor het slachtoffer in het spreekrecht af en toe aangedikt lijken, vooral in het onderbouwen van de schade van het slachtoffer: *“Als je tegen mij zegt dat je niet kan werken omdat je een hersenschudding hebt dan moet je aan mij uitleggen hoe je een week lang naar [Amsterdam Dance Event] gaat” (strafrechtadvocaat).*

Het spreekrecht kan volgens sommige respondenten een negatieve ervaring voor de verdachte zijn. Een onbelemmerde slachtofferverklaring kan volgens enkele officieren, rechters en strafrechtadvocaten wringen met de onschuldpresumptie van een verdachte, aangezien zij door de slachtoffers aangesproken worden als daders: *“Ik denk dat als je in het spreekrecht volledig ingaat op de rol van de verdachte en zegt van jij hebt dit gedaan en die bewijsmiddelen zijn er, dan denk ik dat je wel heel erg schuurt tegen die onschuldpresumptie.” (slachtofferadvocaat).* Daarnaast kan het volgens drie respondenten voor verdachten imponerend zijn om een slachtofferverklaring aan te horen en om geschoffeerd te worden. Twee respondenten benoemen dat de uitoefening van het onbelemmerde spreekrecht het lastig maakt voor rechters om in te grijpen, zelfs als een verdachte wordt uitgescholden: *“Als iemand zegt: ‘Ik vind je een monster en je hebt mijn leven verwoest.’, is dat dan grensoverschrijdend? Het is heel grijs. Dus je kan een hele ingewikkelde situatie krijgen in de zitting. Ik denk dat het voor een rechtbank heel moeilijk is om in te grijpen, om de juiste balans te vinden.” (strafrechtadvocaat).*

Het spreekrecht kan volgens respondenten een effect hebben op de procesgang. Acht respondenten geven aan dat dat het geval is als het spreekrecht te veel tijd in beslag neemt. Drie

respondenten geven aan dat dit onder andere kan gebeuren wanneer het slachtoffer foto's en filmpjes willen laten zien die schokkend kunnen zijn en waar veel tijd aan wordt besteed. Vier respondenten benoemen dat het spreekrecht een effect kan hebben op de procesgang omdat er regelmatig een onderbreking wordt ingelast na het spreekrecht. Toch nuanceert een van hen deze nadelige effecten, door aan te geven dat er rekening gehouden wordt met het spreekrecht in het maken van de planning, waardoor de tijd die besteed wordt hieraan geen druk oplevert. Enkele respondenten benadrukken dat een pauze in de rechtszaak ook kan helpen om de emoties even te laten zakken.

Negatieve effecten van het spreekrecht worden door respondenten ook gesignaleerd voor het slachtoffer. Vier van hen noemen dat het spreken over de strafmaat hoge verwachtingen kan creëren bij de sprekers, die niet waargemaakt worden. Zo kunnen slachtoffers in hun spreekrecht bijvoorbeeld vragen om hoge straffen, die juridisch gezien niet haalbaar zijn en dus ook niet gegeven worden door rechters. Dat zou er volgens de respondenten toe kunnen leiden dat slachtoffers zich niet gehoord voelen. Zij spreken hierbij over een situatie die zich voor zou kunnen doen. De vrees dat het gebruikmaken van het onbelemmerd spreekrecht ervoor zorgt dat slachtoffers als getuige beëdigd moeten worden, wordt niet beaamd door de respondenten. De meesten geven aan dat ze dat nog nooit mee hebben gemaakt. Drie respondenten geven aan dit slechts een enkele keer te hebben meegemaakt.

6.3.6 Verbeterpunten

De respondenten zijn ook gevraagd naar de verbeterpunten voor (de uitvoering van) het spreekrecht. Het tweefasenproces is daarbij een vaak benoemd onderwerp. Dat brengt volgens hen voordelen met zich mee omdat de verdachte op dat moment al schuldig verklaard is en het spreekrecht niet meer wringt met de onschuldpresumptie. Daarnaast helpt het volgens twee rechters om de feiten van het delict te onderscheiden van de emoties van het slachtoffer en noemt één respondent dat het een dader meer ruimte zou geven om excuses aan te bieden, aangezien hij niet meer hoeft te ontkennen. Een tweefasenproces zou echter ook nadelen met zich meebrengen. Vier respondenten zouden het nadelig vinden als het slachtoffer minder invloed zou kunnen uitoefenen op het proces: *“Dan mag je als slachtoffer nog een beetje natoeteren, heb ik het idee. Ja, gevoelsmatig denk ik dan: dat is een beetje na-ijlen, en ik denk dat je als slachtoffer voor veel meer op die zitting zelf staat.”* (OvJ). Het tweefasenproces heeft ook aan sich praktische bezwaren,

het is volgens drie respondenten duur en het zou volgens twee respondenten meer tijd in beslag nemen.

Het schetsen van een duidelijker kader voor het spreekrecht wordt door zeven respondenten genoemd als verbeterpunt. Dit kader zou volgens hen moeten slaan op de praktische aspecten van het spreekrecht, zoals het moment van het spreekrecht in de zitting, de vorm van het spreekrecht (bijvoorbeeld het tonen foto's of filmpjes) en de lengte van het spreekrecht. Maar ook zou het kader moeten zien op de inhoud van het spreekrecht. Met behulp van een dergelijk kader weten slachtoffers waar ze aan toe zijn, maar kunnen ook professionals zichzelf en hun cliënt (slachtoffer en verdachte) beter voorbereiden op wat er komen gaat: *“Ik zou dus ook een soort raamwerk van de do's en de dont's rondom het spreekrecht ... dan zet je daar ook in 'foto's en filmpjes mogen wel', ook goed. Maar dan weet iedereen waar die aan toe is en dan hoef je die discussie verder ook niet, niet meer op zitting te voeren. Of het wel of niet mag.” (strafrechtadvocaat).*

Daarnaast zouden twee strafrecht- en twee slachtofferadvocaten het een verbetering vinden als de slachtofferverklaring van tevoren schriftelijk ingediend zou worden waarbij ook aangeven wordt of er gebruik wordt gemaakt van bijvoorbeeld foto's. Door een officier van justitie en een rechter wordt aangegeven dat het fijn zou zijn als er meer tijd beschikbaar zou komen om zittingen in te plannen, aangezien het spreekrecht tijd in beslag neemt. Door een casemanager van SHN en een slachtofferadvocaat wordt aangegeven dat het voor slachtoffers bevorderlijk zou zijn als de rechter iets persoonlijks tegen de slachtoffers zegt na gebruikmaken van het spreekrecht, zij geven daarbij de MH-17 zaak als voorbeeld. Daarnaast geven twee respondenten aan dat het fijn is als er voor de sprekers een vaste plek is om te spreken met een microfoon, waar ook een glaasje water klaarstaat. Drie respondenten (een rechter en twee strafrechtadvocaten) zouden de uitbreiding graag teruggedraaid zien worden.

Ten slotte worden individuele verbeterpunten genoemd, zoals een training voor rechters hoe om te gaan met emoties in de rechtszaal; standaard onderbreking van de zitting na het spreekrecht; meer aandacht voor nazorg verdachte na het aanhoren van het spreekrecht en een tijdslot voor het spreekrecht in plaats van een maximum aantal sprekers.

6.3.7 Algemene ervaringen per beroepsgroep

Aan alle respondenten is gevraagd wat hun algemene ervaringen zijn met het onbelemmerde spreekrecht, daar konden zij zelf een invulling aan geven. Respondenten hadden daarbij de vrijheid om ook negatieve ervaringen te bespreken, dit kan ervoor zorgen dat er onderwerpen besproken zijn die ook zijn besproken als respondenten gericht werd gevraagd naar ongewenste effecten.

6.3.7.1 Rechters

De rechters geven aan dat hun ervaringen met het spreekrecht afhankelijk zijn van de zaak, soms hebben ze positieve ervaringen, soms hebben ze negatieve ervaringen. Daarnaast geven enkele rechters aan dat ze geen meerwaarde van het onbelemmerde spreekrecht zien voor de zitting: *“Ik heb eigenlijk nog nooit een zinvolle bijdrage gehoord op het gebied van bewijs of straftoemeting of wat dan ook. Dus ik vind die uitbreiding van waar mensen het over mogen hebben, vind ik heel vervelend, laat ik het zo zeggen. Ik ben altijd heel blij als mensen daar geen gebruik van maken.”*

Een andere rechter licht toe dat dit ook komt omdat het bewijs waar slachtoffers over spreken niet meegenomen mag worden in hun oordeel, aangezien de slachtoffers niet beëdigd zijn. Ook geven rechters aan dat het lastig is om de balans te bewaren tussen het slachtoffer de ruimte geven om zijn verhaal te doen en het slachtoffer te begrenzen: *“Voor de mensen die niet weten waar ze een punt moeten zetten, die met ongestructureerde verhalen komen, die beginnen met ‘het was 1980 toen ik voor het eerst...’ enzovoort, daar heb je niks aan. [...] Tegelijkertijd zijn dat gewoon mensen die midden in de maatschappij staan en helemaal niet weten wat er van en wordt verwacht. Die moeten gewoon hun verhaal kwijt op hun eigen manier. [...] voor mij de ongewenste effecten zijn als dat verhalen worden die alle kanten opgaan en met allerlei verwijten en beschuldigingen of verwachtingen van de uitkomst van een zaak.”*

Sommige rechters benadrukken ook dat het spreekrecht mooie situaties op kan leveren. Twee rechters geven als voorbeeld dat het spreekrecht een aanleiding vormt voor slachtoffers en verdachten om met elkaar verbonden te raken: *“De ene keer kan het echt [...] iets toevoegen aan een zitting dat een slachtoffer ook vrijuit kan spreken, alles kan zeggen wat diegene wil zeggen. Soms ontstaat er dan ook nog wel contact [...] tussen het slachtoffer en de verdachte en dat kan denk ik heel waardevol zijn. Soms vinden er dan ook excuses plaats en ontstaat er een vorm van wederzijds begrip en als je dat ziet gebeuren is dat wel een toevoeging aan het strafproces.”*

Twee andere rechters geven als voorbeeld dat ze het idee hebben dat verdachten meer inzicht krijgen in de gevolgen van hun daden, wat rechters ook als bevorderlijk zien.

6.3.7.2 Officieren van justitie

Over het algemeen zijn de officieren van justitie tevreden over het spreekrecht en hebben zij positieve ervaringen. De vrees voor negatieve effecten van het uitgebreide spreekrecht lijken zich niet voor te doen in de praktijk: *“Ik moet zeggen dat toen de uitbreiding van het spreekrecht kwam ik er best wel een beetje huiverig over was van wat we allemaal op zitting zouden gaan hoor, maar[...] ik vind het in de praktijk echt heel erg meevallen.”* Wel geven twee officieren aan dat zij soms meemaken dat de slachtofferadvocaat het spreekrecht gebruikt als een soort tweede requisitoir, iets wat de officieren onwenselijk vinden: *“Als de advocaat van het slachtoffer een beetje de zin erin heeft, gaat de advocaat van het slachtoffer anderhalf uur een requisitoir houden. En daarna ben ik he. Hij heeft al het gras voor mijn voeten weggemaaid. Het schijnt niet zo heel vaak voor te komen nog, maar het zou gewoon kunnen dat die anderhalf uur de vloer pakt, het hele dossier doorneemt.”* Daarnaast geeft een officier aan een tijdsdruk te ervaren door het spreekrecht, wat ervoor zorgt dat er minder tijd overblijft voor andere slachtoffers.

6.3.7.3 Slachtofferadvocaten

Alle slachtofferadvocaten geven aan goede ervaringen te hebben met het onbelemmerde spreekrecht en dat zij er veel voordelen in zien voor slachtoffers: *“Wat ik zie, er zitten ook heel veel aspecten aan, ik kan tot nu toe alleen maar positieve effecten verzinnen.”* De vrees voor de uitbreiding is volgens een van hen ook niet terecht: *“Wat de vrees bij veel rechters was sinds 2016 van ‘Oh nu krijgen we echt hele emotionele taferelen in de rechtszaal. Dan gaat het slachtoffer helemaal los.’ Dat heb ik eigenlijk nooit meegemaakt.”* Eén van hen merkt wel op dat het in het begin van de uitbreiding nog af en toe moeilijk was om je plek te veroveren, maar dat het spreekrecht nu goed is ingebed in het proces en dat er de ruimte voor wordt gegeven door de rechter.

Eén slachtofferadvocaat geeft aan wel eens negatieve ervaringen met het spreekrecht te hebben, als zij wordt onderbroken door de rechter: *“Als ik iets wil zeggen over de strafmaat of over bewijs of als ik iets wil toevoegen wat in mijn ogen belangrijk is dat de rechter het weet. Daar wil de rechter nog wel eens van zeggen: ‘dit is niet uw plaats.’ Mijn weerwoord is dan altijd: ‘alles*

wat ik kan zeggen wat helpt om de verdachte veroordeeld te krijgen is in het belang van mijn cliënt'.”

6.3.7.4 Strafrechtadvocaten

De ervaringen van strafrechtadvocaten met het spreekrecht zijn wisselend. Drie van hen geven aan dat het overwegend goed gaat en dat, maar allen geven wel aan negatieve ervaringen te hebben. Ook geven zij aan dat het afhankelijk is van de zaak en de sprekers: *“Je bent afhankelijk van de zaak ook een beetje aangewezen op het fatsoen van de persoon die dat recht uitoefent en in sommige zaken pakt het fantastisch uit.”* De strafrechtadvocaten geven ook aan dat het spreekrecht op verschillende manieren een zitting kan ontwrichten, bijvoorbeeld als het slachtoffer een onfatsoenlijke verklaring heeft: *“[Er zijn] slachtoffers die het spreekrecht zien als uitlaatklep om hoe begrijpelijk ook hun frustratie te uiten en daarbij de grenzen van wat betamelijk is in mijn ogen overschrijden en een rechtbank die dat dan zielig vindt.”*, of als het lijkt alsof rechters hun onpartijdigheid verliezen: *“Ik denk dat je daar als rechter ook wel echt een goede balans in kan hebben om het slachtoffer te laten voelen van ‘je bent hier ook echt gehoord’ en aan de andere kant niet de indruk te wekken dat je vooringenomen bent of meer neigt naar het ook echt bewezen verklaren van het feit tegen de verdachte.”*

6.3.7.5 Medewerkers van SHN

Volgens medewerkers van SHN is het spreekrecht heel waardevol en biedt het slachtoffers een mogelijkheid om deel te nemen aan het proces. Ze geven aan dat ze van slachtoffers ook terughoren dat het spreekrecht een belangrijk moment en recht is: *“Wat ik daarvan ervaar in mijn dagelijks werk is dat het als een heel belangrijk recht wordt ervaren. Dat [slachtoffers en nabestaanden] zich heel erg buitengesloten kunnen voelen van het rechtstraject, [...] En dat dit moment, dat dit stukje procesdeelnemer worden in die hele strafzaak dat dat ongelofelijk belangrijk is voor mensen en dat ze daar ook heel verantwoording in voelen.”* Ook geven sommige medewerkers van SHN aan dat het onbelemmerde spreekrecht van grote toegevoegde waarde is in de voorbereiding van het spreekrecht: *“Ik ken de situatie ook daarvoor en dat voelde zeker onbevredigend om slachtoffers te moeten herinneren 'dat mag er niet in' en 'nee het moet alleen over de gevolgen gaan'. Dus dat voelde niet goed, 'maar dit is eigenlijk hele nuttige informatie voor de rechter, lijkt mij' dacht ik dan.”*

Zoals eerder beschreven geven sommige medewerkers van SHN ook aan dat zij negatieve ervaringen hebben met het spreekrecht. Zo kan het voorkomen dat een slachtoffer ongepaste dingen in hun verklaring willen zetten, waar SHN dan niet achter staat. Ook geeft een van hen aan dat de houding van de verdachte voor vervelende situaties kan leiden, maar dat daar in de voorbereiding aandacht aan besteed wordt.

6.3.7 Samenvatting

Het doel van dit hoofdstuk is inzicht krijgen in het verloop van de uitbreiding van het spreekrecht op basis van de ervaringen van de professionals. De ervaringen van de verschillende professionals zijn over het algemeen goed, maar er komen ook ongewenste situaties voor. Volgens de officieren, rechters en strafrechtadvocaten is dat met name als het spreekrecht gebruikt wordt als tweede requisitoir. Volgens de officieren, SHN en slachtofferadvocaten kunnen de reacties van de verdachte op of tijdens het spreekrecht soms erg vervelend zijn. Het spreekrecht kan wel wringen met de onschuldpresumptie van de verdachte, aangezien er tegen diegene wordt gesproken als dader van het delict. Dat bezwaar lijkt echter gericht te zijn op het spreekrecht in het algemeen en niet zozeer op het onbelemmerde spreekrecht. Als oplossing daarvoor wordt het tweefasenproces geopperd, aangezien het spreekrecht dan uitgevoerd kan worden na de bewezenverklaring.

De tijd die het spreekrecht in beslag neemt wordt eveneens als ongewenst effect gezien, waarbij zowel de spreektijd als het inlassen van een onderbreking tijd kosten. Dit lijkt ook een bezwaar tegen het spreekrecht in het algemeen en niet specifiek het onbelemmerde spreekrecht. De respondenten geven aan dat er veel gebruik wordt gemaakt van het spreekrecht, met name bij ernstige delicten. De voorbereiding van het spreekrecht wordt met name gedaan door SHN en de slachtofferadvocaten, maar de officier besteedt er ook aandacht aan. Er wordt met name geadviseerd om het spreekrecht kort te houden, te richten op de gevolgen en te richten aan de rechtbank. Deze voorbereiding kan er dus aan bijdragen dat er beperkt gebruik wordt gemaakt van de uitbreiding. Tijdens het beoefenen, hebben sprekers het volgens de respondenten vooral vaak over de gevolgen van het delict.

Door respondenten van alle verschillende beroepsgroepen wordt ingezien dat het spreekrecht bij zou kunnen dragen aan het emotioneel herstel van het slachtoffer. Daarbij worden zowel aspecten die bijdragen aan agency als aspecten die bijdragen aan communion genoemd.

Hoofdstuk 7. Interviews slachtoffers

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van interviews met slachtoffers en nabestaanden die gebruik hebben gemaakt van het spreekrecht antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvragen: 1. Wat zijn de ervaringen van slachtoffers met de voorbereiding en informatievoorziening? 2. Welke verwachtingen hebben slachtoffers vooraf over hun deelname? 3. Hoe ervaren slachtoffers de uitoefening van hun spreekrecht in zijn geheel? 4. Hoe ervaren slachtoffers de onderwerpen waarover zij mogen spreken? Zijn er indicaties dat het wegnemen van belemmeringen bij heeft gedragen aan hun deelname? 5. Hoe ervaren slachtoffers de reacties van anderen in de rechtszaal op hun spreekrecht? 6. In hoeverre en op welke wijze draagt de uitoefening van het spreekrecht bij aan (het begin van) herstel van de emotionele schade die het delict heeft veroorzaakt bij het slachtoffer? Daarbij wordt ook aandacht besteed aan de onderwerpen agency en communion.

7.2 Methode

7.2.1 Respondenten

Respondenten zijn slachtoffers en nabestaanden die gebruik hebben gemaakt van het onbelemmerde spreekrecht. Er zijn verschillende manieren gebruikt om respondenten te benaderen voor een interview. Via SHN zijn er brieven verzonden waarin het onderzoek werd toegelicht en werd gevraagd of mensen deel wilden nemen aan een interview. Slachtofferadvocaten werden tevens gevraagd om de oproep te delen met hun cliënten. Ook heeft SHN een oproep geplaatst op de online lotgenoten communities. Daarnaast is er een oproep op de *social media* van het NSCR geplaatst waarin mensen ook werden opgeroepen om zich aan te melden voor een interview. Ten slotte is er een oproep verstuurd via verschillende lotgenotenorganisaties. Respondenten konden zichzelf aanmelden, door contact op te nemen met de uitvoerend onderzoeker. Er is gesproken met 14 slachtoffers en 10 nabestaanden. De slachtoffers hadden een gewelds- of zedendelict meegemaakt of waren slachtoffer van een verkeersmisdrijf. De nabestaanden waren naasten van slachtoffers die zijn overleden door levensdelicten, verkeersmisdrijven en MH-17.

7.2.2 Procedure

De interviews zijn afgenomen in de periode van februari tot en met augustus 2022. Aan respondenten werd de optie gegeven of zij het interview online of fysiek wilden houden. De fysieke interviews zijn afgenomen bij de respondenten thuis. Voor de online interviews (N=15) is er gebruik gemaakt van een *licensed version* van Zoom. Een deel van de interviews is gehouden met alleen de uitvoerend onderzoeker (N=16) en bij het overige deel van de interviews was een tweede onderzoeker aanwezig. Dit werd vooraf met de respondenten besproken. Voorafgaand aan het interview werd het onderzoek nader toegelicht en werd respondenten de gelegenheid gegeven om vragen te stellen. Daarnaast werd het toestemmingsformulier toegelicht en ingevuld. De interviews zijn opgenomen met een audio-recorder van het NSCR en zijn ad verbatim uitgetypt. De interviews duurden ongeveer een halfuur tot een uur en een kwartier.

7.2.3 Interviewschema

Er is gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews. Tijdens elk interview is gebruikgemaakt van hetzelfde interviewschema (bijlage F). Voordat er met het interview werd begonnen is aan de respondenten gevraagd om een tijdslijn vanaf het delict (of een ander, door respondenten gekozen moment) tot het interview te maken. Door eerst met de tijdslijn te beginnen, voordat we met vragen over de specifieke procesfase begonnen, konden we respondenten de mogelijkheid bieden om zelf de verschillende fasen van het proces rondom het spreekrecht te laten schetsen, en om zelf de belangrijkste punten uit die verschillende fasen te onderstrepen in eigen bewoordingen.

De respondenten zijn vervolgens bevraagd over hoe ze het spreekrecht hebben voorbereid, de ondersteuning die zij tijdens de voorbereiding hebben ontvangen en hun verwachtingen van het spreekrecht. Daarnaast waren er vragen over hoe ze het spreken zelf hebben ervaren, hoe anderen op het spreekrecht reageerden en hoe de nazorg na het spreken eruit zag. Ten slotte werd hun algemene eendoordeel over (het gebruikmaken van) het spreekrecht gevraagd. Het hoofdstuk zal grofweg dezelfde indeling volgen. Daarnaast is het, gezien de wijze van de interviewafname mogelijk dat niet elk onderwerp (in dezelfde mate) is besproken met de respondenten.

7.2.4 Analyse

De transcripten van de interviews zijn gecodeerd met behulp van het programma Atlas.ti versie 8. Het codeboek (zie bijlage G) is een aanvulling van het codeboek dat is gebruikt voor de interviews met de professionals. Deze aanvullingen zijn gemaakt door het open te coderen van de eerste vijf transcripten. De interviews zijn gecodeerd door de uitvoerend onderzoeker en een stagiaire, die beiden over hetzelfde codeboek beschikten.

7.3 Resultaten

7.3.1 Informeren over spreekrecht

De respondenten vertellen dat ze op verschillende manieren voor de eerste keer over het spreekrecht hoorden. Negen van hen geven aan dat het door SHN of de slachtofferadvocaat benoemd werd, ofwel in de eerste weken ofwel in de eerste maanden na het delict. Een aantal van hen had zelf al informatie opgezocht: *“We hadden een paar gesprek met de advocaat die toen zei dat als we wilden spreken dat we het recht van spreken hadden, maar ik had het toen al van tevoren uitgedokterd op internet.”* Twee van hen kwamen erachter doordat het in het wensformulier van het OM benoemd werd. Ook gaf een respondent aan dat het al door de familierechercheur benoemd werd.

Een aantal respondenten vertelt dat er adviezen over de lengte en inhoud van het spreekrecht werden gegeven tijdens de informatieverstrekking. De adviezen variëren van een half A4'tje tot twee A4'tjes, of er wordt geadviseerd om het spreekrecht beknopt te houden zonder een duidelijke richtlijn te geven. Volgens de respondenten kwamen deze adviezen van SHN of van de advocaat. Drie van hen geven aan dat ze graag meer hadden willen vertellen dan aan hen werd geadviseerd: *“Het mocht niet, alles wat ik erin had moest beknopt [...] Maar het is zo veel. Hoe kan je zo veel in één blad, ja, in één blaadje schrijven?”* De respondenten die geen richtlijn voor de lengte hadden gekregen, zeggen daar zelf wel rekening mee te houden: *“Je bent vrij om net zoveel op papier te schrijven als je wilt, maar ik kan me voorstellen als een rechter daar zo zit en moet luisteren dat na een kantje zijn interesse om te luisteren overschreden is.”*

Naast een advies over de lengte, geven sommige respondenten aan dat er adviezen worden gegeven over de onderwerpen waarover ze kunnen spreken. Vier van hen geven aan dat er van verschillende kanten (officier, SHN of slachtofferadvocaat) wordt aangegeven dat ze het beste kunnen vertellen over wat het delict met hen heeft gedaan. Ook geven drie van hen aan dat er werd

verteld dat er niet gescholden of bedreigd mocht worden richting de verdachte. Een van hen heeft dat als belemmering ervaren: *“Ze zeggen wel dat alles onbepaald is en je alles mag zeggen, maar onze advocaat zei wel tegen ons dat we wel hele erge minpunten kregen als we toch iets van een bedreiging erin zetten. [...] Eigenlijk mag je niet echt alles zeggen.”* Een andere respondent vond het achteraf fijn dat dat advies werd gegeven: *“In het begin dat ik van ‘ja zo is het wel en dit wil ik gewoon schrijven’, anderzijds dacht ik van ‘ja het is wel goed dat ze het doen, want uiteindelijk bereik je daar misschien wel meer mee als je het op een andere manier opschrijft’. Dus ik heb het wel heel erg gewaardeerd.”*

7.3.2 Voorbereiding spreekrecht

7.3.2.1 Eigen voorbereiding

De meeste respondenten geven aan dat ze het spreekrecht grotendeels zelf, thuis, hebben voorbereid. Hoe die voorbereiding eruit zag verschilt echter wel in grote mate tussen de verschillende respondenten. Vijf respondenten benoemen dat ze er een keer voor zijn gaan zitten en het in één keer hebben geschreven: *“Ik ben op een gegeven moment gaan zitten. Ik wist dat het eraan kwam, ik hikte er tegenaan van hoe ga ik dit verwoorden. Maar dat heb ik met alles. Dan denk ik ‘ik ga het uitstellen’ en dan op loop je op een dag en dan kijk je naar je laptop en dan denk je dit is het. Toen kwam het er ook in een keer uit, toen heb ik het ook geschreven.”* Vijf respondenten geven aan dat ze het hebben opgeschreven, maar dat ze er op verschillende momenten nog aan geschaafd hebben: *“Daar heb ik weken zelfs maanden, ik heb dat wel zeker twintig keer overgetypt. Dan las ik het weer en dan heb ik veranderingen aangebracht.”* Vier respondenten vertellen dat ze er de hele dag door mee bezig waren en gelijk steekwoorden opschreven als ze iets bedachten, die ze dan later uitwerkten: *“Kijk als ik onderweg was dan ging het door mijn hoofd spelen van ‘dat had je toch zo moeten doen’ en dan kwam ik thuis en dan begon ik spontaan achter het [toetsenbord] veranderingen aan te brengen”.* Twee respondenten hadden zelf, voor hun eigen verwerking een verhaal op papier gezet, dat ze uiteindelijk geschikt vonden om te gebruiken tijdens het beoefenen van het spreekrecht.

Sommige respondenten geven aan moeite te hebben gehad met de voorbereiding. Eén respondent vertelt dat zij tijdens het voorbereiden van het spreekrecht de belemmeringen in haar achterhoofd hield, en geen scheldwoorden of bedreigingen in haar spreekrecht wilde ondanks dat zij wel woede ervaarde: *“Ik had een brief daarnaast geschreven waarin ik alle verwensingen die*

ik niet eens kan vertellen op papier heb gezet en die heb ik later verbrand. Toen dacht ik 'dat ben ik kwijt' en dat heb ik ook tegen mijn man gezegd dat hij dat moest doen om zo de eer aan onszelf te houden.” Een andere respondent voelde veel onzekerheid over haar verklaring: *“Het [schrijven] was gewoon lastig in de zin van is het te lang, is het te kort, hoeveel A4'tjes moet het zijn, ga ik mensen vervelen in de rechtbank. gaat het te pakkend zijn?”* Een andere respondent gaf aan dat het schrijven zelf belastend kon zijn: *“Het [voorbereiden van het spreekrecht] was ook wel behoorlijk veel en het hele thema was ook wel vaak een gespreksonderwerp aan tafel [...] Het was wel intensief, soms wel te, [...] Dus het was af en toe wel goed als je het weer weg kon leggen.”*

7.3.2.2 Professionele voorbereiding

Een deel van de respondenten heeft professionele ondersteuning gehad bij het voorbereiden van het spreekrecht van SHN, een slachtofferadvocaat, een officier van justitie, of de geestelijke gezondheidszorg. Acht respondenten geven aan dat SHN of de slachtofferadvocaat hun verklaring heeft gecheckt, zowel op of de inhoud overeenstemde met het strafdossier als op of het een geschikte verklaring was. Een respondent legt daarbij verder uit dat er juridische dingen aangepast konden worden: *“Ik heb het wel even naar de advocaat gestuurd om te kijken of het natuurlijk wel oké was. Ze zei alleen op een punt, dat was een technisch iets [detail over delict klopte niet met strafdossier]. Toen hebben we het aangepast, zodat het feitelijk kloppend was. Maar voor de rest vond ze het prima.”* Bij een andere respondent werd er weinig aangemerkt op de verklaring: *“Ze hebben toen volgens mij alleen een paar taalfouten eruit gehaald. Ik ben vrij geweest in wat ik wilde zeggen.”* Drie respondenten benoemen ook dat ze intensief hebben gesproken over de inhoud van hun verklaring met de professional: *“Door de gesprekken met [de casemanager van SHN] kreeg ik heel goed inzicht in wat ik wilde zeggen en wat op dat moment belangrijk was en wat ik op dat moment over moest brengen.”*

Drie respondenten geven aan dat de ondersteuning helpend was: *“Ik heb veel hulp gehad van die mevrouw van slachtofferhulp Nederland. Die heeft dingen gecorrigeerd met mijn slachtofferverklaring van 'dat moet je dit en dat moet je wel erin zetten'. Ik heb een hele fijne ruggensteun aan haar gehad.”* Eén respondent vertelt geen behoefte te hebben gehad aan professionele ondersteuning bij de voorbereiding, aangezien zij haar verklaring zo persoonlijk mogelijk wilde houden: *“De advocaten boden wel steun aan, zeg maar. Maar dan dacht ik 'nee,*

ja dit is mijn verhaal'. Het gaat niet over juristen-taal. Dit gaat helemaal niet over 'wat vind ik van de zaak', nee. Dit gaat over jouw persoonlijke ervaring."

7.3.2.3 Ondersteuning uit sociale omgeving

Naast professionele ondersteuning vertelt een groot deel van de respondenten ondersteuning uit hun sociale omgeving gehad te hebben. Dit kan bijdragen aan de ervaring van communion bij slachtoffers. Elf respondenten geven aan dat ze hun verklaring van tevoren door een naaste (bijvoorbeeld een echtgenoot, vriendin, zoon) hebben laten lezen, waarbij diegene(n) ook nog verbeterpunten over de verklaring konden noemen: *"Ik heb het zelf op papier gezet, maar ik vind het wel fijn als iemand het even leest dan zit er niks gek in. Ik weet niet meer precies, maar [mijn vriendin] had nog wel een tips van: 'Deze zin zou ik weglaten.' of 'Je zegt nu wel drie keer hetzelfde'."* Een respondent zegt daarbij dat het fijn is als iemand die vanaf het begin betrokken is bij de zaak meekijkt naar de verklaring: *"[Mijn huisgenoot] weet natuurlijk helemaal van voor tot eind wat er is gebeurd en hoe die zaak in elkaar zit. Dus zij kon mij daar goed over adviseren."* Daarnaast geven twee nabestaanden aan dat zij hebben overlegd met de andere nabestaanden (en tevens sprekers) van hetzelfde slachtoffer, om te voorkomen dat de verklaringen herhalingen van elkaar zouden zijn: *"We zijn in eerste instantie los van elkaar gaan schrijven. Maar hebben daarna wel het spreekrecht met elkaar rond gemaild, zodat we wel even konden kijken van joh, zitten daar niet te veel doubleurs in zeg maar."* Eén respondent geeft aan dat hij zijn verklaring van tevoren heeft gedeeld met iemand die wat verder weg van de zaak stond, maar zijn naasten heeft gevraagd wel te kijken naar de uitvoering van het spreekrecht (deze was live te volgen en achteraf terug te kijken), zodat hij zijn verhaal kon delen en zij op de hoogte waren. Dit verzoek lijkt voort te komen uit behoefte aan verbinding met anderen. Eén respondent vertelt dat zij haar verklaring niet met vrienden heeft gedeeld, aangezien die haar situatie niet (kunnen) begrijpen: *"Hoewel we erg gesteund zijn door een grote vriendengroep [...] is dit iets wat alleen uit ons kan komen, omdat wij er toch anders in staan. Al zijn het de allernaaste vrienden, die hebben veel meer boosheid. [...] Die boosheid die hadden we helemaal nog niet, althans ik niet."*

7.3.3 Motivatie gebruikmaken spreekrecht

De respondenten benoemen verschillende redenen om er gebruik van te maken. Zo wordt genoemd dat ze iets wilden vertellen aan anderen, dat ze er voordeel voor zichzelf in zagen, specifiek iets

kwijt wilden over de strafmaat of dat ze iets bij wilden dragen aan het strafproces. Daarnaast was er specifiek voor nabestaanden de behoefte om te vertellen over het overleden slachtoffer en wilde een deel het spreekrecht gebruiken om hun eigen verhaal te vertellen. Een klein deel van de respondenten had geen duidelijke motivatie voor of verwachting van het spreekrecht.

7.3.3.1 Impact delict overbrengen

Het spreekrecht werd door vijftien respondenten uitgeoefend om de impact van het delict over te brengen. Dit lijkt gerelateerd te zijn aan gevoelens van verbinding met anderen (communion). Het overbrengen van de impact van het delict kon zich richten tot de rechtbank om te laten zien dat een delict verstrekende gevolgen had voor slachtoffers: *“Er was ook een stuk van hoe moeilijk het was eigenlijk om aangifte te doen, hoe dit mijn leven veranderde, wat het van mij maakte. Ik heb ook therapie en ik heb ook PTSS. Wat het met mijn kinderen doet en mijn gezin doet.”* Ook nabestaanden geven aan dat ze rechters willen laten weten hoe groot de gevolgen kunnen zijn: *“Maar ook mijn dochtertje van drie heb ik moeten vertellen dat er mensen op deze aardbol rondlopen die moorden plegen. En dat is niet wat je wil vertellen aan je dochtertje van drie. [...] De ellende die daar nog bijkomt. Dat wil je gewoon dat de rechter dat weet.”* Daarnaast zeggen respondenten de gevolgen duidelijk te willen maken aan de verdachte, bijvoorbeeld omdat diegene niet beseft wat hij iemand heeft aangedaan: *“Ik wilde voornamelijk vertellen[...] wat het doet als iemand dus als iemand je huis binnendringt en je veilige haven aan gort slaat. Dat het misschien bij elkaar allemaal een paar minuten duurt, maar dat je vervolgens wel met een angststoornis opgescheept zit. [...] Dus dat de naweeën veel langer zijn.”* Een respondent gaf ook aan te hopen de verdachte daarmee te raken: *“Ik had wel echt de verwachting dat ik hem hiermee kon raken. [...] Ik had natuurlijk de hoop dat het iets zou doen en dat het zou aankomen en dat hij zou breken ofzo.”* Een andere respondent wilde de verdachte ook een advies meegeven, om de impact te laten weten en herhaling te voorkomen: *“Dat ik hem wilde zeggen van: ‘Let hier op. Doe dit nooit en nooit meer.’ Ik heb geen oordeel gesproken, maar ik zei wel: ‘Creëer alarmbellen om je heen. Zorg dat dit nooit en nooit weer met je gebeurt.’ Ik wilde hem aankijken en tegen hem zeggen dat dit nooit meer mocht gebeuren. Dat gevoel heb ik nog steeds van ‘ik wil met die man een op een praten.’ Ik wil kijken wat hij voelt of hij weet wat hij gedaan heeft en dat hij dit nooit meer moet doen.”*

7.3.3.2 Verwerking

De verwerking van het delict was voor tien respondenten een reden om gebruik te maken van het spreekrecht. Hierbij werden in de interviews met name gevoelens van agency gedeeld. Vijf respondenten verwachtten dat het spreekrecht zou helpen bij de afsluiting: *“Ik hoopte dat als ik in hun gezicht kon kijken, dat ik het voor mezelf kon afsluiten.”* Een van hen gaf daarbij aan dat dit verder reikt dan alleen het spreekrecht, en dat de gehele zitting en de uitkomst daarvan zouden helpen bij de verwerking: *“Het is dan klaar. Dat geeft een beetje rust. Dat is sowieso met een veroordeling, er kan dan een streep onder. Onder wat er gebeurd is kan je nooit vergeten dat blijft altijd, maar dit is wel een afsluiting in goede zin.”* Een van hen geeft aan dat het schrijven van de verklaring ook bijdroeg aan de verwerking: *“[Ik zag het] ook wel weer als onderdeel van de verwerking. In het begin had ik ook wel weer wat boosheid ofzo, maar als ik de tekst dan vaker las, ebde dat wel weer weg.”*

7.3.3.3 Iets zeggen over strafmaat

Het spreekrecht was voor elf respondenten een manier om iets te zeggen over de strafmaat. Twee van hen geven aan dat ze hoopten dat de rechter een zwaardere straf op zou leggen: *“Ik denk als rechters het slachtoffers voor zich zien en echt uit diegenes mond zelf horen wat het met diegene heeft gedaan, dat ze dan misschien toch wat meer geneigd zijn om een zwaardere straf op te leggen dan als ze dat niet hebben gezien in de rechtszaal. [...] Voor mij voelde het wel alsof ik op die manier iets meer invloed had op het proces.”* Een slachtoffer van een verkeersongeluk gaf aan dat ze juist niet wilde dat de verdachte zwaar gestraft werd: *“Ik was zo blij dat ik wat mocht zeggen. Dat ik zoiets had van ja, ik... het enigste wat, mijn enigste doel is geweest dat hij niet te zwaar gestraft zou worden. En ja bij mij, het was toch al gebeurd.”* Anderen gaven aan iets over de straf te zeggen, maar gaven niet aan een hogere of lagere straf te willen: *“Het feit blijft dat hij dus een jongen was met problemen: alcohol- en drugsverslaving. Dus ik vond wel belangrijk dat daar ook wat aan gedaan werd.”* Een respondent wilde ook graag dat de verdachte een beroepsverbod kreeg, om recidive te voorkomen.

7.3.3.4 Slachtoffer een plaats geven

Voor acht nabestaanden was het spreekrecht een middel om kleur te geven aan de persoon van het slachtoffer. Zij willen dat de rechters weten wie het slachtoffer was: *“En dat had er ook mee te*

maken dat ik dan de wereld kan laten kennismaken met mijn dochter.” Daarnaast willen ze aangeven dat het over mensen gaat, en niet over nummers: “Ik denk ook wel dat spreekrecht wel helpt van ze hebben elke dag zoveel rechtszaken en als je dat hebt dan laat je ook zien van het zijn echt slachtoffers het is niet het zoveelste zaaknummer.” Ook geven een aantal nabestaanden aan dat dat het laatste is wat je voor het slachtoffer kunt doen: “Ik vind het spreekrecht wat dat betreft wel echt heel belangrijk. Het laatste woord hoe je dochter was. Zij kan niet meer praten he, dus dan moeten wij het voor haar doen. Dat vonden wij wel heel belangrijk.” Een respondent wilde benadrukken dat het slachtoffer onschuldig was: “Als iemand in [stad] neergestoken wordt dan gaan ook nog wel de geruchten een beetje de ronde van ‘het zal wel met drugs te maken hebben’. Het had niks met drugs te maken, hij was gewoon neergestoken. Dat wilde ik ook wel aangeven,”

7.3.3.5 Maatschappelijke boodschap overbrengen

Het spreekrecht was voor zeven respondenten een manier om een maatschappelijke boodschap over te brengen. Zij wilden met hun spreekrecht zich niet alleen richten tot de aanwezigen in de zaal, maar ook een grotere, maatschappelijke boodschap meegeven, bijvoorbeeld over het delict: “Dat was voor mij heel belangrijk [...] ik maak me heel erg druk over vrouwenrechten [...] ik wilde niet dat het negatief in het nieuws zou komen van ‘bij een [zorginstelling] heeft dit en dit plaatsgevonden’ en dat vrouwen zich dan onveilig voelen, dus dat wilde ik ook heel graag in mijn spreekrecht verwerken.” uitten zich daarmee over het rechtssysteem in Nederland, bijvoorbeeld omdat zij tevreden waren: “[Ik wilde] een boodschap meegeven van a) hoe dankbaar ben ik dat ik in een land leef waar we dit allemaal doen. b) hoe mooi vind ik het dat er ooit eindelijk recht gesproken wordt in datzelfde land.” Of juist omdat zij ontevreden waren: “Mijn man en ik hadden allebei zoiets van, je gaat je erin verdiepen, dat we zagen ‘zeven jaar’ en na zeven jaar ben je weer vrij. Toen hadden wij allebei zo’n woede in ons. Hoezo zeven jaar en hoezo weer vrij? Je neemt zo’n iemand z’n leven. Je hoort in het verhoor en al dat hij het heel erg prettig vindt en het zo weer doet. Wij zijn onze dochter kwijt, maar we kunnen nog wel vechten voor andere dochters. Als iedereen z’n kop in het zand steekt dan gebeurt er nooit wat. Wij weten dat we echt de wereld niet kunnen veranderen, maar als we allemaal iets doen dan zou het er wel wat beter uitzien. Dat was onze drive ook eigenlijk een beetje. De mensen de ogen openen wat er verdorie gebeurt. Open de krant eens. Elke dag gevechten, schietpartijen en steekpartijen, het is toch gewoon om bang van

te worden. Dat was onze insteek eigenlijk ook om de ogen te openen van 'jongens, waar zijn we in godsnaam mee bezig in dit land'."

7.3.3.6 Verhaal delen

Het delen van hun verhaal was voor vier respondenten een reden om gebruik te maken van het spreekrecht. Een van hen gaf aan dat dit voor opluchting zou kunnen zorgen: *"Voor mij had ik denk ik het gevoel dat het echt een opluchting zou kunnen zijn voor iets waar ik al heel lang mee zat en wat ik al heel lang wilde vertellen."* Een andere respondent gaf aan dat hij de kans wilde grijpen om over de overleden slachtoffers te vertellen: *"Ik heb weer de gelegenheid gehad om mijn verhaal te vertellen. En zo lang de procesgangen lopen, zal ik dat niet nalaten. En daar past dit plaatje dus wel in."*

7.3.3.7 Verwachtingen

De respondenten vinden het moeilijk om aan te geven wat hun verwachtingen van het spreekrecht waren. Vier respondenten hebben geen enkele verwachting gehad over het spreekrecht: *"Helemaal niet. Totaal niet. Ik heb gewoon opgeschreven wat ik dacht en wat ik wou zeggen, maar ik had er totaal geen verwachtingen bij."* Twee van hen benadrukken daarbij dat ze niet wisten wat ze moesten verwachten: *"Vooral omdat je op dat moment in zoveel dingen zit, dat je gewoon soms niet weet wat je ergens van kunt verwachten. Ik weet alleen wel dat ik het heel graag wilde. Dat ik dacht: ja, ik wil dit gewoon."* Eén respondent had de verwachting dat er naar haar geluisterd zou worden. Twee andere respondenten noemen dat ze verwachtten dat ze hun verhaal kwijt konden.

7.3.4 Ervaringen met gebruikmaking spreekrecht

7.3.4.1 Aankondiging spreekgerechtigde

Acht respondenten gaven aan dat zij hoe ze zijn aangekondigd door de rechter als spreekgerechtigde niet meer goed weten of niet zo bijzonder vonden. Zeven respondenten vertelden dat ze bij aanvang van de zitting al geïntroduceerd werden en werden opgeroepen als het moment van spreekrecht aanbrak: *"Eigenlijk vanaf het begin al werd er gezegd ' Nou Mevrouw [naam] is slachtoffer en die is ook aanwezig vandaag' en op een gegeven moment kwam het tot mijn beurt om het spreekrecht uit te oefenen en dan werd er gevraagd of mevrouw [naam] naar*

voren wilde komen.” Andere respondenten gaven aan dat de aankondiging niet bijzonder was, respectvol ging of dat ze op een gegeven moment gewoon aan de beurt waren.

7.3.4.2 Plek in de rechtszaal

Twaalf respondenten gaven aan dat ze voorin de rechtszaal zitten en dat die locatie prima was. Eén respondent gaf aan dat ze het niet prettig vond om achter de verdachte te zitten, aangezien ze hem graag aan had willen kijken. Vijf respondenten gaven aan dat zij naar voren werden geroepen om in de microfoon hun verklaring uit te spreken: *“Volgens mij was het verzoek wel om even naar voren te komen, omdat ik dus geen microfoon had en ik anders dus echt heel hard moest gaan praten. Dus dat was ja, om praktische redenen eigenlijk. Maar het kwam eigenlijk wel mooi uit.”*

Drie respondenten geven aan te zijn gaan staan om hun spreekrecht uit te oefenen: *“Ik denk dat als je staat je krachtiger overkomt, je verhaal beter overkomt. En dat is wat ik graag wilde. Maar ik kan mij wel voorstellen dat het prettiger is voor slachtoffers om te kunnen kiezen of zij blijven zitten of naar voren stappen.”*

7.3.4.3 Wie spreekt

Drie respondenten hebben zelf het spreekrecht uitgeoefend maar vanuit SHN of de slachtofferadvocaat werd wel aangeboden om het spreekrecht namens hen uit te voeren. Zij gaven aan dat ze het zelf wilden doen: *“Ik wilde ook niet mijn spreekrecht aan mijn advocaat geven van ‘Doe jij het maar even voor me.’, ik wilde het zelf doen. Dus ik heb het gered, maar het was heel veel.”* Twee van de respondenten geven aan dat zij niet zelf hun verklaring hebben uitgesproken. Eén van hen geeft aan dat ze de confrontatie met de verdachte niet aankon: *“Ik moet ook heel eerlijk zeggen, ik had gedacht dat ik het zelf zou doen. Maar toen ik hem dus buiten zag... Nouja, ik stond letterlijk te trillen op mijn benen, dus ik dacht ‘ik geloof niet dat ik hier al aan toe ben’.”*

7.3.4.4 Geadresseerde

Twaalf respondenten gaven aan dat zij hun verklaring aan de rechters hadden gericht, drie respondenten gaven aan hun verklaring te richten aan iedereen in de zaal: *“Ik denk aan iedereen. Ik heb ook iedereen bedankt voor hun tijd. Ik denk iedereen.”* Drie respondenten geven aan hun verklaring aan de verdachte gericht te hebben. Twee respondenten geven aan juist niet tegen de verdachte te willen spreken: *“En ik heb van veel mensen ook wel gehoord dat ze de dader toe*

wilden spreken, dat had ik zelf helemaal niet. Ik wilde vooral de rechters toespreken. Dat ik dacht ja, het kan gewoon niet zo zijn dat zij een incompleet beeld hebben van wat hier gaande is, en wat voor een effect dat heeft. Die dader die snapt er toch helemaal geen hout van. Het interesseert hem ook helemaal niet, dus waarom zou ik hem toespreken? Dat was gewoon een soort kansloze missie zeg maar.”

Daarnaast geven drie respondenten aan dat ze in de verklaring zelf gewisseld hebben tussen wie ze aanspraken: “Ik heb het wel aan de rechters gericht. Toen ben ik halverwege overgegaan op de dader en heb ik hem ook aangesproken en gezegd: ‘Nu wil ik me richten tot de dader’.”

7.3.4.5 Emoties

Respondenten geven wisselende antwoorden over hoe het was om hun verklaring uit te spreken. Acht van hen gaven aan dat het heel emotioneel was: “Het zijn zulke heftige emoties. Ik bedoel, je bent boos, gefrustreerd, je bent woedend; maar ook, onmacht, schuld - dat je het niet hebt kunnen voorkomen - verdriet vanwege het gemis en alle nasleep die je eraan hebt, het is zoveel... Het is een mengelmoes.” Eén respondent gaf daarbij aan dat er vanuit de rechtbank begrip werd getoond voor haar emoties: “Het eerste stukje [was ik] in tranen, [...]dan wordt er een bekertje gebracht, wat ik natuurlijk heb omgegooid. Maar ja d'r werd gewoon echt gezegd 'Neem je tijd'. Dus ik kreeg alle ruimte.” Eén respondent gaf aan absoluut geen emotie te willen tonen tijdens het spreken: “Ik weet dat in zo'n setting dat iedereen het zou begrijpen als ik emotioneel word dat begrijp ik wel, maar ik vind zelf dat mijn verhaal sterker overkomt als ik gewoon aan een stuk door kan en ook redelijk fel kan zijn en niet dat je tussendoor een beetje zit te snotten. Ik heb het gevoel dat dat dan een beetje afbreuk doet aan je verhaal.” Vijf respondenten gaven ook aan dat ze het heel spannend vonden om hun verklaring uit te spreken: “Je kan het maar een keer doen. Zo voelde ik dat erg. Dus daarom was het wel, was je wel, vond je het wel spannend. En was je ook wat nerveus vooraf.” Drie respondenten gaven aan dat zij tijdens het spreken zich niet bewust waren van hun omgeving en het eigenlijk in een roes voorbij ging: “Ik ging volledig in trance ik heb het gelezen ik dacht ik ga er doorheen, niet te snel maar ook niet te langzaam, ook niet te emotioneel, gewoon van dit is er gebeurd. maar ik was ook vooral bezig met niet vergeten waar mijn zin is.”

7.3.4.6 Onderwerpen

Meerdere respondenten geven aan in hun spreekrecht in te zijn gegaan op wat er is gebeurd. Vier slachtoffers vertelden daarbij wat er was gebeurd, en nabestaanden vertelden wat er gebeurde toen zij hoorden dat het slachtoffer was overleden en wat er daarna gebeurde, bijvoorbeeld het identificeren van het slachtoffer. Daarnaast benoemen twee slachtoffers dat ze hebben gesproken over de impact van het delict op de langere termijn, één slachtoffer heeft daarvoor als voorbeeld tijdens het interview een stukje van haar spreekrecht voorgelezen: *“Wat ik vooral vervelend vind, is dat de verdachte me het gevoel heeft ontnomen van een veilig thuis, waar ik tot rust kan komen zodra ik de deur dicht doe. Dit gevoel zal met de tijd vast weer terug komen, maar voor nu is het nog ver te zoeken.”* Zeven nabestaanden verklaren ook aan dat zij in hun spreekrecht graag wilden terugblikken op wie het slachtoffer was, welke dromen zij nog hadden en hoe dit hen ontnomen is: *“Toen heb ik wel bedacht dat ik wel wat ging vertellen en toen heb ik ook mijn spreekrecht aangepast van ‘In de krant zie je het meisje dat neer is gestoken, maar voor ons is het veel meer dan ‘het meisje’ en het verhaal achter wie onze dochter was. Dat ze nog heel veel idealen had en net met haar leven was begonnen.”*

Twee slachtoffers en twee nabestaanden geven aan ook een deel van hun spreekrecht gewijd te hebben aan de schuldvraag, ofwel omdat ze duidelijk wilden maken dat zij vonden dat de verdachte goed wist waar hij mee bezig was: *“Ik heb zelf jonge kinderen en die weten al heel goed [...] als ze slaan en schoppen dat ze dan straf krijgen dus ik had benoemd dat ondanks sommige verdachten pas 14, 15 jaar zijn dat ze heel goed wisten dat het fout was en dat ze daarom ook niet per se gematigd hoeven te worden in hun straf.”* ofwel omdat ze zelf een juridische achtergrond hadden en daarvan tijdens hun spreekrecht gebruik wilden maken: *“Niet over mijn emoties, maar meer over het bewijs en de straf wat nu tegenwoordig mag, omdat ik natuurlijk jurist ben. Ik heb het dossier gelezen. Ik heb dagen op het Hof gezeten om het allemaal door te lezen, omdat ik er inhoudelijk wat over wilde zeggen en dan moet je wel tot in detail weten waar je het over hebt.”*

Twee respondenten vertellen wel een opmerking over de strafmaat gemaakt te hebben, maar daarbij geen concrete eis genoemd te hebben: *“Ik heb het niet gehad over wat voor straf ze zouden krijgen. Ik heb het wel gehad over dat ik hoop dat de rechter mij niet in de kou laat staan zeg maar, dat.”* Drie andere respondenten gaven aan dat zij het bewust niet over de strafmaat hebben gehad, omdat ze vonden dat het geen nut zou hebben: *“ik kan ook wel nutteloos iets gaan*

gillen van: ah, die man mag nooit meer vrij, bla bla bla... Maar hoe zinvol is dat dan, als je eigenlijk weet dat dat niet is hoe het werkt?” Of omdat ze vonden dat die taak bij de rechter ligt en het voor hen niet belangrijk was om te bespreken: *“Nee dat was helemaal aan hen. We wisten ook wel dat je het tegenwoordig in het spreekrecht op de dader zelf mag spelen. Je mag zelfs zeggen: ‘Ik vind dat je twintig keer levenslang moet hebben.’, daar gaat het allemaal helemaal niet om dat is allemaal helemaal niet belangrijk.”*

Sommige respondenten noemen ook iets over het feit dat het spreekrecht tegenwoordig uitgebreider is dan eerder. Twee van hen gaven aan dat ze voor de uitbreiding waarschijnlijk niet gesproken hadden, omdat het dan waarde verloor: *“Alleen maar om te zeggen van ‘ik heb nachtmerries’ of ‘ik loop de hele dag te huilen’ of weet ik veel wat, wat ik overigens niet gedaan heb, maar ik denk niet dat ik dan gedacht zou hebben om te spreken.”* of omdat ze vonden dat er dan niet genoeg ruimte was voor hun verhaal: *“Dan had ik het waarschijnlijk niet gedaan. Als ik daar geen ruimte had voor mijzelf, dan had ik gezegd wat is dan de waarde daarvan? Voor mijzelf en voor anderen.”* Een respondent merkt op dat de gevolgen van het delict niet te beperken zijn tot haarzelf, maar dat haar hele gezin de impact ervan merkt. Twee respondenten geven aan dat er vrijheid nodig is om een verklaring op te stellen: *“je wordt niet begrensd. vergelijk het met ‘denk vooral niet aan een roze olifant in de kamer’”,* waarmee de respondent bedoelt dat je vervolgens juist enkel aan die roze olifant kunt denken.

Tien respondenten geven aan dat zij tevreden waren over hun verklaring en achteraf geen andere onderwerpen aan hadden willen snijden. Zij benadrukken dat je dat zelf in de hand hebt, wat bij kan dragen aan gevoelens van agency: *“Dat ligt natuurlijk ook aan jezelf, want er is niemand die tegen je zegt: ‘Je moet het hier over hebben.’ of ‘Je mag het daar niet over hebben.’ of ‘Je mag dit wel en je moet dat niet.’ Je mag zeggen wat je wilt”* Vier respondenten gaven aan wel nog dingen te willen aanvullen, maar dat die op dat moment nog niet aan de orde of nog niet bekend waren: *“Als ik dat geweten had voor die zitting, dan had mijn spreekrecht er wel anders uit gezien.”* Eén respondent gaf aan dat hij langer had willen spreken, maar een limiet van twee kantjes opgelegd had gekregen.

7.3.5 Reacties professionals

Sommige respondenten gaven aan de reacties van de procespartijen niet mee te hebben gekregen: *“Ik weet het niet zo goed. Ik denk omdat ik zo zenuwachtig was, dat ik dat niet helemaal heb*

opgeslagen.” Twee respondenten gaven aan dat er door iedereen aandachtig werd geluisterd naar het spreekrecht en twee respondenten gaven aan dat het spreekrecht op iedereen indruk maakte.

7.3.5.1 Rechter

Acht respondenten gaven aan dat de rechters aandachtig luisterden naar hun verklaring: “[Dat zie je] aan de houding. Ook al hebben de raadsheren toch een soort van pokerface merk je toch dat er intens geluisterd wordt en in de uitspraak komen er dingen terug dat je denkt oké dit komt wel door hoe wij onszelf opgesteld hebben en ons spreekrecht.” Toch merkt één van hen op dat luisteren alleen niet genoeg is: “Ik denk wel dat de rechter geluisterd hebben, want ze luisteren en zijn stil, maar of ze er wat mee doen dat is een andere vraag. ‘Fijn dat je mag zeggen wat je wilt en je kan me alles vertellen, maar ik doe toch wat ik wil’, dat gevoel had ik een beetje.” Deze respondent lijkt zich hierbij weinig verbonden te voelen met de rechter. Vier respondenten gaven aan dat de rechter hen bedankte voor hun verklaringen en twee respondenten vertelden dat de rechter aangaf de verklaring indrukwekkend gevonden te hebben: “In ieder geval wel iets in de zin van ‘indrukwekkende verhalen’, weet je wel, zulk soort bewoordingen.” Twee respondenten gaven aan dat er geen reactie van de rechter kwam en drie respondenten gaven aan de reactie niet meer te weten.

Eén respondent gaf ook aan dat de rechter emotioneel werd van de verklaring: “ik keek een keer de vrouwelijke rechter aan en eentje die pinkte een traantje weg en toen wist ik dat ik er tenminste eentje had geraakt.”

Eén respondent gaf aan dat de rechter ingreep tijdens de zitting. Dit was niet tijdens het spreekrecht, maar nadat de respondent had gesproken: “Wat ik ook heel naar vond was dat jij mag dan één keer iets van papier oplezen en de dader mag daar nog op reageren en jij mag dan niks meer zeggen. En ik vond dat zo moeilijk. En ik was niet in staat om daar constant mijn mond te houden. Maar ik zei dan heel zachtjes af en toe iets tegen de meneer van SHN en daar heeft de rechter toen op ingegrepen van ‘ik begrijp het hoor maar ik moet u toch vragen daarmee te stoppen want ik kan me zo niet concentreren’.”

Volgens vijf respondenten kwam de rechter in het vonnis ook terug op het spreekrecht: “In ons vonnis is kort weliswaar, maar dat is prima, even terug gekomen op dat we gesproken hebben.” Voor de respondenten was dat een teken dat ze gehoord waren door de rechter: “Zoals ik net zei ik vond het ook wel fijn dat je niet een soort idee kreeg van ‘prima, dat stoppen we in het

dossier, het wordt nog even voorgelezen maar verder geen effect', maar hier kwam in het vonnis van twee weken later dat ze daar toch kennelijk wel naar hebben geluisterd."

7.3.5.2 Officier van justitie

Vijf respondenten gaven aan dat de officier van justitie na de zitting een compliment gaf over het spreekrecht, dat was heel waardevol voor de respondenten: *"We hebben zelfs nog een complimentje gekregen van een van de twee officieren van justitie, omdat mijn verhaal zo goed in elkaar zat [...] Ik was daar dik tevreden mee kan ik je zeggen."* Eén respondent gaf aan dat de officier in het requisitoir reageerde op het spreekrecht, een andere respondent gaf aan dat de officier geen reactie gaf, maar wel aandachtig luisterde.

7.3.5.3 Verdachte

Vier respondenten vertellen dat er geen reactie van de verdachte kwam: *"Van de verdachte of dader heb ik geen reactie gehoord. en ja ik denk dat ik daar maar beter blij mee kan zijn. Als hij alleen maar heel erg doet van sorry dat jij het zo hebt ervaren dan komt dat over alsof hij het ontkent en jou soort van dat jij het toch hebt verbeeld dat hij zoiets heeft gedaan. en dat zou ik erger hebben gevonden dan nu, dat ik geen reactie krijg"*

Twee respondenten noemen dat de verdachte ontkende en een respondent zegt dat de verdachte het delict bagatelliseerde: *"Maar wat ik dan wel weer heel naar vond, was dat hij en zijn advocaat deden alsof het niet zo erg was weet je wel. Want hij had dan toch 'alleen maar' de ramen eruit geslagen, hij had mij toch niks gedaan."* Eén respondent vertelde dat de verdachte op een positieve wijze op het spreekrecht reageerde: *"Hij zei van: 'Wat kan ik nog meer doen?' en ik zei: 'Je kan stoppen en dit nooit meer doen. Je kan ook als je mensen zien in je vriendenkring die dit soort dingen doen, [...] spreek ze erop aan. Zeg dat het niet oké is'."*

Twee respondenten zagen dat de verdachte ook emotioneel was tijdens het spreekrecht. Eén van hen was daar tevreden over: *"Ik had niet verwacht dat hij daar zou gaan zitten huilen, maar het raakte hem behoorlijk alles wat ik had gezegd. Het hele spreekrecht dat ik aan het praten was heeft hij gehuild en ik dacht alleen gelukkig doet het hem tenminste iets."* Een slachtoffer van een verkeersongeval voelde toen medelijden met de verdachte: *"Want ik zag op een gegeven moment dat ie het slecht had. En dan denk ik van oh, dan wil ik een arm om hem heen slaan. Maar ja, dat staat ook weer een beetje raar."*

7.3.5.4 Advocaat van de verdachte

Drie respondenten gaven aan dat de advocaat van de verdachte een reactie op het spreekrecht gaf. Bij één respondent bagatelliseerde de advocaat, evenals de eerdergenoemde verdachte, het delict. Een andere respondent verduidelijkt dat de advocaat aangaf de situatie van het slachtoffer te snappen, maar toch om strafvermindering te moeten vragen. De derde respondent verklaart dat de advocaat inhoudelijk reageerde op haar verklaring, iets wat zij respectloos vond: *“Toen zei hij ineens: ‘Nog even over wat [respondent] net zei...’ en toen dacht ik van ‘huh hoor ik nou mijn naam ineens?’. Eerst dacht ik een paar seconden ‘waar haal jij het lef vandaan mij aan te spreken, want ik ben eigenlijk een afzonderlijk iets dus het is niet dat jij op mij mag reageren, want ik mag ook niet meer hierna, ik kan me niet verweren’. In eerste instantie vond ik het wel een beetje respectloos eigenlijk, maar ik vond het ook wel weer ‘grappig’ dat hij kennelijk vond dat hij zich tegen mijn verhaal moest verweren.”*

7.3.5.5 Sociale omgeving

Eén respondent gaf aan dat ze vervelende reacties uit haar sociale omgeving had gehad, van mensen die niet in haar directe kring zaten, maar het spreekrecht wel hadden gehoord: *“[Ze zeiden:] ‘Wat ben jij een doorgewinterd zorgmens laat nog eens even het achterste van je tong zien!’ [...] Dat vond ik niet leuk. Ook omdat ik denk van ‘weet je jongens, jullie hebben dit niet meegemaakt en jullie voelen het niet’. Ze horen het alleen.”* Drie respondenten zeggen dat de reacties uit hun directe sociale omgeving, die aanwezig waren geweest tijdens het spreekrecht, heel steunend waren en dat mensen tegen hen zeiden dat ze goed gesproken hadden. Deze reacties lijken dan ook bij te dragen aan gevoelens van communion: *“Mensen vonden dat ik het heel goed had neergezet. Er was een vriendin die tegen mij zei: ‘Nu begrijp ik pas echt wat je voelt. Nu heb ik pas echt door hoe jij je voelt.’. Anderen zeiden ook: ‘Je hebt het goed verwoord’.”* Volgens één nabestaande (haar spreekrecht is openbaar te bekijken) waren de reacties van anderen, die zij wel of niet kende ook erg positief: *“Na die tijd heb ik zoveel berichten gekregen ook voor vreemde mensen en ook van vrienden en familie van ‘wat goed dat je het hebt gedaan en [slachtoffer] zo hebt neergezet, want [slachtoffer] was een heel lief en sociaal meisje’.”*

7.3.5 Effecten spreekrecht

Aan respondenten is gevraagd welke effecten zij merken of hebben gemerkt van het spreekrecht. Alle respondenten noemen alleen positieve effecten en zij verwijzen daarbij naar elementen van agency en communion. Ten eerste blijkt de mogelijkheid tot deelname aan het proces voor vier respondenten zeer waardevol te zijn, aangezien het je een mogelijkheid geeft om deel te nemen aan een proces dat gericht is op de verdachte: *“Omdat je helemaal niks kunt. Dat is natuurlijk een duidelijk iets. Het is natuurlijk de staat, het OM, tegen de verdachte en dan heb je de rechtbank en de raadsheren in het hoger beroep, maar ons is het aangedaan en daar wil je iets over kwijt. [...] Ik vond het dermate belangrijk dat je die ruimte krijgt, dat je gezien en gehoord wordt. Ik kan wel zeggen dat het de staat tegen de verdachte is, maar wij zijn de directe slachtoffers en nabestaanden[...] Dus als je die geen stem geeft, waar moeten wij die stem dan uiten?”*

Daarnaast geven vijf respondenten aan dat ze door gebruik te maken van het spreekrecht, alles hebben gedaan wat binnen hun macht lag, iets wat wijst op agency: *“Het voelde voor ons zo alsof we bezig waren gerechtigheid voor haar te krijgen en te vechten. Dat is het liefste wat je doet dan. [...] Dat is het laatste stukje wat je haar kan geven. Ik vind het spreekrecht wat dat betreft wel echt heel belangrijk.”*

Ook geven respondenten aan dat de manier waarop de rechter omgaat met het spreekrecht bij kan dragen aan een positieve ervaring. Negen respondenten geven aan dat het spreekrecht bij heeft gedragen aan dat zij zich gehoord voelen door de rechter: *“Ze hebben wel serieus de tijd genomen om te luisteren [...] Er werd wel oprecht naar mijn gevoel geluisterd, naar onze verhalen [...] Dus ik vond het heel fijn, ook doordat je dan toch gehoord wordt.* Dit soort interacties kunnen ook bijdragen aan gevoelens van verbinding bij slachtoffers. Vier respondenten geven aan dat het spreekrecht en de reactie van de rechter erop bijdraagt aan het gevoel van erkenning: *“Een veroordeling is natuurlijk erkenning voor het slachtoffer voor wat er gebeurd is, maar dit is nog een extra stukje erkenning richting het slachtoffer. Omdat het bijna alleen maar gaat om de dader natuurlijk in zo'n proces. Daarom vind ik het wel belangrijk om het slachtoffer die ruimte te geven.”*

Volgens respondenten draagt het spreekrecht ook bij aan hoe zij zich over henzelf voelen en naar hun situatie kijken. Vijf respondenten vertellen dat het spreekrecht ook helpt om weer een stuk controle terug te pakken, iets wat door het delict en het strafproces minder was geworden: *“Je hebt heel weinig de touwtjes in handen en dit geeft je toch een beetje de regie terug.”* Ook gaven

zes respondenten aan dat het spreekrecht ervoor zorgde dat ze zich krachtiger voelden, zowel op het moment van spreken zelf: *“Ik voelde me wel sterk op dat moment. ik dacht ik zit hier toch maar, ik doe dit toch maar even [...] Ik heb het volgehouden tot het einde en ik heb hier een krachtig spreekrecht neer kunnen zetten.”* Respondenten gaven ook aan dat dat gevoel zich voort kon zetten in het dagelijks leven: *“Ik merk in de kleine dingetjes in mijn werk dat ik net wat krachtiger ben en ik kan bepaalde beslissingen net wat makkelijker maken. Mezelf laten horen zeg maar. [...] Dus dat is wel een belangrijke kracht denk ik die je eruit haalt.”* Vier respondenten geven ook aan dat zij zich trots voelde dat ze gebruik hebben gemaakt van het spreekrecht: *“Ik ben wel heel erg trots dat wij dat hebben gedaan en al helemaal op dat ik niet de persoon ben die op de voorgrond staat. Daar ben ik wel trots op dat ik dat gedurfd heb.”*

Ook helpt het spreekrecht volgens de respondenten om contact te leggen met anderen en dus aan gevoelens van communion. Vier respondenten benoemen dat het spreekrecht bijdraagt aan het gesprek starten met anderen over het delict: *“Het is wel een aanleiding om het er weer over te hebben. [...] En over hoe ik mij voel te hebben. Terwijl daar niet meer dagelijks naar gevraagd wordt.”* Een andere respondent vertelt dat naast het spreekrecht zelf, ook de voorbereiding helpt in dat gesprek: *“Ik durfde wat meer me aan bepaalde mensen open te stellen en ik denk dat ik voor mezelf het wat meer op een rijtje heb gezet waardoor het voor andere mensen makkelijker te begrijpen is. Dus ja het opent wel gesprekken.”* Eén respondent gaf aan dat het spreekrecht er ook voor zorgde dat ze anderen in een soortgelijke situatie heeft kunnen helpen: *“Laatst was er ook een meisje vermoord en die moeder had contact met mij opgenomen en zei: ‘Ik heb jouw spreekrecht gezien en ik heb daar dingetjes uitgehaald, vind je dat erg?’, ik zei: ‘Nee, als ik er ook maar een iemand mee kan helpen dan ben ik al heel erg blij.’ [...] Iedereen zegt: ‘Dat kun je toch niet aan?’, maar dat geeft mij juist een heel erg goed gevoel dat ik andere mensen kan helpen. Ik weet nog hoe ik hier stond, zoveel mensen om me heen maar zo eenzaam. Als je andere mensen er ook maar een klein beetje mee kunt helpen geeft dat al een heel fijn gevoel.”*

7.3.6 Algemeen eindoordeel over spreekrecht

Alle respondenten geven een positief eindoordeel over het spreekrecht. Geen enkele respondent geeft aan er spijt van te hebben. Respondenten geven ook aan dat het spreekrecht in het algemeen waardevol is, zonder in te gaan op hun eigen, persoonlijke ervaring: *“Dan denk ik dat dat een goed iets is dat we dat hebben, en dat er dus de ruimte is voor slachtoffers om te vertellen wat dat heeft*

gedaan. Ik denk dat dat iets heel positiefs is, iets moois.” Eén respondent geeft aan dat de teleurstellende uitspraak er niet voor zorgt dat ze spijt heeft van haar spreekrecht: *“Ik ben blij dat ik het heb gedaan [...]. Ondanks het resultaat zou ik het niet anders hebben gedaan als ik nu weer in die situatie kwam.”*

Ook geven twaalf respondenten aan dat ze het spreekrecht zouden aanraden aan anderen in een vergelijkbare situatie. De andere respondenten hebben dit niet spontaan aangegeven. Zij geven daarbij aan dat het helpt bij het verwerkingsproces, dat je er een eigen invulling aan kan geven, dat alles goed is wat je zegt en dat het moeilijk is, maar wel de moeite waard.

Eén respondent geeft als verbeterpunt de optie om nog een keer te reageren, in plaats van één spreekmoment. Een andere respondent gaf aan dat het spreekrecht te laat kwam voor het begin van het herstel van de emotionele schade: *“Als het primaire doel is het opstarten van de emotionele verwerking, dan slaat dat in ons geval volledig de plank mis. ik kan me wel voorstellen dat wanneer het ongeval rechtszaak uitspraak heel snel op elkaar volgt, dat het dan helpt.”*

7.4 Samenvatting

Het spreekrecht wordt door slachtoffers en nabestaanden die er gebruik van hebben gemaakt positief beoordeeld. De voorbereiding doen zij deels zelf, maar er bestaat ook de mogelijkheid tot professionele ondersteuning, die door de respondenten gewaardeerd wordt. Daarnaast geven de meeste respondenten aan tijdens de voorbereiding zelf hulp in te schakelen in hun sociale omgeving. Respondenten laten zich over de verschillende mogelijke onderwerpen uit en geven ook aan dat ze de vrijheid om die optie te hebben erg waarderen. De reacties op de verklaringen van rechters en officieren worden over het algemeen goed ervaren. De reacties van de verdediging worden wisselend ervaren door de slachtoffers, daar zitten soms wel negatieve reacties bij. Respondenten geven daarbij niet aan dat ze het een heel negatieve ervaring vonden. Er worden verschillende positieve effecten genoemd van het spreekrecht, die zowel betrekking hebben op agency en communion. Zo wordt er voor agency bijvoorbeeld genoemd dat het spreekrecht helpt regie terug te pakken en dat het een kans geeft om zelf deel te nemen aan het proces. Qua communion wordt genoemd dat het bijdraagt aan het gehoord voelen door bijvoorbeeld de rechter, maar ook wordt er genoemd dat het steunende reacties oplevert uit de sociale omgeving en dat het een mogelijkheid biedt om andere slachtoffers te helpen.

Hoofdstuk 8. Conclusie en discussie

Dit hoofdstuk bestaat uit een conclusie (beantwoording onderzoeksvragen) en een discussie (reflectie op literatuurhoofdstuk en methodologische beperkingen). In paragraaf 8.1 worden de resultaten uit de verschillende deelonderzoeken teruggekoppeld naar de onderzoeksvragen (zie hoofdstuk 1.2). Hierbij wordt voor de methodologische nuances aangegeven uit welke onderzoeksmethode het resultaat komt. In paragraaf 8.2 wordt aan de hand van de resultaten aangegeven in hoeverre de huidige praktijk van het spreekrecht tegemoet komt aan de doelstellingen van het wetsvoorstel: voorzien in de behoeften van slachtoffers ten aanzien van de reikwijdte van het spreekrecht, uniformisering van de praktijk en een begin maken aan het herstel van emotionele schade bij het slachtoffer. Een doel van het onderzoek was om in kaart te brengen wat mogelijke ongewenste en/of onbedoelde effecten van het spreekrecht zijn. Deze worden in paragraaf 8.3 besproken. In paragraaf 8.4 worden de methodologische beperkingen van het onderzoek toegelicht. In paragraaf 8.5 wordt aan de hand van de resultaten gereflecteerd op de discussiepunten over het onbelemmerd spreekrecht die zijn geuit in de politiek en de literatuur: het risico op secundaire victimisatie, en de spanningen met strafvorderlijke belangen; de onschuldpresumptie en de invloed op de strafmaat. Voor het doordenken van de verhouding van het onbelemmerd spreekrecht met andere belangen die met het strafrecht gemoeid zijn, hebben we getracht empirisch fundament te leveren. Wij geven door het hoofdstuk heen aanbevelingen voor de praktijk en voor toekomstig onderzoek. Deze worden samengevat in paragraaf 8.6.

8.1 Beantwoording deelvragen

8.1.1 Verloop proces (A)

A1. Hoeveel slachtoffers maken naar schatting jaarlijks gebruik van het spreekrecht, en hoe verhoudt zich dat tot het aantal dat werd geschat in de vorige evaluatie?

Helaas hebben we vanwege beperkte capaciteit bij het OM geen schatting kunnen maken van het aantal slachtoffers dat spreekt. Via registratiedata van het OM (H5) hebben we gezien dat in 2021

1.925 slachtoffers en nabestaanden aangegeven hebben gebruik te willen maken van het spreekrecht: 7% van het totaal aantal spreekrechtwaardige zaken waar een slachtoffer bij betrokken is. We weten niet hoeveel hiervan ook daadwerkelijk het spreekrecht hebben uitgeoefend. In Lens et al. (2010) werd een schatting gemaakt dat 44% van de slachtoffers die ondersteund waren door SHN uiteindelijk afzag van het gebruikmaken van het spreekrecht. Er is doorgerekend met dit geschatte percentage. Als dit percentage ook van toepassing is op OM data, dan zouden 1078 slachtoffers gebruik hebben gemaakt van het spreekrecht. Lens et al. (2010) hebben in de vorige evaluatie geschat op basis van data van het OM data dat 260 slachtoffers per jaar gebruik zouden maken van het spreekrecht. Dat betekent dat er naar schatting een sterke stijging is in het aantal sprekers.

A2. Hoe vaak komt het naar schatting voor dat een slachtoffer dat het spreekrecht uitoefent vervolgens als getuige wordt beëdigd en ondervraagd?

Vooraf aan de uitbreiding werd gevreesd dat sprekers vaker opgeroepen zouden kunnen worden als getuige en dat dat secundair victimiserend voor slachtoffers zou kunnen zijn (H2). In geen van de geobserveerde 25 rechtbankzittingen is een slachtoffer opgeroepen als getuige (H3). Tijdens één zitting wilde de advocaat van de verdachte dit wel, maar de rechter heeft dat verzoek afgewezen. Tijdens een andere zitting wilde een spreker na de slachtofferverklaring te hebben voorgelezen, reageren op wat de verdachte tijdens de zitting had verklaard. De rechter onderbrak dit en gaf aan dat dit niet het moment was voor een nieuwe getuigenverklaring. De rechter lijkt in ieder geval terughoudend te zijn in het oproepen van een spreker als getuige. Ook geen van de 24 geïnterviewde slachtoffers of nabestaanden (H7) is opgeroepen als getuige. Professionals gaven in de interviews (H6) aan dat ze dat nog nooit of slechts een enkele keer mee hebben gemaakt. Dit sluit ook aan bij de vorige evaluatie (Lens et al., 2010). Er lijkt dus op basis van deze bevindingen geen groter risico te zijn op secundaire victimisatie met de komst van het uitgebreide spreekrecht.

A3. Hoe ziet de informatievoorziening aan slachtoffers over en voorbereiding van slachtoffers op uitoefening van het spreekrecht er in de praktijk uit; wie doet wat?

Uit de interviews met professionals (H6) blijken met name slachtofferadvocaten en SHN slachtoffers te informeren over wat het spreekrecht is en welke onderwerpen er besproken zouden kunnen worden. Het OM stuurt slachtoffers een brief waarin staat dat ze spreekrecht hebben en er staat veel informatie over spreekrecht op de website van het OM. In de informatiefolder van SHN over het spreekrecht wordt vooral gefocust op de gevolgen van het misdrijf. Professionals geven vaak het advies om de verklaring aan de rechter te richten omdat dat zo hoort of omdat het in het nadeel van het slachtoffer kan werken om de verklaring aan de verdachte te richten. Verder adviseren professionals om de verklaring kort te houden, één of twee A4'tjes, te focussen op de gevolgen, bij voorkeur zelf de verklaring voor te lezen en om het beleefd te houden. Professionals zeggen de slachtofferverklaring meestal te lezen voor de zitting, zodat zij voorbereid zijn op wat er komen gaat, maar ook om te kijken of er in de verklaring geen dingen staan die tegenstrijdig zijn aan met het strafdossier. Verder bereiden ze sprekers voor op de risico's die het spreekrecht met zich mee brengt, bijvoorbeeld dat de verdachte boos kan reageren, tegenspreken of niet reageert, en dat sprekers gehoord kunnen worden als getuige en dat de rechtbank kan ingrijpen als het spreekrecht te lang duurt of ongepast is.

Slachtoffers gaven aan (H7) dat het voorbereiden plaatsvond binnen de eerste weken of maanden na het delict. Een aantal van hen had zelf al informatie opgezocht voordat ze werden ondersteund. Slachtoffers schreven de verklaring zelf, en SHN of de slachtofferadvocaat checkte vervolgens of de inhoud overeenstemde met het strafdossier en of het een geschikte verklaring was. Soms werden er juridische dingen aangepast, soms een paar taalfouten. Eén respondent wilde geen professionele ondersteuning bij de voorbereiding, aangezien zij haar verklaring zo persoonlijk mogelijk wilde houden. Volgens de slachtoffers gaven professionals adviezen over de onderwerpen waarover ze kunnen spreken, namelijk dat ze het beste kunnen vertellen over wat het delict met hen heeft gedaan. Dit omdat (volgens de professionals) de rechter hier nog niet mee bekend is, en wel met wat er is gebeurd. Soms werd slachtoffers verteld dat er niet gescholden of bedreigd mocht worden richting de verdachte. Een groot deel van de respondenten had ondersteuning uit hun sociale omgeving. Zij lazen bijvoorbeeld mee en de voorbereiding van het spreekrecht werd door sommigen ook gezien als een moment om het gesprek met anderen in hun naaste omgeving aan te gaan.

A4. Over welke onderwerpen laten de sprekers zich uit? Hoe verhoudt zich dit tot de onderwerpen waarover voor wetswijziging werd gesproken blijkens de vorige evaluatie?

Uit de rechtbankobservaties, interviews met slachtoffers en professionals, vragenlijst en slachtofferverklaringen ontstond hetzelfde beeld: de emotionele impact en het delict komt vrijwel altijd terug in de slachtofferverklaring. Ook de schuld van de verdachte kwam vaak voor in de verklaring: ongeveer 1/3 (vragenlijst) tot 2/3 van de sprekers (slachtofferverklaringen en observaties) heeft benoemd dat de verdachte de dader is van het ten laste gelegde strafbare feit. Ongeveer de helft van de sprekers sprak over het strafbare feit, wat er die op dag van delict was gebeurd, vaak om de gevolgen nader te verduidelijken. Slachtoffers gaven daarbij aan dat het belangrijk was om in hun eigen woorden te kunnen vertellen wat de impact van het delict was, zodat de gevolgen duidelijker werden voor de rechter en de verdachte (H7). Ongeveer een derde (H3, H4) van de sprekers gaf aan wat zij een gepaste straf vinden. Dit kon zowel gaan over de duur van de straf, als de modaliteit ervan, of het beperkt zich tot hopen dat de verdachte hulp krijgt of dat rechters een passende straf geven. Een deel van de slachtoffers (H7) benoemden dat ze het bewust niet over de straf gehad hebben. Zij vonden dat het niet hun taak was zich daarover uit te laten of omdat zij wisten dat de straf die zij wensten niet opgelegd kon worden. Over het verloop van het strafproces sprak ongeveer een vijfde van de sprekers (H3, H4). Ongeveer een tiende van de sprekers verwees in de verklaring naar het bewijs (H3, H4). Specifiek nabestaanden blikken in hun spreekrecht terug op wie het slachtoffer was (H4, H6).

Ondanks dat niet altijd gebruik wordt gemaakt van de uitbreiding, vinden professionals en slachtoffers het vooral in de voorbereiding van het spreekrecht prettig dat het spreekrecht verruimd is (H6, H7). Het geeft sprekers meer vrijheid om te zeggen wat ze belangrijk vinden, bijvoorbeeld over de impact op anderen in de sociale omgeving. Ook neemt het de weerstand weg die opgeroepen werd als slachtoffers verteld werd dat ze over veel onderwerpen niet mochten spreken. Daarnaast gaven een aantal professionals aan dat vóór de verruiming ook de grenzen van het spreekrecht werden opgezocht, wat ook al ten tijde van het belemmerde spreekrecht werd gezegd. Dit bevordert uniformisering.

A5. Komt het voor dat rechters in hun uitspraak ingaan op de gesproken verklaring van het slachtoffer; zo ja, hoe vaak en op welke wijze?

Uit de analyse van de vonnissen (H3, H4) bleek dat de rechter in 55% van de 44 gevonden uitspraken verwees naar het spreekrecht. Doorgaans had dit betrekking op de gevolgen voor het slachtoffer die bleken uit de slachtofferverklaring. Het spreekrecht lijkt door rechters in hun uitspraak voornamelijk gebruikt te worden om de schade die het strafbare feit heeft opgeleverd te onderbouwen. Enkele keren verwees de rechter op andere wijze naar de slachtofferverklaring. Tweemaal werd gerefereerd aan de strafmaat, in de vorm van een herhaling van de wens van de slachtoffers voor de juiste hulp en behandeling, als een vorm van erkenning, of door te zeggen dat een strafoplegging, in welke vorm of omvang dan ook, het leed, dat door de slachtoffers werd geuit, niet ongedaan zal kunnen maken. Een keer werd gerefereerd naar de frustratie van de slachtoffers over de proceshouding van de verdachte zoals geuit in het spreekrecht. Deze frustratie werd gedeeld door de rechtbank. Zowel medewerkers van SHN (H6) als slachtoffers zelf (H7) benoemden dat het heel waardevol is als de rechter in het vonnis terugblijkt op het spreekrecht en dat dat bijdraagt aan het gevoel gehoord en erkend te worden.

A6. In hoeverre zijn er verschillen in de uitoefening van het spreekrecht en de omgang met spreekgerechtigden tussen gerechten?

Volgens de geïnterviewde professionals (H6) kan het nog wel voorkomen dat er verschillen zijn tussen hoe rechters met het spreekrecht omgaan, bijvoorbeeld wat betreft de mate van empathie richting het slachtoffer, of er een foto getoond mag worden, plek in de rechtszaal, of de verdachte het slachtoffer of de rechter moet aankijken. Deze verschillen bleken ook uit de rechtbankobservaties (H3). Sommige rechters inventariseren de wensen van het slachtoffer ten aanzien van het spreekrecht of proberen het slachtoffer op zijn of haar gemak te stellen. Verder bedanken sommige rechters het slachtoffer na afloop van het spreekrecht, of reageren op andere wijze kort ter afsluiting. Niet altijd wordt de verdachte om reactie gevraagd door de rechter. Deze verschillen lijken tot stand te komen door individuele voorkeuren of zaakkenmerken, maar niet door verschillen tussen gerechten.

8.1.2 Ervaringen professionals (B)

B1. Hoe ervaren rechters de praktijk van het spreekrecht?

Rechters gaven in de interviews (H6) aan dat hun ervaringen met het spreekrecht afhankelijk zijn van de zaak - soms hebben ze positieve ervaringen, soms hebben ze negatieve ervaringen. Enkele rechters zagen weinig meerwaarde in de informatie die slachtoffers aandragen binnen het onbelemmerd spreekrecht, wat betreft het bewijs. De balans bewaren tussen het slachtoffer de ruimte geven om zijn verhaal te doen en het slachtoffer te begrenzen indien het spreekrecht de grens overgaat, wordt als lastig ervaren. Die grenzen zijn momenteel echter ook niet duidelijk voor rechters.

Rechters hebben ook positieve ervaringen met het spreekrecht, zo kan het bijvoorbeeld helpen in het contact tussen slachtoffer en de verdachte en kan het verdachten meer inzicht geven in de gevolgen die hun daden teweeg hebben gebracht bij het slachtoffer, benoemden zij (H6). Dit vinden rechters bevorderlijk. Over het algemeen weten rechters goed te reageren op het spreekrecht, volgens de professionals (H6). De rechter geeft op verschillende manieren feedback waaruit blijkt dat hij of zij het slachtoffer gehoord heeft door vervolgvragen te stellen of de verdachte uit te nodigen diens reactie op of gedachten over het verhaal van het slachtoffer te geven.

B2. Hoe ervaren officieren de praktijk van het spreekrecht?

Officieren van justitie gaven voornamelijk aan positieve ervaringen te hebben met het spreekrecht (H6). De vrees voor negatieve effecten van het uitgebreide spreekrecht lijken zich niet voor te doen in de praktijk, gaven zij aan. Wel vonden zij het onwenselijk als een slachtofferadvocaat het spreekrecht gebruikt als een tweede requisitoir. Dit kwam niet voor tijdens de observaties (H3). Officieren vinden dat rechters empathisch moeten zijn, maar de grenzen wel moeten bewaken. Een enkeling ervaart tijdsdruk door het spreekrecht. Officieren van justitie geven doorgaans aan het verhaal van het slachtoffer te hebben gehoord en begrepen.

B3. Hoe ervaren slachtofferadvocaten de praktijk van het spreekrecht?

De slachtofferadvocaten gaven aan dat hun ervaringen met het spreekrecht positief zijn, en dat zij ook het idee hebben dat hun cliënten het als positief ervaren (H6). Ook slachtofferadvocaten gaven aan dat de vrees die leefde voor de uitbreiding van het spreekrecht niet terecht is. Eén slachtofferadvocaat zei wel af en toe belemmerd of onderbroken te worden door rechters. Het onderbreken van de slachtofferadvocaat is niet geobserveerd tijdens de zittingen (H3). Negatieve ervaringen met het spreekrecht hadden slachtofferadvocaten alleen wat betreft de houding van de verdachte en diens advocaat. Die kan volgens hen soms erg vervelend zijn, bijvoorbeeld wanneer ze afkeurende geluiden maken. Sommige slachtofferadvocaten en strafrechtadvocaten zouden het een verbetering vinden als de slachtofferverklaring van tevoren schriftelijk ingediend zou worden, en daarbij wordt aangegeven of er gebruik wordt gemaakt van bijvoorbeeld foto's. Dit zou bevorderlijk werken op de zitting.

B4. Hoe ervaren advocaten van verdachten de praktijk van het spreekrecht?

Strafrechtadvocaten gaven aan wisselende ervaringen te hebben met het spreekrecht (H6). De meeste gaven aan dat het overwegend goed gaat, maar allen gaven ook aan negatieve ervaringen te hebben. Het spreekrecht kan volgens hen de zitting ontwrichten, bijvoorbeeld als het slachtoffer een onfatsoenlijke verklaring heeft. Strafrechtadvocaten gaven aan het onwenselijk te vinden als rechters hun onpartijdigheid zouden verliezen door de slachtofferverklaring. Een onbelemmerde slachtofferverklaring kan volgens hen wringen met de onschuldpresumptie van een verdachte, en het kan voor verdachten imponerend zijn om een slachtofferverklaring aan te horen en om geschoffeed te worden. De strafrechtadvocaten gaven aan dat het belangrijk is dat een rechter ingrijpt indien dat nodig is, bijvoorbeeld als een slachtoffer scheldt. De ervaringen die zij aangeven zijn wisselend, zij vinden dat het sterk afhangt van de zaak en van de sprekers.

B5. Hoe ervaren medewerkers van Slachtofferhulp Nederland de praktijk van het spreekrecht?

Medewerkers van Slachtofferhulp zijn positief, en zij zien ook veel positieve effecten voor slachtoffers en nabestaanden (H6). Zo ervaren zij dat het spreekrecht slachtoffers een mogelijkheid biedt om deel te nemen aan het strafproces en dat het hen de vrijheid geeft om te zeggen wat zij willen. Specifiek het onbelemmerde spreekrecht heeft een grote toegevoegde waarde in de voorbereiding. Als medewerkers van SHN aangeven negatieve ervaringen te hebben, heeft dat vooral te maken met een negatieve houding van de verdachte of een slachtoffer dat ongepaste opmerkingen in zijn verklaring wil zetten, zoals bedreigingen of beledigingen. Hier wordt aandacht aan besteed in de voorbereiding: slachtoffers worden geïnformeerd over het risico op een negatieve reactie van de verdachte, en onfatsoenlijke verklaringen worden met medewerking aangepast.

B6. In hoeverre en op welke wijze draagt de uitoefening van het spreekrecht volgens professionals bij aan (het begin van) herstel van de emotionele schade die het delict heeft veroorzaakt bij het slachtoffer?

De meeste professionals gaven in de interviews (H6) aan dat het spreekrecht bij kan dragen aan het emotioneel herstel van slachtoffers. De positieve aspecten die het meest worden genoemd zijn het gehoord worden, zowel door de rechtbank als door de verdachte, erkenning van het leed dat hen is aangedaan, controle terugpakken, invloed uit te oefenen op het strafproces, minder angst te krijgen voor de verdachte, uitlaatklep voor gedachten en emoties die ze niet eerder hebben kunnen uiten, en dat het helpt bij het afsluiten van het delict. Ze denken te zien dat sprekers zich krachtig voelen en voor het uitoefenen van het spreekrecht steun krijgen uit hun sociale omgeving die vaak op de zitting aanwezig zijn. De bijdrage van het spreekrecht aan herstel van het slachtoffer is niet los te koppelen van andere procescomponenten. Als het spreekrecht goed verloopt, maar de verdachte reageert niet goed of de uitspraak valt tegen, dan draagt het spreekrecht volgens hen alsnog niet bij aan emotioneel herstel.

8.1.3 Ervaringen slachtoffers (C)

C1. Wat zijn de ervaringen van slachtoffers met de voorbereiding en informatievoorziening?

Slachtoffers en nabestaanden gaven in de vragenlijst (H5) aan dat ze over het algemeen goed zijn geïnformeerd over wat ze konden verwachten van het spreekrecht. Ze waren het zeer eens met de stelling dat de informatievoorziening bij SHN goed was. De slachtoffers en nabestaanden die zijn geïnformeerd door een advocaat vonden de informatievoorziening over het algemeen goed. Respondenten waren het redelijk eens met de stelling dat de informatievoorziening van het OM goed was, al waren ze in vergelijking met de informatievoorziening van SHN en advocatuur gemiddeld het minst tevreden over de informatie van het OM. Volgens de respondenten heeft de voorbereiding een positieve invloed gehad op de slachtofferverklaring. Ze waren neutraal (niet eens, niet oneens) wat betreft de vraag of de voorbereiding belastend was.

In de interviews (H7) gaven sommige slachtoffers aan moeite te hebben gehad met de voorbereiding, vanwege de belemmeringen in het achterhoofd of vanwege onzekerheid of vanwege de intensiteit. Respondenten gaven toch aan dat het helpend was om ondersteuning te ontvangen en met een professional te kunnen praten over het spreekrecht. Wel noemden een aantal respondenten dat ze het advies over de lengte van het spreekrecht of het niet schelden naar de verdachte als lastig hebben ervaren.

C2. Welke verwachtingen hebben slachtoffers vooraf over hun deelname?

In de interviews (H7) en in de vragenlijst (H5) gaven slachtoffers en nabestaanden aan dat zij het spreekrecht als een kans zagen om de impact van het delict over te brengen op de verdachte en de rechter, en de gevolgen duidelijk te maken. Sommigen hoopten de verdachte daarmee te raken, een advies mee te geven, of herhaling te voorkomen. Sommigen wilden iets zeggen over de strafmaat (soms meer straf, soms juist minder straf), en verwachtten daarmee een bijdrage te leveren aan de uitkomst van de rechtszaak. Sommigen wilden een maatschappelijke boodschap afgeven, bijvoorbeeld over vrouwenrechten en sociale onveiligheid. Andere respondenten uitten zich over het rechtssysteem in Nederland, bijvoorbeeld omdat zij tevreden waren of juist omdat zij ontevreden waren. Sommigen wilden het verhaal delen in eigen woorden. Sommigen verwachtten dat het gebruikmaken van het spreekrecht helpt bij de verwerking van het delict, ze willen voor zichzelf opkomen, de verdachte onder ogen komen en hun stem laten horen.

Nabestaanden willen het slachtoffer voornamelijk een plek geven. Een enkeling had geen verwachting.

C3. Hoe ervaren slachtoffers de uitoefening van hun spreekrecht in zijn geheel?

In de interviews (H7) gaven alle slachtoffers en nabestaanden een positief eindoordeel over het spreekrecht. Geen enkele respondent geeft aan er spijt van te hebben. Ook gaf de helft van de respondenten aan dat ze het spreekrecht zouden aanraden aan anderen in een vergelijkbare situatie, omdat het helpt bij het verwerkingsproces, dat je er een eigen invulling aan kan geven, en dat alles goed is wat je zegt. Het spreekrecht wordt gezien als moeilijk, maar wel de moeite waard.

In de vragenlijst (H5) gaven slachtoffers en nabestaanden aan dat ze het gebruikmaken van het spreekrecht sterk zouden aanraden aan iemand die een soortgelijke situatie heeft meegemaakt, een significant hogere score dan de vorige evaluatie. Ze waren het oneens met de stelling dat ze beter hadden kunnen afzien van het gebruik. Zij hebben tijdens het spreken veelal kunnen zeggen wat ze wilden. Het spreken was voor hen positief: ze kregen de tijd, konden hun gevoel uiten en voelden zich gehoord maar het hielp ook om te structureren wat er was gebeurd en droeg bij aan gevoelens van trots. Door het spreken hebben zij het gevoel dat de autoriteiten beter weten hoe ze het misdrijf hebben ervaren, kregen zij een gevoel van erkenning en voelden ze zich meer serieus genomen in het strafproces. Ze waren het enigszins eens met de stelling dat de verwachtingen overeenkomen met hun ervaringen. Sprekers gaven het spreekrecht gemiddeld een rapportcijfer van 7,5.

C4. Hoe ervaren slachtoffers de onderwerpen waarover zij mogen spreken? Zijn er indicaties dat het wegnemen van belemmeringen bij heeft gedragen aan hun deelname?

Ongeveer de helft van alle sprekers (H5) spreekt over onderwerpen die mogen sinds de uitbreiding van het spreekrecht. Sommige slachtoffers (H7) geven aan dat het belangrijk is dat ze zich niet belemmerd hoeven te voelen, ongeacht of ze er gebruik van willen maken. Twee slachtoffers gaven aan dat ze het spreekrecht met beperkingen niet de moeite waard hadden gevonden.

Uit de antwoorden op de vragenlijst (H5) blijkt dat de huidige sprekers betere ervaringen hebben dan de sprekers in de evaluatie van Lens e.a (2010), bijvoorbeeld op het gebied van serieus te worden genomen en erkend worden in het strafproces. Sprekers zijn positiever over dat de autoriteiten beter weten hoe ze het misdrijf hebben ervaren en dat de autoriteiten beter rekening kunnen hebben houden met de gevolgen van het misdrijf. Deze verschillen met de vorige evaluatie zouden kunnen komen door de onbelemmerdheid van het spreekrecht, maar een andere factor is dat de vorige evaluatie 10 jaar geleden is. We observeren niet alleen de uitbreiding van het spreekrecht maar ook de tijdsgeest, en het feit dat professionals meer gewend zijn aan het spreekrecht.

C5. Hoe ervaren slachtoffers de reacties van anderen in de rechtszaal op hun spreekrecht?

Veel slachtoffers ervaren dat de rechter en de officier goed reageerden op het spreekrecht, goed luisterden, en serieus het spreekrecht serieus namen (H5, H7). Slachtoffers ervaren de reactie van de rechter als positief wanneer de rechter meelevend was, reflecteerde op de ernst van de gebeurtenis, aandachtig luisterde en non-verbaal reageerde, door te knikken, of verbaal, door de spreker te bedanken, vragen te stellen of een compliment te geven. Slachtoffers ervaren reacties van de rechter of officier als negatief wanneer zij geen emoties toonden, onverschillig leken, en/of niet reageerden. Specifiek de rechter kon de spreker onderbreken of de naam van het slachtoffer niet goed uitspreken. Een ongeïnteresseerde reactie heeft een grote impact, slachtoffers voelen zich dan niet gehoord (H5, H7).

Een reactie van de officier van justitie op het spreekrecht kan heel waardevol zijn voor slachtoffers, ook als deze pas na de zitting komt. In de interviews (H7) gaven slachtoffers aan dat bijvoorbeeld een compliment van de OvJ ervoor zorgde dat zij zich trotser voelden over hun spreekrecht. Verder lijkt de positieve houding van de OvJ heel steunend te zijn voor slachtoffers, een negatieve houding heeft ook veel impact, slachtoffers zeiden dan het vertrouwen in een goede uitkomst van de zitting te verliezen.

De reacties van verdachten tijdens het strafproces werden overwegend negatief ervaren (H5, H7), omdat de verdachte niet reageerde op het spreekrecht, niet aanwezig was (bijvoorbeeld

op de gang wachtte tijdens het spreekrecht), ontkennend reageerde, met het hoofd schudde, zelfmedelijden had, de spreker onderbrak, er doorheen praatte of achterstevoren zat te schelden. Sommige verdachten reageerden positief op het spreekrecht door aandachtig te luisteren en non-verbaal te reageren, door het slachtoffer af en toe aan te kijken, of uit schaamte weg of naar beneden te kijken, spijt te betuigen of excuses te uiten.

Vanuit de advocaat van de verdachte komt vaak weinig reactie, wat jammer wordt gevonden door sprekers. Soms wordt neutraal, soms respectvol geluisterd. Soms reageert de advocaat van de verdachte negatief, bijvoorbeeld door te zeggen dat wat het slachtoffer heeft verteld leugens zijn of door te bagatelliseren, wat als zwaar en respectloos werd ervaren. Slachtoffers zeggen regelmatig te zijn voorbereid op mogelijke negatieve reacties.

C6. In hoeverre en op welke wijze draagt de uitoefening van het spreekrecht bij aan (het begin van) herstel van de emotionele schade die het delict heeft veroorzaakt bij het slachtoffer?

Professionals (H6) zien dat het spreekrecht bij zou kunnen dragen aan het emotioneel herstel van slachtoffers. De vrijheid om deel te nemen aan het proces, de mogelijkheid om met het spreekrecht iets van invloed uit te oefenen op het strafproces en daarbij een stuk controle terug te pakken zijn volgens hen positieve effecten van het spreekrecht kunnen bijdragen aan gevoelens van agency bij het slachtoffer. Het gehoord worden door zowel de rechtbank als de verdachte en erkenning van leed, dragen bij aan gevoelens van communion. Spreekrecht biedt daarnaast de mogelijkheid om steun uit de sociale omgeving te krijgen, met name door de mensen die op de zitting aanwezig zijn, wat ook bevorderlijk is voor gevoelens van communion.

Slachtoffers zeggen in de interviews (H7) positieve effecten te hebben ervaren van het spreekrecht. Ze noemen de mogelijkheid tot deelname aan het proces, het zelf in de hand hebben van wat zij vertellen en alles te hebben gedaan wat binnen hun macht lag heel waardevol (agency). Verder noemen ze het overbrengen van de impact van het delict aan anderen, het ontvangen van ondersteuning uit de sociale omgeving, en het ontvangen van positieve reacties van de omgeving op het spreekrecht als belangrijk (communion).

Uit de vragenlijst (H5) blijkt dat slachtoffers die zich hebben uitgelaten over de onderdelen van het uitgebreide spreekrecht, hoger scoren op agency en communion dan slachtoffers die alleen over het misdrijf en de gevolgen spraken. Gebruik maken van het onbelemmerde spreekrecht lijkt op basis van deze bevindingen bij te dragen aan het begin van emotioneel herstel die het delict heeft veroorzaakt bij het slachtoffer.

8.2 Doelstellingen van de wetgever bij het onbelemmerd spreekrecht

8.2.1 Voorzien in behoefte van slachtoffers wat betreft de reikwijdte

Met de uitbreiding van het spreekrecht wilde de wetgever voorzien in een behoefte van een bepaalde groep slachtoffers die de reikwijdte van het spreekrecht te beperkt vonden, waardoor sommigen van hen afzagen van spreken (Lens et al. 2010, p. 66, 86). Het spreekrecht werd in de op dat moment geldende vorm ontoereikend ervaren voor slachtoffers. De huidige evaluatie was erop gericht om te onderzoeken in welke mate het onbelemmerd spreekrecht tegemoet is gekomen aan de behoefte van slachtoffers wat betreft de reikwijdte.

Het is op basis van ons onderzoek niet mogelijk om met zekerheid te zeggen dat het aantal sprekers toegenomen is sinds de uitbreiding van het spreekrecht. Echter laten de registratiedata van het OM en de registratiedata van SHN (H4) zien dat het voornemen om gebruik te maken van het spreekrecht groter is dan de 260 schatting van Lens et al. (2010).

De huidige vorm van het spreekrecht wordt als prettig ervaren door de slachtoffers (H7). Zij zijn blij met de vrijheid om te kunnen spreken waarover ze willen spreken. Enkelen gaven aan niet te hebben willen spreken als ze zich hadden moeten beperken tot de gevolgen. Het duidelijk maken wat de gevolgen zijn het delict, blijft de grootste motivatie om gebruik te maken van het spreekrecht (H5, H7) en vormt doorgaans het grootste gedeelte van de slachtofferverklaring (H3, H4, H5, H7). Toch spreken veel mensen over onderwerpen die sinds de uitbreiding wel zijn toegestaan, zoals het strafbare feit en de schuld van de verdachte. Verder lijken sprekers zich ook te willen uiten over de strafmaat, hoewel ze daarbij maar deels specificeren over de hoogte of de

inhoud van de straf. Als sprekers zich uitlaten over een specifieke strafmaat willen ze er graag aan bijdragen dat deze straf behaald wordt en laten ze zich daarover uit, zo wilden ze bijvoorbeeld een meer passende straf voor de verdachte, een contactverbod of de kans op recidive verlagen.

In vergelijking met de eerdere evaluatie naar het beperkte spreekrecht positiever over dat de autoriteiten beter weten hoe ze het misdrijf hebben ervaren, en voelen zich meer erkend en serieus genomen in het strafproces. Ervaren wordt verder door sprekers dat de autoriteiten significant beter rekening hebben kunnen houden met de gevolgen van het misdrijf dan in de vorige evaluatie, en dat de dader meer inzicht heeft gekregen in de gevolgen van het misdrijf. Sprekers ervaren in hoge mate dat zij alles hebben kunnen zeggen wat zij wilden in het spreekrecht. Zij zouden het gebruikmaken van het spreekrecht sterk aanraden aan iemand die een soortgelijke situatie heeft meegemaakt - een significant hogere score dan de eerdere evaluatie.

8.2.2 Uniformisering

Een andere reden voor de uitbreiding van het spreekrecht was dat er ongelijkheid bestond tussen de verschillende gerechten omtrent de grenzen die gehanteerd werden bij de uitoefening van het spreekrecht. De ongelijkheid die bestond tussen gerechten omtrent de grenzen van het spreekrecht diende te worden rechtgetrokken middels de uitbreiding.

Uit dit onderzoek blijkt dat er nog steeds verschillen zijn, maar deze worden niet ervaren tussen gerechten. Deze verschillen lijken eerder plaats te vinden op individueel niveau, dus tussen rechters. Rechters kunnen bijvoorbeeld verschillen in de manier waarop zij op het spreekrecht reageren, door het slachtoffer wel of niet te bedanken, aanvullende vragen te stellen of de verdachte de gelegenheid te geven te reageren op het spreekrecht. Daarnaast lijken er ook praktische verschillen te zijn, bijvoorbeeld waar het slachtoffer staat of zit om het spreekrecht uit te oefenen, of sprekers foto's en filmpjes mogen tonen en of de rechter een onderbreking inlassen na de verklaring. Deze verschillen kunnen echter ook afhankelijk zijn van de zaak.

Sommige professionals hebben behoefte aan meer afbakening of kaders. Wellicht is het gebrek hieraan een reden voor de huidige verschillen. Afbakening of kaders zouden uniformiteit rondom de uitoefening van het spreekrecht kunnen bevorderen. Hierbij wordt aanbevolen om geen aanpassingen op wetgevingsniveau te geven, maar wellicht wel op beleidsniveau in de vorm van werkinstructies over wat wel en niet mag of kan rondom het spreekrecht. Hierin zou aandacht besteed kunnen worden aan onder andere: het tonen van foto's en filmpjes door de spreker, wanneer de rechter in kan grijpen (bij bijvoorbeeld schelden of bedreigingen), of en wanneer de verdachte om reactie gevraagd kan worden en hoe de rechter 'het beste' kan reageren op het spreekrecht. Toekomstig wetenschappelijk onderzoek zou moeten uitwijzen 'what works' voor slachtoffers in het reageren op het spreekrecht. Wel kan alvast in beleid aandacht worden besteed aan kleine manieren om slachtoffers te laten merken dat ze gehoord worden. Uit dit onderzoek blijkt dat slachtoffers dit waarderen. Een terugkoppeling naar het spreekrecht in het vonnis en complimenten worden door slachtoffers bijvoorbeeld als prettig ervaren. Deze manieren van aandacht schenken aan de empowerment van slachtoffers hoeven niet groot te zijn of veel tijd te vergen van de rechter.

Kaders voor de omgang met het spreekrecht kunnen duidelijkheid scheppen voor de professionals die met het spreekrecht in aanraking komen, maar ook voor de slachtoffers, die beter voorbereid kunnen worden op wat wel en niet mag en niet worden blootgesteld aan de willekeur van de rechter. Aanbevolen wordt om binnen die kaders voldoende ruimte te laten om in te spelen op individuele zakenmerken. Professionals geven aan dat hun omgang met het spreekrecht ook hiervan afhankelijk is.

8.2.3 Begin herstel van emotionele schade

Deze evaluatie zag ook op het in kaart brengen van in hoeverre het onbelemmerd spreekrecht een begin maakt aan herstel van emotionele schade van het slachtoffer. Opgemerkt moet worden dat in beleidsstukken niet goed is gedefinieerd wat de wetgever bedoelt met emotionele schade. Aanbevolen wordt om dit soort concepten in doelstellingen explicieter te definiëren, zodat in evaluatieonderzoek deze beter onderzocht kunnen worden. In wetenschappelijk onderzoek moet dit nu zelf gedefinieerd worden.

De eerdere evaluatie wees uit dat het spreekrecht geen therapeutische werking had zoals verondersteld tijdens de invoering van het spreekrecht. Sprekers ervaarden geen afname in indicatoren die geassocieerd worden met herstel van emotionele schade zoals PTSS, woede en angst. Het ligt vanuit (trauma-)psychologisch perspectief ook niet voor de hand om therapeutische of anti-therapeutische effecten van het spreekrecht te verwachten. Slachtoffers die nog niet emotioneel hersteld zijn van het misdrijf hebben waarschijnlijk uitsluitend baat bij professionele hulp. Therapeutische effecten zouden ook niet beoogd moeten worden met het spreekrecht. Hier dient in de ontwikkeling van wetgeving rekenschap aan worden gegeven.

Wij hebben herstel van emotionele schade onderzocht aan de hand van kenmerken van agency en communion. Met het opnemen van deze begrippen hebben we getracht de shift te maken van niet passende definities van termen uit de trauma-literatuur, naar de constructen agency en communion. Deze worden veel gebruikt bij sociale psychologie, waarvan bekend is dat ze aangetast worden door slachtofferschap. Participatie in het strafrecht zou bij kunnen dragen aan het herstel van deze gevoelens. Deze termen zouden handvatten kunnen zijn voor het definiëren van doelstellingen van wetgeving aangaande participatie in het strafrecht.

Hoewel uit de vragenlijst redelijk neutraal wordt geantwoord op vragen over agency en communion, worden in de de open vragen en in de interviews zowel door professionals als door sprekers veel aspecten van het spreekrecht genoemd die onderdeel van de twee concepten zijn. Daarbij wordt bijvoorbeeld gesproken over het ‘terugpakken van de regie’, ‘zich krachtiger voelen’ en ‘gehoord worden’, componenten die invloed kunnen hebben op het gevoelsleven van het slachtoffer (agency). Ook wordt er gesproken over mogelijkheden in relatie met anderen, zoals ‘gehoord worden door de rechter’, ‘dingen duidelijk kunnen maken aan de verdachte’ en ‘het gesprek starten met naasten over het delict’, componenten die invloed kunnen hebben op verbinding met de omgeving (communion). Daarnaast lijkt niet het uitoefenen van het spreekrecht alleen, maar ook de voorbereiding erop positief te zijn voor slachtoffers. Zo geven zij aan dat het ‘op een rijtje zetten’ van wat er is gebeurd helpend kan zijn in de verwerking ervan. Het voorbereiden en uitoefenen van het spreekrecht kan slachtoffers de mogelijkheid bieden om het aangetaste gevoel van agency en communion te herstellen.

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt verder dat slachtoffers die zich uitlaten over andere onderwerpen dan alleen de gevolgen van het delict, hoger scoren op agency en communion dan de slachtoffers die dit niet doen. Uit de andere methoden lijkt verder dat de mogelijkheid en de vrijheid om iets te bespreken belangrijker is dan of het daadwerkelijk wordt gedaan. Slachtoffers krijgen daarbij zelf de keuze en worden niet belemmerd in wat zij mogen, wat bijdraagt aan gevoelens van agency.

Wat verder nog belangrijk is om te benadrukken en wat ook wordt beaamd door sommige professionals, is dat het spreekrecht moeilijk te isoleren is van een gehele terechtzitting en de uitkomst daarvan. De resultaten van de vragenlijst laten zien dat slachtoffers die ontevreden zijn met de uitkomst van het strafproces ook minder tevreden zijn over het uitoefenen van het spreekrecht. Dit heeft ook invloed op aspecten van agency en communion. Slachtoffers gaven bijvoorbeeld aan zich niet echt gehoord te voelen. Om de mogelijkheden tot herstel van emotionele schade te onderzoeken, zou toekomstig onderzoek breder moeten kijken naar ervaringen rondom het strafproces in plaats van geïsoleerd naar het spreekrecht.

8.3 Mogelijk ongewenste en/of onbedoelde effecten van het spreekrecht

Ervaringen met het onbelemmerd spreekrecht zijn over het algemeen goed. Officieren van justitie en slachtofferadvocaten geven aan dat de vrees voor negatieve effecten zich in de praktijk niet lijken voor te doen. Toch worden er nog enkele mogelijke ongewenste effecten van het spreekrecht genoemd. Door professionals worden vooral het schelden richting de verdachte, een tweede requisitoir houden en de effecten op de procesgang (zoals de tijd en foto's) als ongewenst ervaren. De balans bewaren tussen het slachtoffer de ruimte geven om zijn verhaal te doen en het slachtoffer te begrenzen indien nodig, vinden rechters lastig. De eerder aanbevolen kaders zouden hier oplossingen in kunnen bieden. Als rechters ingrijpen, wordt dat nu als ongewenst ervaren door slachtofferadvocaten. Als meer duidelijkheid is over wanneer rechters dit kunnen en mogen doen, zouden negatieve ervaringen aan beide kanten opgelost kunnen worden.

Ondanks dat slachtoffers een positief eindoordeel geven over het spreekrecht, en geen enkele respondent spijt heeft van deelname, zijn er ook voor slachtoffers mogelijk ongewenste effecten van het spreekrecht. Zij geven aan het moeilijk te vinden wanneer de verdachte niet of negatief reageert op hun verklaring. Dit resultaat zou in het licht gehouden moeten worden van de toekomstige verplichte aanwezigheid van verdachten. De aanwezigheidsplicht van de verdachte garandeert namelijk geen (positieve) reactie van de verdachte. Een reactie wordt als belangrijk ervaren door slachtoffers en slachtoffers vinden het vervelend als de verdachte niet aanwezig is, maar een negatieve of het uitblijven van een reactie heeft ook effect op het slachtoffer. Sprekers geven wel aan voorbereid te zijn op dat de verdachte negatief of niet kan reageren, en dit weerhield hen er niet van om gebruik te maken van het spreekrecht. Momenteel is niet duidelijk wat als negatiever wordt ervaren: het uitblijven of een negatieve reactie van een aanwezige verdachte, of een afwezige verdachte. Toekomstig wetenschappelijk onderzoek zou moeten uitwijzen wat wel, en wat niet werkt voor slachtoffers in de reacties op het spreekrecht.

Tevens viel het op dat ondanks dat het spreekrecht onbelemmerd is, in de voorbereiding nog wel wordt aangestuurd op het spreken over de emotionele gevolgen, en om de slachtofferverklaring kort en fatsoenlijk te houden. De aansturing in tijdsduur en fatsoenlijkheid lijkt verband te houden met het inspelen op processuele aspecten door de professionals. De voorbereidende professionals lijken een bepaalde terughoudendheid te hebben ten aanzien van de mogelijkheid om het over andere onderwerpen te hebben, mogelijk door de risico's die geacht worden vast te hangen aan het onbelemmerde spreekrecht. Er zouden dus vraagtekens gezet kunnen worden bij de onbelemmerdheid van het spreekrecht.

8.4 Methodologische beperkingen

Graag stellen we voorop dat de dataverzameling rijk is door het kiezen van verschillende methodes (observaties, dossieranalyse, vragenlijsten, en interviews), en met grote zorg en oog voor representativiteit en betrouwbaarheid heeft plaatsgevonden. Echter, ook dit onderzoek heeft methodologische beperkingen waardoor de resultaten op sommige punten voorzichtig moeten worden geïnterpreteerd. Een belangrijke sterkte van het onderzoek was de triangulatie: het feit dat

onderzoeksvragen vaak met behulp van verschillende methoden zijn onderzocht, kon een deel van de limitaties worden ondervangen.

Observaties

Voor de interpretatie van de resultaten uit de rechtbankobservaties moet rekening gehouden worden met het feit dat alle sprekers bijstand hebben gehad, aangezien de dataverzameling liep via SHN en slachtofferadvocatuur. Mogelijk heeft dit invloed op hoe het spreekrecht ter zitting verliep. De onderzoekers verwachten echter niet dat het aantal slachtoffers dat zonder bijstand naar zitting gaat groot is. Slachtoffers worden standaard doorverwezen naar SHN (mits zij hier geen bezwaar tegen hebben). Rekenschap moet ook worden gegeven aan het aantal zittingen dat is geobserveerd. Ondanks dat voor de standaarden van kwalitatief onderzoek, een gedegen aantal zittingen is bijgewoond, blijft het een selectief aantal tegen het totaal aantal zittingen met spreekrecht afgezet. Verder moet rekening worden gehouden met het feit dat de onderzoekers niet in staat waren om alles wat gebeurt op zittingen te observeren. Mogelijk zijn met name non-verbale reacties van procesdeelnemers niet gescoord. Ten slotte moet rekening gehouden worden met mogelijk sociaal wenselijke gedragingen van de aanwezige procesdeelnemers maar de rechters, officieren van justitie, verdachte en strafrechtadvocaat waren vooraf niet geïnformeerd over de reden van bijwoning. Alleen openbare zittingen zijn bijgewoond. De risico's van vertekening door sociaal wenselijk gedrag worden niet groot geacht.

Dossieronderzoek: analyse van verklaringen en vonnissen

Vanwege capaciteitsproblemen bij het OM hebben wij geen prevalentieonderzoek en geen analyse van slachtofferverklaringen op basis van een OM steekproef kunnen doen. Hierdoor heeft de analyse van de inhoud van de slachtofferverklaringen plaatsgevonden via SHN. Dit betekent dat alle geanalyseerde verklaringen zijn opgesteld met behulp van bijstand: deze hebben dus al een kritische meelezer gehad. Verder waren niet alle vonnissen van de verklaringen en van de geobserveerde zittingen beschikbaar op rechtspraak.nl of via SHN - deels omdat de rechtspraak steeds meer, maar niet alles elektronisch archiveert, deels omdat politierechterzittingen geen schriftelijk vonnis hebben. Het is onbekend of er een selectiebias is in welke vonnissen beschikbaar zijn.

Vragenlijst

Bij het interpreteren van de resultaten van de vragenlijst moet rekening gehouden worden met het feit dat respondenten zijn geworven via SHN. Mogelijk is dit geen representatieve groep voor sprekers. Het is niet bekend hoeveel slachtoffers zonder bijstand spreken op zitting. Verwacht wordt echter dat dit niet een groot aantal is omdat slachtoffers, mits zij hier geen bezwaar tegen hebben, standaard worden doorverwezen naar SHN. De risico's op vertekening lijken dus klein. Hiernaast geldt dat ondanks dat een willekeurige steekproef is getrokken uit de database van SHN slachtoffers die mondiger zijn of slachtoffers met wellicht sterk negatieve of sterk positieve ervaringen eerder geneigd zijn om deel te nemen. Hierdoor zou een selectiebias kunnen optreden. Mogelijke vertekening in de resultaten zou ook kunnen komen door geheugenproblemen of sociaal wenselijk antwoorden van respondenten. Helaas was de groep nabestaanden in de vragenlijst te klein om vergelijkende analyses te kunnen uitvoeren met slachtoffers. We hebben wel redelijk veel nabestaanden geïnterviewd, waardoor hun stem gehoord is. Tenslotte: de vergelijking tussen de huidige uitkomsten en die van Lens et al. (2010) is ook beperkt valide, omdat de samples afwijken (onze sample leek iets ouder en qua misdrijf bevatte de sample van Lens minder slachtoffers van bedreiging en stalking, en een groter percentage slachtoffers van (overige) geweldsmisdrijven, zie H5), dus ervaringen van voor en na de uitbreiding zijn niet goed te vergelijken.

Interviews

Voor de interpretatie van de resultaten uit de interviews met slachtoffers geldt (net zoals voor de vragenlijst) dat ondanks dat een willekeurige steekproef is getrokken uit de database van SHN slachtoffers die mondiger zijn of slachtoffers met wellicht sterk negatieve of sterk positieve ervaringen eerder geneigd zijn om deel te nemen. Hierdoor zou een selectiebias kunnen optreden. Dit punt geldt vooral voor respondenten die via een oproep via andere kanalen verspreid (social media, etc.). Het is ook mogelijk dat professionals met wellicht sterk negatieve of sterk positieve ervaringen eerder geneigd waren om deel te nemen aan de interviews. Ook is vertekening in de resultaten mogelijk door geheugenproblemen of sociaal wenselijk antwoorden van respondenten. Dit laatste geldt ook voor de interviews met professionals. Daarnaast konden niet alle aangedragen onderwerpen bij alle respondenten (zowel slachtoffers als professionals) worden uitgevraagd, door de semigestructureerde interviewvorm. Onderwerpen die spontaan door respondenten werden

genoemd, zijn uitgevraagd. Respondenten die die onderwerpen niet spontaan hebben genoemd, zijn daarover ook niet bevraagd. Ook zijn respondenten die slachtoffers of nabestaanden zijn van verschillende delicten geïnterviewd, waardoor de ervaringen van het spreekrecht ook van elkaar verschillen. Het is moeilijk om de resultaten van de kleine groep respondenten te generaliseren naar de gehele populatie van spreekgerechtigden of professionals maar dat is ook niet het doel van kwalitatief onderzoek. Het doel is met name verdiepende inzichten verkrijgen.

8.5 Discussiepunten in de politiek en de literatuur

In het wetgevingsproces is aandacht geweest voor onbedoelde en/of ongewenste effecten van het spreekrecht, zoals het risico op secundaire victimisatie (8.5.1) en verstoring van de balans in de strafvordering (8.5.2).

8.5.1 Secundaire victimisatie

Allereerst is aandacht besteed aan het mogelijk grotere risico op secundaire victimisatie van slachtoffers. Verwacht werd dat slachtoffers die in het kader van het spreekrecht een belastende verklaring aflegde, sneller als getuige zouden worden beëdigd en ondervraagd en dat dit secundair victimiserend zou werken. Uit dit onderzoek komen geen aanwijzingen naar voren dat dit in de praktijk gebeurt. Rechters lijken hier ook terughoudend in te zijn. Als het wel voorkomt, is dit zeer zeldzaam. Professionals maken dit bijna nooit mee.

In het wetgevingsproces werd al gewezen op het belang van goede begeleiding en verwachtingsmanagement. Dit onderzoek bevestigt dat. Slachtoffers worden in de voorbereiding gewezen op het, al is het klein, mogelijke risico dat zij kunnen worden opgeroepen als getuige naar aanleiding van hun verklaring. Daarnaast wordt er in de voorbereiding ook gewerkt aan het minimaliseren van het risico, door de verklaring te lezen en te checken op juridische juistheid. Als slachtoffers dan toch kiezen om gebruik te maken van het spreekrecht, doen ze dit *informed*. De vrijwilligheid van deze geïnformeerde deelname aan het spreekrecht an sich is dan ook in strijd met het risico op secundaire victimisatie, dat niet verward moet worden met ontevredenheid of

teleurstelling. Secundaire victimisatie kan uiteraard wel een bron voor ontevredenheid zijn. Voor toekomstig onderzoek is het belangrijk om het containerbegrip secundaire victimisatie aan te scherpen.

8.5.2 Mogelijk te verstoren balans in de strafvordering

Daarnaast werd in het wetgevingsproces bezorgdheid geuit over de mogelijk te verstoren balans in de strafvordering. Hierin werd aandacht besteed aan de onschuldpresumptie en de mogelijke gevolgen voor de strafmaat.

In de voorbereiding op het spreekrecht wordt aandacht besteed aan de onschuldpresumptie. Aan sprekers wordt uitgelegd dat zij mogen spreken over de schuld van de verdachte maar dat de verdachte juridisch onschuldig is tot het tegendeel is bewezen. Hierbij wordt uitgelegd dat justitiefunctionarissen hier wel aan gebonden zijn, en dat dit eventueel effect kan hebben op hoe zij omgaan met het spreekrecht. Enkele officieren, rechters en strafrechtadvocaten vinden dat een onbelemmerde slachtofferverklaring kan wringen met de onschuldpresumptie omdat verdachten als daders worden aangesproken. Dat bezwaar lijkt echter gericht te zijn op het spreekrecht in het algemeen, en niet zozeer op het onbelemmerde spreekrecht.

Het effect van het spreekrecht op de onschuldpresumptie is niet onderzocht met de evaluatie maar de auteurs willen hierbij terzijde het volgende opmerken. In de interviews met professionals lijkt enige onduidelijkheid te bestaan over de inhoud van de onschuldpresumptie, die doorwerkt in de wijze waarop zij de mogelijke tegenstelling met het spreekrecht inschatten. De onschuldspresumptie is een voorschrift dat betrekking heeft op het gedrag en de houding van justitiefunctionarissen. Zij dienen zich tot een eventuele veroordeling te gedragen alsof de verdachte onschuldig is, ook al is er dan juist reden om het tegendeel te veronderstellen. De Jong en van Lent (2016) noemen de onschuldpresumptie dan ook een “counterfactual principle”. Het slachtoffer is geen justitiefunctionaris en in die zin niet gehouden aan de onschuldspresumptie. Dat geldt ook als het slachtoffer tijdens het spreken zich nadrukkelijk uitlaat over de schuld van de verdachte, ook als daarbij zoals sommige respondenten melden scheldwoorden vallen. Dat dat voor de toehoorders in de zaal ongemakkelijk kan zijn is voor te stellen, maar strijdig met de

onschuldpresumptie is het in zichzelf niet. De eventuele spanning van het spreekrecht met de onschuldpresumptie zit hem dus niet in het spreken op zich, maar in de reactie van de officier van justitie en/ of de rechter(s) op het spreken. Zij zijn wel gehouden aan de onschuldpresumptie. Toekomstig wetenschappelijk onderzoek zou het effect van de omgang met het spreekrecht door de rechter en de onschuldpresumptie in kaart kunnen brengen.

Er werd ook gevreesd dat de rechter bevooroordeeld zou raken en meer onder druk zou komen te staan met de wetwijziging. Niet werd uitgesloten dat het uitgebreide spreekrecht enige invloed zou kunnen hebben op de strafoplegging. Hierbij werd gewezen op de spanning van het voorstel met het streven naar onafhankelijke en consistente straftoemeting. De minister gaf hierop aan dat de rechter in de motivering van het vonnis zou kunnen laten zien welke overwegingen tot de strafoplegging in het concrete geval hebben geleid. Hierbij werd toegezegd dat de motiveringspraktijk van rechters onderzocht zou worden. Rechters verwijzen in de motivering van de straf vaak naar de slachtofferverklaring. Dit doen zij veelal om te refereren aan de ernst van het strafbare feit en het leed wat het tot gevolg heeft gehad, wat blijkt uit de slachtofferverklaring. Het spreekrecht is bovendien ook bedoeld om rechters te informeren. Leed wat blijkt uit de slachtofferverklaring kan in die zin dan ook worden meegenomen in de strafmaat. Het zou echter onwenselijk kunnen zijn wanneer er systematische verschillen te zien zijn in uitkomsten van strafzaken tussen zaken waarin wel en geen gebruik is gemaakt van het spreekrecht. Toekomstig wetenschappelijk onderzoek zou hier aandacht aan moeten besteden. Specifiek gebruikmaking van de uitbreiding van het spreekrecht, bleek in dit onderzoek overigens geen significant effect te hebben op of de verdachte wel of niet werd veroordeeld, en of wel of geen schadevergoeding werd uitgekeerd.

8.5.3 Conclusie ten aanzien van discussiepunten

Uit de literatuur bleek dat de discussies die zijn gevoerd door professionals in de aanloop van het onbelemmerde spreekrecht grotendeels dezelfde waren als de discussies die zich voordeden rondom de inwerkingtreding van het beperkte spreekrecht in 2005. Men is nog steeds bezorgd over

het risico op secundaire victimisatie, de onschuldpresumptie en eventuele invloed op de strafmaat. Beargumenteerd is hierboven dat het uitoefenen van het onbelemmerde spreekrecht, dus het bespreken van de schuld van de verdachte, geen gevolgen zou moeten hebben voor de onschuldpresumptie omdat het slachtoffer daar niet aan gebonden is. De rechter is dat wel. Of de omgang met het spreekrecht door de rechter effect heeft op de onschuldpresumptie, is op basis van dit onderzoek niet te zeggen. Toekomstig onderzoek zou hier aandacht aan kunnen besteden. De huidige empirische evaluatie laat zien dat er geen aanwijzingen zijn voor secundaire victimisatie ten gevolge van het opgeroepen worden als getuige (H3, H6, H7). Verder blijkt dat het gebruikmaken van de uitbreiding van het spreekrecht door het slachtoffer, niet gerelateerd is aan of de verdachte wel of niet werd veroordeeld (H5). De inhoud van het spreekrecht wordt wel meegenomen in de beslissing van de rechter over de strafmaat (H4). Dit is te zien aan het feit dat rechters hiernaar refereren in hun motivering. Hoewel er in deze evaluatie geen aanwijzingen zijn dat dit op een onwenselijke wijze gebeurt, zou toekomstig onderzoek moeten uitwijzen of er systematische verschillen bestaan in straftoemeting tussen zaken waar wel en waar niet het spreekrecht uitgeoefend is.

8.6 Aanbevelingen

Aanbevelingen voor de praktijk

- De doelstelling van de wet wat betreft de reikwijdte is met het invoeren van het onbelemmerd spreekrecht behaald. De huidige vorm van het spreekrecht wordt als prettig ervaren door sprekers en het voornemen om gebruik te maken van het spreekrecht is groot. Sprekers zijn significant positiever over het spreekrecht dan in de vorige evaluatie. Aanbevolen wordt om de huidige vorm van het spreekrecht te behouden.
- Uniformisering lijkt voor wat betreft de toegestane onderwerpen in het spreekrecht te zijn behaald. Er zijn echter nog steeds verschillen in de omgang met het spreekrecht. Aanbevolen wordt daarom om op beleidsniveau kaders te bieden aan de rechtspraak voor de omgang met het spreekrecht. Dit zou ook mogelijk ongewenste effecten van

het spreekrecht kunnen oplossen. Binnen die kaders zou aandacht besteed kunnen worden aan wat wel en niet mag binnen het spreekrecht. Op die manier kan de rechter comfortabeler de balans bewaren tussen het slachtoffer zijn of haar verhaal laten doen, en ingrijpen indien nodig. Wanneer ingrijpen dan nodig is, kan binnen die kaders duidelijkheid over worden gegeven. Ook zou binnen die kaders aandacht besteed kunnen worden aan hoe gereageerd kan worden op het spreekrecht. Aanbevolen wordt om binnen de kaders voldoende ruimte te laten om in te spelen op individuele zaakkenmerken.

- Aanbevolen wordt om tijdens de ontwikkeling van wetgeving aandacht te besteden aan definities van doelstellingen, zodat duidelijk is hoe deze concepten te herkennen zijn, en in toekomstig effectonderzoek te operationaliseren en te evalueren. Een voorbeeld hiervan is een definitie van herstel van emotionele schade bij slachtoffers, gebruikt tijdens het wetsvoorstel rondom spreekrecht.
- Het spreekrecht verloopt goed in de praktijk, mede dankzij de voorbereiding van slachtoffers door slachtofferadvocaten en SHN. Sprekers hebben over het algemeen positieve ervaringen met hun deelname. Verwachtingsmanagement vooraf is belangrijk voor de ervaringen van sprekers achteraf. Aanbevolen wordt om dit in de voorbereiding vast te houden.
- De onderzoekers ervaren dat in de laatste jaren het verzamelen van data in toenemende mate lastiger is geworden, mede door privacywetgeving en tijds- en capaciteitsgebreken bij instanties waar medewerking van vereist is. De wens van de wetgever om aan de ene kant effectevaluatie te doen, en aan de andere kant regelgeving te hebben op het gebied van privacy bijten blijktbaar momenteel met elkaar. Mogelijk omdat voor instanties waarvan medewerking wordt gevraagd niet goed duidelijk is welke wettelijke uitzonderingen er zijn voor wetenschappelijk onderzoek binnen de privacywetgeving. De problemen komen momenteel in ieder geval op het bord van de onderzoeker terecht. Aanbevolen wordt om duidelijkheid te scheppen en wetenschappelijk onderzoek te faciliteren.

Aanbevelingen voor toekomstig onderzoek

- Dit onderzoek heeft zich gericht op één doelstelling van het spreekrecht, namelijk herstel van emotionele schade van het slachtoffer. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op de andere drie doelstellingen: het beter informeren van de rechter en de verdachte over de gevolgen van het delict voor het slachtoffer, de recidivekans verminderen, en de zichtbaarheid en positie van het slachtoffer verbeteren.
- Het doel van slachtofferrechten is het voorkomen van secundaire victimisatie, maar er wordt niet duidelijk gespecificeerd wat die secundaire victimisatie inhoudt voor het te onderzoeken slachtofferrecht. Momenteel wordt het gebruikt als een containerbegrip. Toekomstig wetenschappelijk onderzoek zou zich moeten richten op de aanscherping van de definitie van secundaire victimisatie.
- Uit dit onderzoek kwam naar voren dat professionals een onbelemmerde slachtofferverklaring waarin de verdachte als dader wordt aangesproken, vinden schuren met de onschuldpresumptie. Het slachtoffer is echter niet gebonden aan de onschuldpresumptie. Of de omgang met het spreekrecht door de rechter, die er wel aan is gebonden, effect heeft op de onschuldpresumptie, is in dit onderzoek niet aan bod gekomen. Vervolgonderzoek zou hier aandacht aan kunnen besteden.
- Dit onderzoek liet zien dat rechters refereren naar de slachtofferverklaring in de motivering van de straf. Veelal doen zij dit om de schade die ontstaan is door het strafbare feit te onderbouwen wat in het licht van de informatiefunctie van het spreekrecht gerechtvaardigd is. Op basis van de huidige resultaten, ontstaat niet het beeld dat rechters op een onwenselijke wijze het spreekrecht meenemen in de straftoemeting. Met het oog op consistente straftoemeting zou het onwenselijk zijn wanneer er structurele verschillen bestaan in de straftoemeting tussen zaken waar het spreekrecht wel is uitgeoefend, en waar dit niet is. Toekomstig onderzoek zou hier een antwoord op kunnen geven.

Referenties

- Ashworth, A. (2000). Victims' rights, defendants' rights and criminal procedure. In: Crawford A and Goodey J (eds) *Integrating a Victims Perspective Within Criminal Justice*. Aldershot: Ashgate
- Augusteijn, F., Bijleveld, C. & Pemberton, A. (2022). 'De praktijk van slachtofferrechten: de perceptie van professionals', *PROCES* 2022, p. 35-53
- Bandes, S. (1996), 'Empathy, Narrative, and Victim Impact Statements', *University of Chicago Law Review*, 63: 361–412.
- Beunders, H. (2018). *Hoeveel recht heeft de emotie? Over straffen in de slachtoffercultuur*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Boersen, L. (2018). *Onbeperkt spreekrecht ter terechtzitting. Een kwalitatief onderzoek naar de ervaringen met de uitbreiding van het slachtofferspreekrecht*. Masterscriptie Universiteit Utrecht: <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/368813>
- Booth, T., Bosma, A. K., & Lens, K. M. (2018). Accommodating the expressive function of victim impact statements: The scope for victims' voices in Dutch courtrooms. *The British Journal of Criminology*, 58(6), 1480-1498.
- Bosma, A.K. (2019). *Emotive Justice*. Tilburg Intervict.
- De Savornin Lohman, A.F. (2014). Adviesrecht voor slachtoffers? Grenzen aan slachtofferrechten in het strafproces. *Nederlands Juristenblad*, 2014/306. Geraadpleegd van: https://www.navigators.nl/document/id52bf83ee5d76459396419b64e599b9ff?ctx=WKNL_CSL_85
- De Jong, F. & Van Lent, L. (2016). The presumption of innocence as a counterfactual principle. *Utrecht Law Review*, 12, 32-49. <http://doi.org/10.18352/ulr.324>
- Donner, J.P.H. *et al* (2021). *Op verhaal komen: naar een afgewogen, consistent en betaalbaar stelsel voor compensatie van slachtoffers van een strafbaar feit*. Den Haag.

Doornbos, N., Elbers, N., Kragting, M., & Malsch, M. (2020). Laat wetgever empirische kennis beter benutten! *Nederlands Juristenblad*, 43, 3298.

Doornbos, N., Kragting, M., Elbers, N., & Malsch, M. (2020). *Wetgeving over spreekrecht voor slachtoffers: een 'voortdenderende trein'?* Over de benutting van empirisch onderzoek bij de totstandkoming van wetgeving. Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving. Geraadpleegd van: https://nscr.nl/app/uploads/2020/11/NSCR_Wetgeving-over-spreekrecht-voor-slachtoffers_291020.pdf

Fernhout, F. & Spronken, T. (2005), Spreekrecht voor slachtoffers, aspirientjes voor de rest', *Nederlands Juristenblad* 2005, 150-156

Fricker, M. (2007). *Epistemic Injustice. Power and the ethics of knowing*. Oxford. Oxford University Press.

Furedi, F. (2004). *Therapy Culture*. London. Routledge.

Geeraets, V., & Veraart, W. (2017). Over verplichte excuses en spreekrecht: Wat is er mis met empirisch-juridisch onderzoek naar slachtoffers. *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, 46, 137-159

Groenhuijsen, M.S. (2014) Aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces: Naar een adviesrecht omtrent 'de vragen van artikel 350'? *Delikt en Delinkwent*, 2014, 171-179.

Groenhuijsen, M. (2018). Van de regen in de drup: Van een kennisgestuurde slachtofferemancipatie in het strafrecht naar een 'goede bedoelingen slachtofferpolitiek' anno 2018. *Delikt en Delinkwent*, 2018(3), 169-180.

Janssen, J.H., & De Lange, J. (2018). Een vanzelfsprekend recht van spreken? *Nederlands Juristenblad*, 28

Kampen, M., de Keijser, J., & Schoep, A. (2013). Het effect van de slachtofferverklaring op straftoemeting: een experimenteel onderzoek onder rechtenstudenten. *Tijdschrift voor Criminologie*, 55(1), 24-43.

Kidd, I.J. Medina, J. , Pohlhaus. G (red.).(2018). *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice* (1st ed.). Oxon. Routledge.

Kool, R. (2014). Alles naar wens? Observaties naar aanleiding van het conceptwetsvoorstel ter aanvulling van het spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden in het strafproces. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 14, 9-24. doi: 10.5553/TvH/1568654X2014014003003

Kool, R. & Moerings, M. (2004). 'The Victim Has the Floor' *European Journal Of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 12.

Kunst, M. (2015). De therapeutische werking van slachtofferdeelname aan het strafproces. Een kritische beschouwing vanuit een psychotraumaperspectief. *Beleid en Maatschappij*, 42, 32-45

Kunst, M.J. et al (2021). The impact of victim impact statements on legal decisions in criminal proceedings: A systematic review of the literature across jurisdictions and decision types. *Aggression and Violent Behavior*. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101512>

Laxminarayan, M.S. (2012). The heterogeneity of crime victims: Variations in procedural and outcome preferences. Nijmegen. Wolf Legal.

Lens, K. M. E., van Doorn, J., Pemberton, A., Lahlah, A. & Bogaerts, S. (2017). One rule for the goose, one for the gander? Wrongfulness and harmfulness in determining reactions to offenders and victims of crime, *European Journal of Criminology*. 14(2), 183-199.

Lens, K.M.E. (2014). Do these words give rise to doubts? Tilburg. Intervict.

Lens, K.M.E. Pemberton, A. & Groenhuijsen, M.S. (2010). Het spreekrecht in Nederland: Een bijdrage aan het emotioneel herstel van slachtoffers? Tilburg: Intervict

Letschert, R., & Pemberton, A. (2012). Uitbreiding spreekrecht – Een victimologische reflectie. *Nederlands Juristenblad*, 17, 1186.

McAdams, D. P., Hoffman, B. J., Day, R., & Mansfield, E. D. (1996). Themes of agency and communion in significant autobiographical scenes. *Journal of Personality*, 64(2), 339-377.

Pemberton, A. (2005). Het spreekrecht. Vergelding of herstel? *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 5 (3), 34-44.

Pemberton, A., & Reynaers, S. (2011). The controversial nature of victim participation: Therapeutic benefits in victim impact statements. In E. Erez, M. Kilchlinh, & J. J. M. Wemmers (Eds.), *Therapeutic jurisprudence and victim participation in justice: International perspectives* (pp. 229-248). Carolina Academic Publishing.

Pemberton, A. (2016). Empathy for Victims in Criminal Justice: Revisiting Susan Bandes in Victimology. In Conway, H. & Stannard, J. *The emotional dynamics of law and legal discourse*. Oxford: Hart Publishing.

Pemberton, A., Aarten, P. G., & Mulder, E. (2017). Beyond retribution, restoration and procedural justice: The Big Two of communion and agency in victims' perspectives on justice. *Psychology, Crime & Law*, 23(7), 682-698

Pemberton, A. (2018). A world of struggle meets the faces of injustice, *Tilburg Law Review*, 23(1-2), 125-129.

Pemberton, A. Mulder, E. & Aarten P.G.M. (2019). Stories of injustice Towards a narrative victimology. *European Journal of Criminology*, doi.org/10.1177/1477370818770843

Sanders, A., Hoyle, H. Morgan, R. and Cape, E. (2001). Victim impact statements: Don't work, can't work , *Criminal Law Review*, June, 447-458 .

Sarat, A. (1997). Vengeance, Victims and the Identities of Law, *Social and Legal Studies*, 6(2), 163-190.

Sas, A.H. (2014). Geen adviesrecht voor zielig slachtoffer? *Nederlands Juristenblad*, 2014,677

Spronken, T. (2011). Spreekrecht. *Nederlands Juristenblad*, 43, 2911.

Spronken, T. (2013). Het slachtoffer als mede-eiser? *Nederlands Juristenblad*, 37, 2587.

Rutte, M., & Samsom, D.M. (2012) *Bruggen slaan. Regeerakkoord VVD-PvdA. 29 Oktober 2012*. Regeerakkoord periode 2012-2015. Geraadpleegd van:

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2012/10/29/regeerakkoord>

Temkin, J (2002). *Rape and the legal process*. Oxford. Oxford University Press

- Ten Boom, A., Kuijpers, K.F., & Moene, M. (2008). *Behoeften van slachtoffers van delicten. Een systematische literatuurstudie naar behoeften zoals door slachtoffers zelf geuit*. WODC Onderzoek en Beleid, rapport 262. Den Haag: Boom
- Tyler, T.R. (1990). *Why people obey the law*. New Haven, USA. Yale University Press.
- Van de Port, V., & De Klerk, M. (2018). Fair trial voor verdachten én slachtoffers. *Advocatenblad*, 5, 56-57
- Van der Aa, S., & Groenhuijsen, M.S. (2012). Slachtofferrechten in het strafproces: Drie stapjes naar voren en een stapje terug? *Ars Aequi*, 9, 603-611.
- Van Dijk, JJM (2009) 'Free the Victim: A Critique of the Western Conception of Victimhood' *International Review of Victimology*, 16(1): 1-19.
- Van Reemst, L., Kunst, M., & Pemberton, A. (2020). Vooruitgang in de victimologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 62(1), 3.
- Van Stokkom, B.A.M. (red.) (2019). *Genoegdoening en redelijkheid: de grenzen aan de emancipatie van het slachtoffer*. Eleven. Den Haag.
- Veraart, W. (2019). Vergelding of herstel? Een reflectie op de rol van het slachtoffer in de executiefase. *Sancties*, 60(4), 280-286
- Wemmers, J. A. M. (1996). *Victims in the criminal justice system*. Kugler publications.
- Wilinsky, C. L., & McCabe, A. (2021). Agency and communion in sexual abuse survivors' narratives. *Narrative Inquiry*, 31(1), 236-262.
- Williams, J.E. (1984). 'Secondary victimization: Confronting public attitudes about rape', *Victimology*, 9 (1), p. 66–81.
- Winkel, F.W. (2007). *Posttraumatic anger. Missing link in the wheel of misfortune*. Inaugurele rede Universiteit van Tilburg. Nijmegen: Wolf Legal Publishers

Zorginstituut Nederland (2020). Akwa Zorgstandaard Psychotrauma- en stressorgerelateerde stoornissen. Geraadpleegd van:

https://www.ggzstandaarden.nl/uploads/pdf/project/project_274489c1-0569-44db-bbb9-3942e2af75a4_psychotrauma-en-stressorgerelateerde-stoornissen__authorized-at_01-12-2020.pdf

Bijlagen

Bijlage A. Lijst met spreekrechtwaardige delicten

Artikel 157 lid 2 Sr	Artikel 240b Sr	Artikel 282a Sr
Artikel 157 lid 3 Sr	Artikel 242 Sr	Artikel 282b Sr
Artikel 161 lid 2 Sr	Artikel 243 Sr	Artikel 282c Sr
Artikel 161 lid 3 Sr	Artikel 244 Sr	Artikel 285 Sr
Artikel 161bis lid 3 Sr	Artikel 245 Sr	Artikel 285b Sr
Artikel 161bis lid 4 Sr	Artikel 246 Sr	Artikel 287 Sr
Artikel 161quater lid 2 Sr	Artikel 247 Sr	Artikel 288 Sr
Artikel 161sexies lid 2 Sr	Artikel 248a Sr	Artikel 288a Sr
Artikel 161sexies lid 3 Sr	Artikel 248b Sr	Artikel 289 Sr
Artikel 162 lid 2 Sr	Artikel 248f Sr	Artikel 291 Sr
Artikel 162a lid 2 Sr	Artikel 249 Sr	Artikel 293 Sr
Artikel 164 lid 2 Sr	Artikel 250 Sr	Artikel 296 lid 3 Sr
Artikel 166 lid 3 Sr	Artikel 252 lid 3 Sr	Artikel 296 lid 4 Sr
Artikel 168 lid 1 Sr	Artikel 257 lid 2 Sr	Artikel 300 lid 2 Sr
Artikel 168 lid 2 Sr	Artikel 273f Sr	Artikel 300 lid 3 Sr
Artikel 170 lid 2 Sr	Artikel 274 Sr	Artikel 301 lid 2 Sr
Artikel 170 lid 3 Sr	Artikel 275 Sr	Artikel 301 lid 3 Sr
Artikel 172 lid 1 sub 1 Sr	Artikel 276 Sr	Artikel 302 Sr
Artikel 172 lid 1 sub 2 Sr	Artikel 277 Sr	Artikel 303 Sr
Artikel 173a lid 1 Sr	Artikel 278 Sr	Artikel 304a Sr
Artikel 173a lid 2 Sr	Artikel 279 lid 2 Sr	Artikel 306 Sr
Artikel 174 lid 1 Sr	Artikel 281 lid 1 sub 2 Sr	Artikel 307 Sr
Artikel 174 lid 2 Sr	Artikel 282 Sr	Artikel 308 Sr

Artikel 311 lid 2 Sr

Artikel 317 lid 1 Sr

Artikel 6 WVV

Artikel 312 Sr

Artikel 318 Sr

Bijlage B. Scoringslijst slachtofferverklaringen en vonnissen

Vraag	Antwoordcategorie
Rechtbank	0 Amsterdam 0 Noord-Holland 0 Den Haag 0 Rotterdam 0 Midden-Nederland 0 Gelderland 0 Overijssel 0 Zeeland-West-Brabant 0 Oost-Brabant 0 Limburg 0 Noord-Nederland
Kenmerken spreekrechtgerechtigde Geslacht Leeftijd Rol	0 vrouw 0 man 0 meerderjarig 0 minderjarig (ten tijde van delict) 0 slachtoffer(s) 0 nabestaande(n)
Primair tenlastegelegd delict	☐ Bedreiging: smaad, afpersing ☐ Stalking/belaging ☐ Brandstichting ☐ Diefstal met geweld ☐ Woninginbraak ☐ Mishandeling of ander geweldsdelict ☐ Zedenmisdrijf ☐ Mensenhandel of uitbuiting ☐ Vrijheidsbeneming: ontvoering, gijzeling ☐ Verkeersmisdrijf ☐ Levensdelicten: (Poging tot) moord, doodslag ☐ Anders, namelijk.....

Relatie tussen slachtoffer en verdachte	☐ Familierelatie (oom, tante, nicht, neef, oma, opa) ☐ Bekende, namelijk ☐ Onbekende, namelijk.....
Tijd tussen spreekrecht en delict	... weken, ... maanden, ... jaren
Wie spreekt/leest voor?	☐ slachtoffer(s) ☐ nabestaande(n) ☐ advocaat slachtoffer ☐ medewerker Slachtofferhulp Nederland ☐ rechter, namens ... ☐ OvJ, namens ... ☐ Anders namelijk
Aan wie spreekrecht gericht? <i>(meerdere antwoorden mogelijk)</i>	☐ dader ☐ slachtoffer (ingeval van moord) ☐ rechtbank ☐ samenleving ☐ anders, namelijk.....
Wat zijn de onderwerpen in de verklaring?	☐ emotionele impact delict ☐ strafbare feit ☐ schuld verdachte ☐ strafmaat ☐ strafproces ☐ bewezenverklaring
Overige opmerkingen	

Scoringsformulier vonnis

Reageert de <u>rechter in het vonnis</u> op het spreekrecht, en zo ja hoe?	
Reactie emotionele impact delict (ook uitlatingen materiële impact (bijv. verlies kostwinner)	
Reactie schuld verdachte	
Reactie strafsoort en strafmaat	
Reactie strafproces procedurele (on)rechtvaardigheid	
Reactie over bewijs	
Overige opmerkingen	
Wordt het slachtoffer/nabestaande als getuige opgeroepen?	

--	--

Bijlage C. Vragenlijst

U ontvangt deze vragenlijst omdat u volgens de gegevens van Slachtofferhulp Nederland gebruik heeft gemaakt van het spreekrecht in het kader van een strafzitting.

In deze vragenlijst wordt er gevraagd naar uw ervaring met en mening over het voorbereiden en uitvoeren van het spreekrecht. We willen onderzoeken of de ervaringen van u en andere slachtoffers en nabestaanden aansluiten bij het doel van het spreekrecht. We zullen vragen stellen over:

- Demografische gegevens
- Het misdrijf
- Uw redenen om gebruik te maken van het spreekrecht
- De informatievoorziening en voorbereiding op het spreken
- Het spreken tijdens de zitting
- De reacties van anderen
- Uw ervaringen met het spreken
- Uw emoties en gevoelens
- Agentschap en verbinding
- De uitkomst van het strafproces

Het invullen van deze vragenlijst duurt ongeveer 20 minuten en voor uw deelname bieden we graag een **VVV-bon van 10 euro** aan.

Deze vragenlijst is onderdeel van een lopend onderzoek bij het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR). Sinds 2020 heeft het NSCR een onderzoeksgroep gericht op onderzoek naar slachtoffers.

Vul hieronder de toegangscode in die u in de brief heeft ontvangen:

Toestemming

We vragen hierbij of u mee wilt doen aan dit onderzoek, lees onderstaande informatie daarom goed:

- Ik begrijp het doel van het onderzoek, zoals dat in de informatiebrief is uitgelegd.
- Ik wil meewerken aan het onderzoek, dit doe ik door het invullen van de vragenlijst.
- Ik snap dat ik op ieder moment kan beslissen om toch niet mee te doen of te stoppen met het onderzoek.
- De antwoorden zullen anoniem worden verzameld en opgeslagen. Niemand, ook de onderzoekers niet, weet dat de antwoorden van mij zijn. Niemand anders dan de onderzoekers kan de gegevens inzien.
- De onderzoekers houden zich aan de regels over data- en privacybescherming en de Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit (VSNU). Mijn toestemming en verzamelde gegevens worden bewaard volgens de ‘bewaartermijn persoonsgegevens wetenschappelijk onderzoek’ voor een periode van 10 jaar na afloop van het onderzoek. Tot juli 2022 mag u altijd uw toestemming bekijken, aanpassen of intrekken. Als u toch niet meer mee wilt doen, of u wilt niet dat wij uw gegevens gebruiken, dan kunt u dat altijd laten weten aan de onderzoekers. Daarvoor kunt u contact opnemen met uitvoerend onderzoeker Marleen Kragting (e-mail: mkragting@nscr.nl; tel: 06-82088946).
- Ik begrijp dat voor dit onderzoek ethisch advies is gekregen van het CERCO (Commissie Ethiek Rechtswetenschappelijk & Criminologisch Onderzoek) en de functionaris gegevensbescherming van het NSCR. Deze commissie gaat na of het onderzoek goed zal worden uitgevoerd en alle regels goed naleeft.

Geef hieronder aan dat u mee wil werken aan het onderzoek:

- Ja, ik wil meedoen aan het onderzoek. Ik heb het toestemmingsformulier gelezen en stem met de inhoud in.

1. Demografische gegevens

Het eerste deel van deze vragenlijst bevat vragen over uw demografische gegevens.

1.1	Wat is uw geslacht?	☐ Man ☐ Vrouw ☐ Anders
-----	---------------------	---

1.2	Wat is uw leeftijd?	<ul style="list-style-type: none">○ Jonger dan 20 jaar○ 21-30 jaar○ 31-40 jaar○ 41-50 jaar○ 51-60 jaar○ 61-70 jaar○ Ouder dan 70 jaar
1.3	Welke provincie woont u?	<ul style="list-style-type: none">○ Drenthe○ Gelderland○ Groningen○ Flevoland○ Friesland○ Limburg○ Noord-Brabant○ Noord-Holland○ Overijssel○ Utrecht○ Zeeland○ Zuid-Holland

2. Misdrijf

De volgende vragen gaan over het misdrijf waarvan u slachtoffer of nabestaande bent geworden:

2.1	Bent u slachtoffer van het misdrijf of nabestaande van het slachtoffer?	<ul style="list-style-type: none"> ○ Slachtoffer ○ Nabestaande van het slachtoffer, namelijk..... ○ Anders, namelijk.....
2.2	<p>Het type misdrijf is het best te omschrijven als:</p> <p><i>Meerdere antwoorden mogelijk</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Bedreiging: smaad, afpersing ○ Stalking/belaging ○ Brandstichting ○ Diefstal met geweld ○ Woninginbraak ○ Mishandeling of ander geweldsdelict ○ Zedenmisdrijf ○ Mensenhandel of uitbuiting ○ Vrijheidsbeneming: ontvoering, gijzeling ○ Verkeersmisdrijf ○ Levensdelicten: (Poging tot) moord, doodslag ○ Anders, namelijk.....
2.3	<p>Wanneer heeft het misdrijf plaatsgevonden?</p> <p><i>Jaartal en eventueel maand, of in geval van langdurig slachtofferschap: de periode in jaartal en maanden</i></p>	<p>.....</p>

2.4	<p>Wat is de relatie tussen u en de dader(s)?</p> <p>Voor nabestaanden: Was de dader die het misdrijf heeft gepleegd een bekende van het slachtoffer?</p> <p><i>Meerdere antwoorden zijn mogelijk indien het misdrijf is gepleegd door meerdere verdachten</i></p>	☐ Familie, namelijk..... ☐ Bekende, namelijk ☐ Onbekende ☐ Weet ik niet
2.6	<p>Heeft u een keer eerder gebruik gemaakt van het recht om te spreken tijdens de zitting?</p>	☐ Ja, voor 2016 ☐ Ja, 2016 of later ☐ Nee
2.7	<p>Indien u heeft gesproken voor 2016:</p> <p>Kunt u op basis van uw eerdere ervaringen met het spreekrecht een (algemeen) rapportcijfer (van 1 tot 10) geven hierover? (waarbij 1= zeer laag en 10= zeer hoog) Zou u dit cijfer kort kunnen toelichten?</p>	<p>Cijfer.....</p>

3. Redenen gebruikmaken van het spreekrecht

Wat waren voor u de belangrijkste redenen om gebruik te willen maken van het spreekrecht?

4. Informatievoorziening en voorbereiding op het spreken

Kunt u aangeven op een schaal van 1 tot 5 wat uw ervaringen zijn met betrekking tot de informatievoorziening en voorbereiding op het spreken? (1=geheel oneens, 5= geheel eens)

		1	2	3	4	5	n.v.t.
4.1	Ik ben in het algemeen goed geïnformeerd over wat ik kon verwachten van het spreekrecht						
	Ik ben goed geïnformeerd door Slachtofferhulp Nederland						
	Ik ben goed geïnformeerd door een advocaat						
	Ik ben goed geïnformeerd door het OM (officier van justitie of slachtoffercoördinator)						
4.2	Ik heb in het algemeen voldoende ondersteuning gehad bij het voorbereiden op het spreekrecht						
	Ik heb voldoende ondersteuning gehad van Slachtofferhulp Nederland						
	Ik heb voldoende ondersteuning gehad van een advocaat						
	Ik heb voldoende ondersteuning gehad van het OM (officier van justitie of zaakcoördinator)						
4.3	De voorbereiding heeft een positieve invloed gehad op mijn spreekrechtverklaring						

4.4	Ik vond de voorbereiding belastend						
4.5	Zijn er onderwerpen geweest waar u over wilde spreken en u niet over mocht spreken?		o ja o nee				
	Indien ja, namelijk...						

Optioneel: toelichting

5. Het spreken tijdens de zitting

5.1	Bij welke rechtbank heeft u gesproken?	☐ Rechtbank Amsterdam ☐ Rechtbank Noord-Holland ☐ Rechtbank Den Haag ☐ Rechtbank Rotterdam ☐ Rechtbank Midden-Nederland ☐ Rechtbank Gelderland ☐ Rechtbank Overijssel ☐ Rechtbank Zeeland-West-Brabant ☐ Rechtbank Oost-Brabant ☐ Rechtbank Limburg ☐ Rechtbank Noord-Nederland
-----	--	--

5.2	Waren er één of drie rechters?	☐ Eén rechter ☐ Drie rechters
5.3	Wanneer heeft u in de rechtbank gesproken? <i>Jaartal en maand</i>
5.4	Waar heeft u over gesproken? <i>Meerdere antwoorden mogelijk</i>	☐ wat mij/het slachtoffer is overkomen ☐ wat voor gevolgen het misdrijf heeft gehad ☐ schuld van de dader ☐ welke straf ik terecht vind voor de dader ☐ wat ik vind van het strafproces ☐ wat ik van de dader vind ☐ het bewijs ☐ Anders, namelijk
5.5	Heeft er naast u nog iemand anders gesproken? <i>Soms komt het bijvoorbeeld voor dat een slachtofferadvocaat specifiek iets zegt over het bewijs, schuld of straf</i>	☐ nee ☐ ja (een ander slachtoffer/nabestaande) ☐ ja (uw advocaat of andere rechtsbijstandverlener)

5.6	<p>Welke onderwerpen vond u belangrijkst om over te spreken?</p> <p><i>U kunt door middel van cijfers van 1 t/m 5 aangeven welke onderwerpen u het belangrijkst vond, waarbij 1 het belangrijkst is en 5 het minst belangrijk.</i></p>	☐ wat mij is overkomen ☐ wat voor gevolgen dat heeft gehad ☐ de schuld van de dader ☐ welke straf ik terecht vond voor de dader ☐ wat ik vind van het strafproces ☐ wat ik van de dader vind ☐ het bewijs
5.7	<p>Aan wie heeft u uw verklaring gericht?</p> <p><i>Meerdere antwoorden mogelijk</i></p>	☐ dader ☐ rechtbank ☐ samenleving ☐ anders, namelijk..... Voor nabestaanden (categorie toevoegen): ☐ het slachtoffer
5.8	<p>Hoeveel spreektijd kreeg u?</p> <p><i>Indien u niet meer precies weet hoeveel minuten spreektijd u kreeg, kunt u een schatting hiervan geven.</i></p>	<p>..... min</p>

5.9	Wat vond u van de <u>spreektijd</u> die u kreeg tijdens de strafzitting?	0 genoeg 0 te weinig 0 te veel
-----	--	--------------------------------------

Optioneel: toelichting

6. Reacties van anderen

Kunt u aangeven op een schaal van 1 tot 5 wat uw ervaringen zijn met betrekking tot de reactie van anderen tijdens het spreken?

5.1	De dader heeft serieus geluisterd naar mijn verhaal (1=geheel oneens, 5= geheel eens)	1	2	3	4	5
5.2	In welke mate heeft de dader gereageerd op uw verhaal?					
5.3	Hoe heeft u dit ervaren?					
5.4	De advocaat van de dader heeft serieus geluisterd naar mijn verhaal (1=geheel oneens, 5= geheel eens)	1	2	3	4	5

6.5	In welke mate heeft de dader gereageerd op uw verhaal?					
6.6	Hoe heeft u dit ervaren?					
6.7	De rechter heeft serieus geluisterd naar mijn verhaal (1=geheel oneens, 5= geheel eens)	1	2	3	4	5
6.8	In welke mate heeft de rechter gereageerd op uw verhaal?					
6.9	Hoe heeft u dit ervaren?					
6.10	De officier van justitie heeft serieus geluisterd naar mijn verhaal (1=geheel oneens, 5= geheel eens)	1	2	3	4	5
6.11	In welke mate heeft de Officier van Justitie gereageerd op uw verhaal?					
6.12	Hoe heeft u dit ervaren?					

Optioneel: toelichting

7. Ervaringen met het spreken

Hieronder treft u verschillende uitspraken aan die slachtoffers/nabestaanden kunnen doen over de gevolgen van het spreekrecht. Kunt u aangeven in hoeverre u het met deze uitspraken (geheel) eens of (geheel) oneens bent? (1= geheel oneens, 5= geheel eens)

	Door gebruik te maken van het spreekrecht...	1	2	3	4	5
7.1	... weten de autoriteiten (zoals politie, ministerie en de rechter) beter hoe ik het misdrijf heb ervaren					
7.2	... voel ik mij meer erkend in het strafproces					
7.3	... voel ik mij meer serieus genomen in het strafproces					
7.4	... heb ik het gevoel dat ik invloed heb kunnen uitoefenen op de uitkomst van de strafzaak					
7.5	... hebben de autoriteiten bij hun beslissing beter rekening kunnen houden met de gevolgen van het misdrijf voor mij					
7.6	... ben ik minder bang geworden voor de dader					
7.7	... ben ik minder boos op de dader					

7.8	... heb ik het gevoel dat de dader meer inzicht heeft gekregen in de gevolgen van het misdrijf voor mij					
-----	--	--	--	--	--	--

Het gebruikmaken van het spreekrecht...		1	2	3	4	5
7.9	... draagt bij aan een rechtvaardige uitkomst van de strafzaak					
7.10	... heeft mij geholpen bij het emotioneel verwerken van het misdrijf					
7.11	... draagt bij aan mijn vertrouwen in politie en justitie					

7.12	Ik zou het gebruikmaken van het spreekrecht aanraden aan een slachtoffer/nabestaande die een soortgelijke situatie heeft meegemaakt als ik	1	2	3	4	5
7.13	Ik had beter kunnen afzien van het gebruik van het spreekrecht					
7.14	Kunt u op basis van uw ervaringen met het spreekrecht een (algemeen) rapportcijfer (van 1 tot 10) geven hierover? (waarbij 1= zeer laag en 10= zeer hoog)	Cijfer.....				

7.15	Ik heb tijdens mijn spreekrecht alles kunnen zeggen wat ik wilde	1	2	3	4	5
7.16	Mijn verwachtingen over de invloed van het uitspreken kwamen overeen met mijn ervaringen	1	2	3	4	5
7.17	Kunt u uw antwoord(en) op bovenstaande twee vragen (7.15 en 7.16) toelichten?					

Optioneel: toelichting

8. Emoties en gevoelens

De volgende vragen gaan over uw emoties en gevoelens tijdens het spreken. Kunt u op een schaal van 1 tot 5 (geheel oneens – geheel eens) aangeven in hoeverre u het eens bent met de volgende stellingen?

	Het gebruikmaken van het spreekrecht...	1	2	3	4	5
8.1	... gaf mij een gevoel van trots					
8.2	... gaf mij een gevoel van zelfvertrouwen					
8.3	... maakte dat ik minder wraakgevoelens had					

8.4	... maakte dat ik minder somber was					
8.5	... maakte dat ik minder angstig was					
8.6	... was emotioneel belastend voor mij					

9. Agentschap (agency) en verbinding

De volgende vragen gaan over de mate waarin de voorbereiding tot en het uitspreken van de slachtofferverklaring hebben bijgedragen tot het gevoel van agentschap (agency) en verbinding. Kunt u op een schaal van 1 tot 5 (geheel oneens – geheel eens) aangeven in hoeverre u het eens bent met de volgende stellingen?

	De voorbereiding tot en het uitspreken van de slachtofferverklaring ...	1	2	3	4	5
9.1	... hielpen mij mijn leven in eigen hand te nemen					
9.2	... lieten mijn stem / mijn verhaal horen					
9.3	... gaven me zelfinzicht in mijn gevoelens en gedachtes					
9.4	... verbeterden hoe anderen mij zien					
9.5	... gaven me de kans andere slachtoffers te helpen					

9.6	... lieten me met anderen in gesprek gaan over wat er is gebeurd					
9.7	... hielpen mij anderen te betrekken bij wat er is gebeurd					
9.8	... zorgden ervoor dat ik me verbonden voelde met mijn sociale omgeving					
9.9	... zorgden ervoor dat ik me verbonden voelde met andere slachtoffers					
9.10	...waren een verkeerde keuze voor mij					
9.11	...gaven me een slecht gevoel over mezelf					
9.12	...werd onvoldoende serieus genomen					
9.13	...verminderen mijn vertrouwen in anderen					

10. Uitkomst strafproces

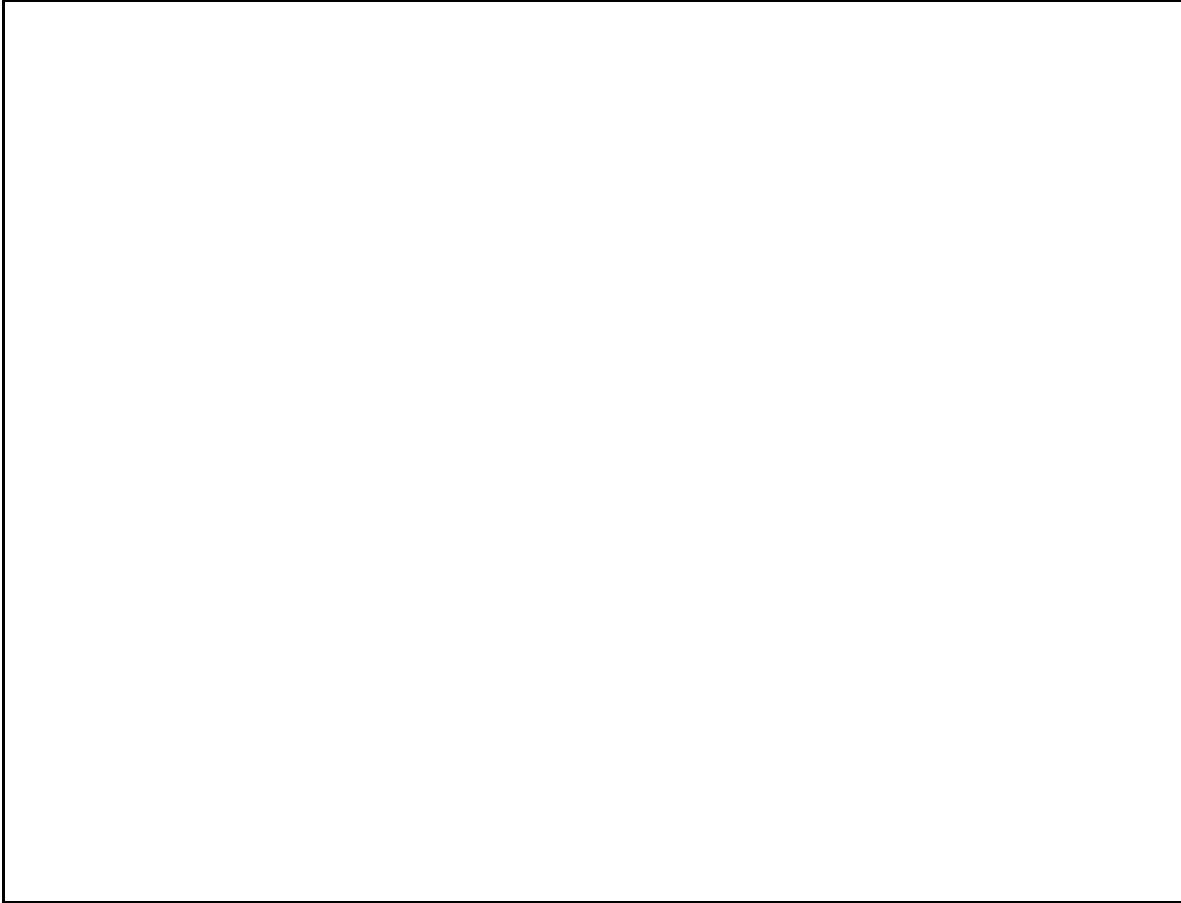
De volgende vragen gaan over de uitkomst van het strafproces

10.1	Is de dader veroordeeld?	o ja o nee
------	--------------------------	------------

10.5	<p>In welke mate kwam de hoogte van de straf of maatregel overeen met wat u had verwacht?</p> <p>(1 = geheel niet, 5 = geheel wel)</p>
10.6	<p>Kunt u dit toelichten?</p>
10.3	<p>Is er een schadevergoeding toegekend? o ja o nee</p>
10.4	<p>In welke mate kwam de schadevergoeding overeen met wat u had verwacht?</p> <p>(1 = geheel niet, 5 = geheel wel)</p>
	<p>Kunt u dit toelichten?</p>
10.6	<p>In welke mate was u tevreden over de uitkomst van het strafproces?</p>

Heeft u nog opmerkingen of feedback?

Voor het ontvangen van de VVV-bon, vult u hier uw adres in:

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for the user to enter their address. The box is centered on the page and occupies a significant portion of the lower half of the document.

Bijlage D. Interviewschema professionals

Topiclijst Interviews met professionals

(rechters, advocaten verdachten, advocaten slachtoffers, officieren van justitie, medewerkers van Slachtofferhulp Nederland):

Vragen aan alle professionals:

Ervaringen

- Hoe ervaart u het onbelemmerde spreekrecht in de praktijk? En waarom ervaart u dat zo?
 - Positieve ervaringen
 - Negatieve ervaringen
 - Verbeterpunten
- Hoe reageert u op het spreekrecht ter zitting?

In de zaken die u behandelt:

Prevalentie

- Hoe vaak denkt u dat er gebruik wordt gemaakt van het mondelinge spreekrecht ingeval het een spreekrechtwaardig feit betreft?
 - Door wie uitgeoefend (slachtoffer/nabestaande, bijstandsverlener of vertegenwoordiger)?
 - Verschillen per type zaak (delictsniveau)?

Inhoud verklaringen

- Over welke onderwerpen laten sprekers zich uit? *Eventueel doorvragen: emotionele gevolgen strafbare feit schuld van de verdachte strafsoort en de strafmaat, (het verloop van) het strafproces het bewijs*
- Hoe verhoudt dit zich tot voor de wetswijziging?

Reacties

- *Aan rechters, advocaten verdachten en officieren van justitie:* Hoe reageert u op het spreekrecht? Waar let u op?
- Hoe wordt ter zitting op het spreekrecht gereageerd door andere procespartijen? Hoe ervaart u deze reacties?

- Wat zouden de rollen van de andere procespartijen met betrekking tot het spreekrecht moeten zijn? Hoe ervaart u de rollen?
- In welke mate wordt het spreekrecht betrokken in de uitspraak van de rechter?

Herstel emotionele schade

- In welke mate draagt de uitoefening van het onbelemmerde spreekrecht bijdraagt aan het (begin van) het herstel van de emotionele schade bij het slachtoffer?

Ongewenste effecten

- In welke mate beïnvloedt het spreekrecht het verloop van een zitting?
- In welke mate heeft het spreekrecht ongewenste effecten voor procesdeelnemers?
- In welke mate komt het voor dat slachtoffers of nabestaanden die gebruik maken van het spreekrecht worden opgeroepen als getuige? Hoe is dit in vergelijking met voordat het spreekrecht onbelemmerd was?

Extra vragen specifiek aan medewerkers van Slachtofferhulp Nederland/slachtofferadvocaten/officieren van justitie

Informatievoorziening, voorbereiding en nazorg

- Hoe worden slachtoffers/nabestaanden geïnformeerd over het onbelemmerde spreekrecht?
- Hoe worden slachtoffers/nabestaanden voorbereid op uitoefening van het onbelemmerde spreekrecht in de praktijk?
- In welke mate worden slachtoffers/nabestaanden geadviseerd over bepaalde onderdelen wel of niet te spreken? Voorbeelden? Waarom?
- In hoeverre wordt nazorg geleverd aan slachtoffers/nabestaanden na het gebruik maken van het spreekrecht?

Vragen voor Slachtofferhulp en (slachtoffer)advocaten

Uniformiteit

- In welke mate zijn er verschillen in de omgang met spreekgerechtigden tussen gerechten? Voorbeelden?

Bijlage E. Codeboek interviews professionals

<p>Agency en communion</p>	<p>andere slachtoffers helpen anderen betrekken bij delict deelnemen aan proces eigen keuze Erkenning gehoord worden herstel emotionele schade in gesprek met anderen over delict minder angst/woede positief regie serieus genomen stem laten horen sterker voelen verbeterden hoe anderen mij zien verbonden andere slachtoffers verbonden sociale omgeving vergroot vertrouwen verminderen angst zelfinzicht emoties</p>
<p>Algemeen</p>	<p>Aan wie gericht Behoefte slachtoffer Ervaring professional negatief Ervaring professional positief Ervaring slachtoffer negatief Ervaring slachtoffer positief Frequentie verschil delict verwachting slachtoffer wie spreekt kaders moment spreekrecht van tevoren ingediend invloed spreekrecht spreken emotie slachtoffer</p>

Anderen	emotie verdachte emoties ovj emoties rechter gevolg spreekrecht (slachtoffer) impact spreekrecht ingrijp ovj ingrijp rechter reactie ovj reactie procesdeelnemers reactie publiek reactie rechter reactie strafrechtadvocaat reactie verdachte rol ovj rol procespartijen rol rechter rol strafrechtadvocaat rol verdachte uitspraak rechter verschil gerechten verschil overig verschil rechters ingrijp strafrechtadvocaat rol slachtofferadvocaat
Inhoud verklaringen	doel spreekrecht algemeen doel spreekrecht individueel meerwaarde onbelemmerd onderwerpen uitvoering in praktijk uitvoering in principe voor wetswijziging vorm spreekrecht
Ongewenste effecten	beïnvloeding zitting ongewenst effect procesdeelnemers ongewenst effect slachtoffer ongewenst effect verdachte onschuldpresumptie secundaire victimisatie slachtoffer getuige

<p>Voorbereiding</p>	<p>Advies aan wie gericht Advies onderwerpen Advies uitvoering advies voorbereiding Informeren spreekrecht nazorg slachtoffer voorbereiden overig voorbereiden risico's voorbereiding inhoud advies lengte</p>
<p>Overig</p>	<p>casusvoorbeeld kwaliteit ondersteuning slachtoffers overig spreekrecht in dossier tweefasen verbeterpunten</p>

Bijlage F. Interviewschema slachtoffers en nabestaanden

Tijdslijn:

Op één papier wordt door de interviewer en geïnterviewde een lijn getrokken met het beginpunt (waarop voor de eerste keer over het spreekrecht werd gehoord) en het einde (datum waarop het interview wordt afgenomen). Elke geïnterviewde persoon zal, terwijl hij/zij zijn verhaal vertelt, de belangrijkste gebeurtenissen met betrekking tot het spreekrecht aangeven. Deze gebeurtenissen zullen op de tijdslijn worden geschreven, met data en details, zodat het proces zoals ervaren door de geïnterviewde enerzijds gevisualiseerd kan worden en anderzijds als handvat gebruikt kan worden tijdens het gesprek.

Vragen:

1. Indien tijdslijn niet begint met delict: Hoeveel tijd is er verstreken tussen het delict [wanneer u slachtoffer bent geworden/ wanneer het misdrijf heeft plaatsgevonden] en het uitspreken van het spreekrecht in de rechtszaal?
2. Zou u kort iets willen vertellen over wat er met u is gebeurd, dus naar aanleiding waarvan u gebruik hebt gemaakt van uw spreekrecht?

Voor het spreken

3. Hoe bent u geïnformeerd over het spreekrecht? *Besteed hierbij aandacht aan de rol van Slachtofferhulp Nederland, de slachtofferadvocaat, het Openbaar Ministerie en de politie*
4. Wat voor verwachtingen had u over wat het gebruikmaken van het spreekrecht voor u zou kunnen betekenen?
5. Waarom heeft u ervoor gekozen om gebruik te maken van het spreekrecht?
6. Wat wilde u bereiken met uw spreekrecht?
7. Hoe heeft u het spreekrecht voorbereid?
8. Hoe heeft u de voorbereiding op het spreekrecht ervaren? *Besteed hierbij aandacht aan de rol van Slachtofferhulp Nederland, de slachtofferadvocaat, en de sociale omgeving*

Indien u ondersteund bent bij de voorbereiding:

9. Hoe werd hierbij aandacht besteed aan de onderwerpen die u van plan was te bespreken, en op welke manier?
10. Zijn er onderwerpen waarover u in eerste instantie wilde spreken, maar waar u uiteindelijk niet over bent gaan spreken (*naar aanleiding van reacties van Slachtofferhulp Nederland, uw advocaat of uw sociale omgeving tijdens de voorbereiding*)?

11. Denkt u dat u dat de voorbereiding op het spreekrecht ervoor heeft gezorgd dat u anders bent gaan praten over het delict of het juridische proces met personen in uw eigen sociale omgeving? Zo ja, hoe heeft u gemerkt dat u er anders over bent gaan praten?

Tijdens het spreken

12. In welke rechtbank heeft u gebruik gemaakt van uw spreekrecht?

13. Waar zat u in de rechtszaal?

14. Hoe werd u als spreekgerechtigde aangekondigd tijdens de zitting? Hoe heeft u dat ervaren?

15. Tegen wie sprak u?

16. Waar heeft u over gesproken?

a. Over de gevolgen in uw leven naar aanleiding van het meemaken van het delict?

b. Of ook over, ...:

i. Wat er is gebeurd (het delict)?

ii. De schuld van de dader?

iii. Het bewijs wat er is voor wat er is gebeurd?

iv. Welke straf de dader zou moeten krijgen?

v. Hoe u het strafproces heeft ervaren

17. Hoelang mocht u spreken, en wat vond u van de spreektijd die u kreeg tijdens de terechtzitting?

Na het spreken

18. Hoe heeft u het spreken ter zitting ervaren?

19. U noemde eerder de volgende verwachtingen: (zie antwoorden vraag 2). In hoeverre zijn uw verwachtingen van het spreekrecht uitgekomen?

20. U wilde graag het volgende bereiken met het spreekrecht: (zie antwoorden vraag 4). Heeft u bereikt wat u wilde bereiken?

21. Hoe reageerden anderen in de rechtszaal op uw verhaal **nadat u klaar was** met het spreken? Wat vond u van die reacties? *Besteed hierbij aandacht aan de dader, de advocaat van de dader, de officier van justitie, de rechter en eventueel andere aanwezigen*

22. In welke mate is er ingegaan op wat u heeft gezegd door de rechter?

23. in welke mate heeft de rechter verwezen in het vonnis naar wat u heeft gezegd?

24. In welke mate heeft u met Slachtofferhulp Nederland, uw advocaat en anderen in uw omgeving achteraf gesproken over uw ervaringen met het uitoefenen van het spreekrecht?

25. In hoeverre heeft uw spreken voor veranderingen gezorgd in uw beleving van de nasleep van het delict? (boosheid, angst, somberheid, trots over uw zelf)

26. Denkt u dat u anders met personen in uw sociale omgeving bent gaan spreken over het delict of het juridische proces door uw uitoefening van het spreekrecht? Zo ja, hoe heeft u dat gemerkt?

27. Zijn er achteraf onderwerpen waar u graag ook over had willen spreken? Zo ja, welke onderwerpen?

28. Wat is uw algemeen oordeel over gebruikmaking van het spreekrecht (positief of negatief), en waarom?

29. In uw algemene oordeel noemde u de volgende positieve en negatieve zaken: (*zie antwoorden vraag 28*). In hoeverre hebben deze zaken effecten op uw dagelijks leven gehad? Kunt u voorbeelden noemen?

Bijlage G. Codeboek interviews slachtoffers en nabestaanden

Agency en communion	andere slachtoffers helpen anderen betrekken bij delict deelnemen aan proces eigen keuze Erkenning gehoord worden herstel emotionele schade in gesprek met anderen over delict minder angst/woede positief regie serieus genomen stem laten horen sterker voelen verbeterden hoe anderen mij zien verbonden andere slachtoffers verbonden sociale omgeving vergroot vertrouwen verminderen angst zelfinzicht emoties recidive voorkomen Dader zien trots Er alles aan gedaan
---------------------	---

Algemeen

Aan wie gericht
Behoeftte slachtoffer
Ervaring professional negatief
Ervaring professional positief
Ervaring slachtoffer negatief
Ervaring slachtoffer positief
Frequentie
verschil delict
verwachting slachtoffer
wie spreekt
kaders
moment spreekrecht
van tevoren ingediend
invloed spreekrecht
spreken
emotie slachtoffer
plek in de zaal
aankondiging spreekgerechtigde
spreektijd
uitkomst verwachting positief
uitkomst verwachting negatief
impact op spreker
achteraf andere onderwerpen
algemeen oordeel
tijd tussen delict en spreken
advies andere slachtoffers

Anderen	emotie verdachte emoties ovj emoties rechter gevolg spreekrecht (slachtoffer) impact spreekrecht ingrijp ovj ingrijp rechter reactie ovj reactie procesdeelnemers reactie publiek reactie rechter reactie strafrechtadvocaat reactie verdachte rol ovj rol procespartijen rol rechter rol strafrechtadvocaat rol verdachte uitspraak rechter verschil gerechten verschil overig verschil rechters ingrijp strafrechtadvocaat rol slachtofferadvocaat
Inhoud verklaringen	doel spreekrecht algemeen doel spreekrecht individueel meerwaarde onbelemmerd onderwerpen uitvoering in praktijk uitvoering in principe voor wetswijziging vorm spreekrecht
Ongewenste effecten	beïnvloeding zitting ongewenst effect procesdeelnemers ongewenst effect slachtoffer ongewenst effect verdachte onschuldpresumptie secundaire victimisatie slachtoffer getuige

<p>Vorbereiding</p>	<p>Advies aan wie gericht Advies onderwerpen Advies uitvoering advies voorbereiding Informeren spreekrecht nazorg slachtoffer voorbereiden overig voorbereiden risico's voorbereiding inhoud advies lengte voorbereiding ondersteuning professioneel voorbereiding ondersteuning sociaal</p>
<p>Overig</p>	<p>casusvoorbeeld kwaliteit ondersteuning slachtoffers overig spreekrecht in dossier tweefasen Verbeterpunten</p>
<p>Doel spreekrecht</p>	<p>impact delict overbrengen maatschappelijke boodschap closure dader onder ogen komen kracht laten zien slachtoffer vermenschlijken goede indruk op procesdeelnemers strafmaat beïnvloeden</p>

Bijlage H. Onderzoeksteam

Marleen Kragting, MSc.

Marleen is victimoloog en werkzaam als promovenda bij het NSCR en de VU. Ze heeft onderzoek gedaan naar het gebruik van empirische literatuur bij de wetgeving voor het spreekrecht voor slachtoffers (Doornbos, Kragting, Elbers & Malsch, 2021). Ook heeft ze de ondersteuning voor slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven door Slachtofferhulp Nederland onderzoek (Kragting et al 2020). In dit onderzoek heeft ze ervaring opgedaan met het analyseren van beleidsstukken en cliëntdossiers van Slachtofferhulp Nederland, interviews gehouden met professionals en slachtoffers en een vragenlijstonderzoek afgenomen onder slachtoffers. Momenteel is ze bezig met een onderzoek naar herstellbemiddeling voor (onder andere) slachtoffers en daders.

Freya Augusteijn, MSc.

Freya is criminologe en werkzaam als promovenda bij het NSCR. Haar promotieonderzoek ziet op de naleving van slachtofferrechten. Ze heeft onderzoek gedaan bij het Openbaar Ministerie naar het motiveren van sepotbeslissingen aan slachtoffers. Ze is afgestudeerd op het onderwerp motiveringen van sepotbeslissingen en het verband met de artikel 12 Sv-klacht. Dit onderzoek is gepubliceerd in het NJB. Ze heeft ervaring met diepte-interviews met professionals uit de (straf)rechtspraak waarmee zij hun perceptie op de praktijk van slachtofferrechten heeft onderzocht. Dit onderzoek is gepubliceerd in PROCES. Momenteel is ze bezig met een onderzoek waarin ze de realisatie van slachtofferrechten meet door middel van observaties ter terechtzitting, en met een analyse van vonnissen.

Dr. Nieke Elbers

Nieke (onderzoeker bij het NSCR en de Vrije Universiteit Amsterdam) is projectleider van het huidige onderzoek. Ze was al eerder projectleider in de WODC onderzoeken naar de rol van de slachtofferadvocatuur bij het uitoefenen van slachtofferrechten (2018) en de psychosociale dienstverlening van Slachtofferhulp Nederland (2021) en neemt deel in begeleidingscommissies van het WODC, zoals in het onderzoek naar de herziening van de slachtoffermonitor (2019) en de derde meting van de slachtoffermonitor (2022). In 2021 publiceerde ze een rapport over de empirische onderbouwing van het spreekrecht (Doornbos, Kragting, Elbers & Malsch, 2021). Haar

inhoudelijke expertise betreft secundaire victimisatie en herstelrecht (2020). Nieke doet onderzoek naar de behoeften, verwachtingen en ervaringen van slachtoffers in verschillende rechtsgebieden. Nieke is methodologisch sterk onderlegd en zeer vertrouwd met het uitvoeren en begeleiden van kwantitatieve en kwalitatieve studies.

Dr. Mijke de Waardt

Mijke is politiek antropologe en onderzoeker bij het NSCR. Mijke doet en coördineert cross-cultureel en comparatief onderzoek naar de impact van mechanismen voor slachtoffers op het leven van slachtoffers. In haar onderzoek gaat zij na of, en zo ja, hoe juridische, quasi-juridische en niet-juridische processen het dagelijks leven beïnvloeden van degenen die te maken hebben gehad met oorlogsmisdaden, politiek geweld en grove mensenrechtenschendingen. Een van de onderwerpen waar Mijke nu meer dan een decennium onderzoek naar doet is de stem van slachtoffers in de vormgeving, uitvoering en evaluatie van procedures die voor hen worden ontwikkeld. Mijke is gespecialiseerd in kwalitatief onderzoek, waaronder participatieve onderzoeksmethoden en visuele onderzoeksmethoden, maar coördineert ook onderzoek waarin kwantitatieve en kwalitatieve methoden gecombineerd worden.

Dr. Joris Beijers

Joris is onderzoeker bij het NSCR en docent sociologie bij de Universiteit Utrecht. Joris is criminoloog en heeft ruime ervaring met het uitvoeren en begeleiden van met name kwantitatief, maar ook kwalitatief onderzoek. Ten aanzien van het spreekrecht heeft hij eerder een masterstudent begeleid met haar kwalitatieve onderzoek (interviews en observaties) naar de uitbreiding van het spreekrecht (zie Boersen, 2018).

Prof. dr. Antony Pemberton

Antony is senior onderzoeker bij het NSCR, en hoogleraar herstelrecht aan het Leuven Institute of Criminology van de KU Leuven. Vanuit het NSCR is hij tevens gedetacheerd als hoogleraar victimologie aan Tilburg University. Antony is inmiddels 20 jaar betrokken bij victimologisch onderzoek, en was onder meer directeur van het victimologie-instituut INTERVICT. Hierbij heeft het onderwerp van slachtoffers in en om rechtsprocessen steeds zijn speciale aandacht gehad. Hij

was rondom dit thema al projectleider van verschillende eerdere projecten voor het WODC, waaronder de evaluatie van het “beperkte” spreekrecht.

Prof. dr. Maarten Kunst

Maarten is hoogleraar criminologie aan de Universiteit Leiden en voorzitter van de afdeling Criminologie. Tot 2010 was hij werkzaam voor het victimologie-instituut INTERVICT. In datzelfde jaar promoveerde hij op een proefschrift over de psychosociale gevolgen die slachtoffers van geweldsmisdrijven ervaren. Zijn huidige onderzoek richt zich onder andere op de effectiviteit van slachtofferrechten. Hij publiceerde dit jaar een literatuurreview over de impact van slachtofferverklaringen op strafrechtelijke beslissingen.